

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NİN TİFLİS'İ FETHİ VE BURADA
TUTUNMA ÇABALARI (1723-1735)**

Kübra Nur ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2022

©2022-Kübra Nur ÇELİK

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NİN TİFLİS'İ FETHİ VE BURADA
TUTUNMA ÇABALARI (1723-1735)**

**THE OTTOMAN STATE'S CONQUEST OF TBILISI AND
ITS EFFORTS TO KEEP IT THERE (1723-1735)**

Hazırlayan

Kübra Nur ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Murat TUĞLUCA

KIRŞEHİR-2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Kübra Nur ÇELİK tarafından hazırlanan “Osmanlı Devleti’nin Tiflis’i Fethi ve Burada Tutunma Çabaları (1723-1735)” adlı tez çalışması tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)

Doç. Dr. Murat TUĞLUCA

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Mehmet GEL

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2022

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2022

Kübra Nur ÇELİK

İmza

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NİN TİFLİS'İ FETHİ VE BURADA TUTUNMA ÇABALARI (1723-1735)

YÜKSEK LİSANS

Hazırlayan: Kübra Nur ÇELİK

Danışman: Doç. Dr. Murat TUĞLUCA

2022-(XII+85)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Murat TUĞLUCA

Doç. Dr. Mehmet GEL

Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Bu çalışmada 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Tiflis'i ele geçirdiği dönem incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı 1723-1735 yılları arasındaki süreçte Osmanlı Devleti'nin Tiflis'i nasıl ele geçirdiği, ele geçirdikten sonra kendi düzenini ve hâkimiyetini kurmak amacıyla neler yaptığı açığa çıkarılmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır; Tiflis'in ele geçirilmesi sürecinde ve öncesinde Osmanlı Devleti'nin ve Safevilerin durumu nedir; Tiflis ele geçirildikten sonra yapılan beylerbeyi ve asker atamaları nelerdir; Tiflis Kalesi'nde ne gibi tamiratlar yapılmış ve Osmanlı Devleti tarafından ne tür zahire ve mühimmat sevkiyatları yapılmıştır; yolların ve güzergâhların güvenliği için neler yapılmıştır?

Çalışma arşiv belgeleri ve telif ve tetkik eserler ışığında yapılmaya gayret edilmiştir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için nitel araştırma yöntemlerinden kaynak tarama ve belgeleme modelleri tercih edilmiştir. Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden doküman analizi ve veri analizinde betimsel analiz yöntemleri tercih edilmiştir.

Çalışma neticesinde Tiflis'in, Safevi Devleti'nin içerisinde bulunduğu karışıklıktan yararlanılarak Osmanlılar tarafından savaşımadan ele geçirildiği, hâkimiyetin tesisi sürecinde Tiflis'te halkın sosyo-ekonomik durumunun öğrenilmesi ve vergilendirme yapılması amacıyla tahrir yapıldığı, beylerbeyi ve asker tayinleriyle hâkimiyeti güçlendirdikleri, dışarıdan gelen saldırılara karşı yol güvenliğinin sağlandığı ve kale güçlendirme çalışmalarının yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düzen, Osmanlı Devleti, Safeviler, Tahrir, Tiflis

ABSTRACT

THE OTTOMAN STATE'S CONQUEST OF TBILISI AND ITS EFFORTS TO KEEP IT THERE (1723-1735)

M.Sc. Thesis

Preparer: Kübra Nur ÇELİK

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Murat TUĞLUCA

2022-(XII+85)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

History Department

Jury

Assoc. Prof. Dr. Murat TUĞLUCA

Assoc. Prof. Dr. Mehmet GEL

Assoc. Prof. Dr. Biray ÇAKMAK

In this study, the period when the Ottoman Empire captured Tbilisi in the 18th century was examined. In this direction, the aim of the research is to determine how the Ottoman Empire captured Tbilisi in the period between 1723-1735, and what it did to establish its own order and dominance after capture. For these purposes, the following questions were answered; What is the situation of the Ottoman Empire and the Safavids during and before the capture of Tbilisi; What are the appointments of governors and soldiers after the capture of Tbilisi; What repairs were made in Tbilisi Castle and what kind of grain and ammunition shipments made by the Ottoman Empire; What kind of measures have been put in place to ensure the safety of roads and routes?

The study was tried to be carried out in the light of archive documents and copyright and examination works. In order to achieve this goal, source screening and documentation models were preferred from qualitative research methods. In the study, document analysis and descriptive analysis methods were preferred in data analysis from qualitative data collection techniques.

As a result of the study, the following conclusions were reached: Tbilisi was captured by the Ottomans without a fight, taking advantage of the turmoil of the Safavid State, in the process of establishing sovereignty in Tbilisi, registration and classification studies were carried out in order to learn the socio-economic status of the people and to claim taxation, not only they strengthened the dominance with the appointment of governors and soldiers, but also road safety was ensured against attacks from outside, with the fortification works were carried out.

Keywords: Order, Ottoman Empire, Safavids, Tahrir, Tbilisi,

ÖN SÖZ

Tarihi milattan öncelere dayanan Tiflis şehri, Kafkasya coğrafyasında önemli bir konuma sahiptir. Tarih boyunca birçok devletin ilgisini çeken Tiflis, 18. yüzyılda İran ve Osmanlı toprakları arasında önemli bir geçiş noktasıydı. Osmanlılar bu şehri alarak hem elinde bulunan diğer şehirler için önemli bir geçiş noktası hem de yapacağı yeni fetihler için bir üs elde etmiş olacaktı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Tiflis'i Fethi ve Burada Tutunma Çabaları (1723-1735) konusu bu çalışmada ele alınmıştır. Bu araştırmanın temel amacı 1723-1735 yıllarını kapsayan süreçte Tiflis'in ele geçirilmesi ve burada kendi düzenini kurma çabalarının neler olduğu ve hâkimiyet kurulması amacıyla neler yapıldığının açığa çıkarılmasıdır. Çalışmada arşiv belgeleri ve telif ve tetkik eserleri esas alınmıştır.

Çalışma giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konu ve kapsamı, amaç ve yöntemi, konuyla ilgili kaynaklar tanıtılmış, Tiflis'in tarihi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde ilk olarak Tiflis'in fethinden önceki Safevilerin ve Osmanlı Devleti'nin içinde buldukları siyasi durum ele alınmıştır. Daha sonrasında Tiflis'in fethi için yapılan hazırlıklar ve fethi konuları araştırılıp, ele alınmıştır. Ayrıca Tiflis'in fethinden sonra Kafkasya coğrafyasında gerçekleştirilen fetih harekâtları da incelenmiştir. İkinci bölümde, Tiflis ele geçirildikten sonra bir düzen kurmak adına yapılan faaliyetler ele alınmıştır. Tayinler, tamiratlar, para meseleleri, mühimmat ve zahire naklieleri ve bu bölgede bulunan Lezgilerin faaliyetleri gibi meselelerde incelenerek hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde, Tiflis'in Osmanlı Devleti'ne entegrasyonu için yapılanlar ele alınmıştır. Tiflis'teki dini-etnik yapı, sosyo-ekonomik hayat, vakıflar ve 1728 yılında yapılan tahrir işleminin neticesinde ortaya çıkan idari yapı ve nüfusu hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise, Tiflis'in Osmanlı hâkimiyetinden nasıl çıktığı konusu hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu başlıklar altında anlatılan konuların içerikleri, arşiv belgeleri ve kaynak eserler ışığında incelenmiştir. Sonuç kısmında da arşiv belgeleri ve kaynak eserlerden elde edilen bilgilere göre genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu genel değerlendirme neticesinde Tiflis'in ele geçirilmesi ve Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı kısa sürede yapılan çalışmalarla bir düzen kurulmasının amacıyla çeşitli alanlarda düzenlemeler yaptığı ve Tiflis'in Osmanlı Devleti'ne entegrasyonu için çalışmalar yapıldığı görülmüştür.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında önerilerde, ufuk açıcı tenkitlerde bulunan, ilmî ve teknik konularda yardımlarını esirgemeyen, engin müsamaha ve yardımlarını gördüğüm, öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Murat TUĞLUCA'ya teşekkür ediyorum.

Tez çalışması sürecimde anlayış ve fedakârlıklarıyla varlıklarından güç bulduğum, ihtiyaç hissettiğim her an yanımda olan, en büyük destekçilerim olan aileme ve her umutsuzluğa düştüğümde beni dinleyip cesaretlendiren ve destekleyen, benimle aynı süreci paylaştığı halde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Ayşenur YURT ve Ayşegül GÜNGÖR (BABACAN)'a teşekkür ediyorum.

Kırşehir-2022

Kübra Nur ÇELİK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BİLDİRİM	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
A. Konu, Kapsam ve Amaç	1
B. Literatür Değerlendirmesi	6
I. BÖLÜM TİFLİS'İN FETHİ.....	9
1. TİFLİS'İN OSMANLILAR TARAFINDAN 1578'DE İLK ELE GEÇİRİLMESİ.....	9
2. 18. YÜZYILIN BAŞINDA SAFEVİ DEVLETİ'NİN DURUMU.....	11
3. 18. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU	15
4. 18. YÜZYILIN BAŞINDA TİFLİS'İN DURUMU	16
5. SEFER HAZIRLIKLARI	17
6. TİFLİS'İN FETHİNDEN SONRA KAFKASYA'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN DİĞER FETHİHLER.....	23
II. BÖLÜM TİFLİS'TE DÜZENİN VE HÂKİMİYETİN SAĞLANMASI.....	27
1. ASKERÎ VE İDARÎ TASARRUFLAR.....	27

2. MÜHİMMAT SEVKİ, ZAHİRE TEDARİKİ VE AKÇE GÖNDERİLMESİ.....	32
3. KALE TAMİRATI	35
4. KALEYE GİDEN YOLUN VE NEHRİN TEMİZLENMESİ	36
5. FETİHTEN SONRA PARA BASILMASI MESELESİ.....	37
6. LEZGİ TEHLİKESİ.....	38
III. BÖLÜM TİFLİS'İN OSMANLI'YA ENTEGRASYONU	45
1. ETNİK VE DİNİ YAPI.....	45
2. SOSYO-EKONOMİK HAYAT	47
2.1. Tarım.....	48
2.2. Hayvancılık	50
2.3. Ticaret	50
2.4. Vergiler	52
3. VAKIFLAR	54
4. NÜFUS VE İDARİ TAKSİMAT	58
4.1. Tiflis Sancağı	61
4.2. Gori Sancağı.....	64
4.3. Trialet Sancağı	65
4.4. Kaygulu Sancağı	65
4.5. Somhit Sancağı	66
4.6. Kazak Sancağı.....	66
4.7. Ağçakal'a Sancağı.....	67
IV. BÖLÜM TİFLİS'İN ELDEN ÇIKMASI	68

SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	77
A. Arşiv Kaynakları.....	77
B. Kaynak Eserler.....	78
C. Telif ve Tetkik Eserler	78
ÖZGEÇMİŞ.....	85

TABLULAR

Sayfa

Tablo 1: 20 Mart 1726'ya gelinceye dek Tiflis ve Çıldır eyaletinden bir sene önce ferman olup nakil ve teslim edilen zahireler ve miktarları.....	33
Tablo 2: Zahire ve Miktarları.....	34
Tablo 3: 1724'teTiflis Kalesi tamir ve onarımı için getirilen Marangoz ve Duvarcı amelesi neferleri.....	35
Tablo 4: Urmiye, Halhal, Erdebil ve Tiflis eyaletinde ikamet eden “bir çiftlik toprak” sahibi köylünün ödemesi gereken vergilerin karşılaştırması.....	53
Tablo 5: Bennâk olarak kiralanan toprak için Erdebil, Halhal, Nahçıvan eyaletleri, Gence-Karabağ eyaleti ve Tiflis eyaletinde ödenen Bennak vergisi miktarının karşılaştırılması.....	53
Tablo 6: Tiflis ve Etrafında Kurulan Vakıflar.....	55
Tablo 7: 1728'deki tahrir kayıtlarına göre Tiflis'in sancakları ve sancaklara bağlı nahiyeleri.....	61
Tablo 8: Tiflis'te bulunan Ribat-ı kal'a-yı Tiflis'teki kilise/mahalle ve hane sayısı.....	62
Tablo 9: Tiflis'te bulunanRibat-ı Celayir'de kilise/mahalle ve hane sayısı.....	62
Tablo 10: Tiflis sancağının nüfusu.....	63
Tablo 11: İmrahor/Saamilahvro'de öne çıkan bazı büyük köyler ve ödedikleri toplam vergiler.....	64
Tablo 12: Trialeti nahiyesindeki büyük köylerden bazıları.....	65
Tablo 13: Somhit sancağının nüfusu.....	66
Tablo 14: Kazak sancağının nüfusu.....	67

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
AKDTYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
h.	Hüküm
Haz.	Hazırlayan
MD.	Mühimme Defteri
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
SUTAD	Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

A. Konu, Kapsam ve Amaç

Tiflis, Gürcistan coğrafyasında yer alan Kür Nehri'nin, dağlar arasında açtığı vadide bulunmaktadır¹. Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis'in ismi eski Gürcü kaynaklarında Tfilisi olarak geçmektedir². Günümüzde kullanılan *Tbilisi* ismi ise, Mtabari³ bölgesinde bulunan sıcak sular için kullanılan Gürcüce “*tbili*” kelimesinden gelmekte olup 1936'dan beri kullanılmaktadır. Tiflis isminin hem Gürcü kaynaklarında hem de yabancı kaynaklarda başka kelimelerle ifade edildiği görülürken, *Tphilisi* ve *Tbilisi* gibi benzer kelimeler de eski kaynaklarda Tiflis'i ifade etmek için kullanılmıştır⁴.

Tiflis, MÖ 4000-3000 yıllarına kadar uzanan bir tarihe sahiptir. İsmi ise ilk olarak 4. yüzyıldaki Persler zamanında kaleme alınmış bir belgede geçmektedir. Tiflis kale şehri olarak Kral Wahtang Gorgaslani tarafından 380⁵'li yıllarda kurulmuştur. Kral Daçi zamanında Tiflis surları tamir ettirilerek, başkent yapılmıştı. Kral Gurgeni 523'te Perslere karşı giriştiği mücadeleyi kaybetmiş ve şehir Perslerin hâkimiyetine girmişti. Bizans İmparatoru Herakleios, Tiflis'i almak için 628'de Türklerle ittifak yaparak şehri ele geçirmiştir. Bizans hâkimiyetinde 1 yıl kadar kalmıştır. Daha sonrasında Hazarlar tarafından yağmalanan şehir Hz. Ömer zamanının da başlayıp Hz. Osman zamanında devam eden Kafkasya fetihleri sırasında İslam devletinin hâkimiyetine girmiştir. Bir süre sonra Emevilerle Bizanslıların hâkimiyet mücadelesi alanı olmuş ve sonrasında Hazarların hâkimiyetine girmiştir.

11. yüzyılda başlayan Türk akınlarıyla birlikte şehir 1063'te Selçuklu Sultanı Alparslan tarafından ele geçirmiştir. Bu akınlarda sadece Tiflis değil bütün Gürcistan coğrafyası alınmıştı. Bu bölgedeki hâkimiyet uzun sürmeyerek, Bagrat kalelerinin büyük kısmı ellerinden çıkınca 1068 yılında Sultan Alparslan müttefikleriyle birlikte Tiflis ve

¹ Mustafa Aydın, “Tiflis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.41, İstanbul, 2012, s.150. Bkz. Ek1.

² İlyas Üstünyer, *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Gürcistan*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010, s.47.

³ Gürcü kralı olan Wahtang Gorgaslani sülün avına çıktığında, okla vurduğu sülün kaçır. Sülünü bulması için gönderdiği atmaca da dönmeyince kral tazılarını hem atmacanın hem de sülünün peşinden gönderir. İkisini de kaynamakta olan sıcak bir gölcükte bulur. Okla vurulan sülünün yarasının iyileştiğini gören kral bundan etkilenir ve sıcak su pınarının etrafını temizleterek başkenti Mtskheta'dan buraya taşır. Bugün bu su kaynağı Mtabor dağında bulunan hamamların oradaki kükürtlü sudur. Üstünyer, *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Gürcistan*, s.50.

⁴ Aydın, “Tiflis”, s.150.

⁵ Bu tarih dışında 455, 458 ve 469 gibi tarihlerde şehrin kuruluş tarihi olarak öne çıksa da tam bir tarih verilememektedir. Aydın, “Tiflis”, s.150.

Kartli'yi yerle bir etmiştir. Kış mevsiminin gelmeye başlamasıyla mücadele etmeyi bırakarak Tiflis'i Gence sultanı Fazlun'a bırakmıştır. Alparslan Tiflis'ten vazgeçince Bagrat, Fazlun'la mücadeleye girişerek şehri geri almıştır. Şehir alınmış ancak Bagrat, vergi şartıyla Fazlun'un mirasçılara vermiştir. Kartli daha sonra tekrar Selçuklu hâkimiyetine girmiştir⁶. II. David, 1121'de giriştiği mücadeleyi kazanarak Tiflis'teki Selçuklu hâkimiyetine son vermiştir. Onun bu mücadeleyi kazanmasıyla birlikte "Altın Devir" adıyla Gürcistan tarihinde yer alan önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur⁷. Bundan sonraki süreçte, kraliçe Tamara'nın hükümranlılığı döneminde, Tiflis ekonomik olarak büyümüş, nüfusu artmış ve en iyi zamanlarını geçirmiştir. Daha sonrasında kısa süreliğine Harzemşahlar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. 1236 yılında Moğol istilaları sonucunda el değiştiren şehrin iyi zamanları sona ermişti. Sonrasında İlhanlılar, Tiflis'i Gürcülerin hâkimiyetine bırakmıştır. 1386'da Timur tarafından ele geçirilmiştir. Ancak Timur'un ölümünden sonra I. Alexandre tarafından tekrar alınmıştır. 1440'ta Karakoyunluların hâkimiyetine giren Tiflis, 1458'de Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından yağmaya uğramıştır. Uzun Hasan, 1477'te Tiflis'i tamamen ele geçirmiştir. Uzun Hasan ölünce tekrar Gürcü hâkimiyetine giren Tiflis çok geçmeden 1489'da Akkoyunlular tarafından tekrar ele geçirilmiştir. Tiflis'in yakın çevresinde Osmanlı hâkimiyeti hüküm sürmeye başlamıştı. Ancak Safevi Devleti de Doğu Gürcistan'ı ele geçirmek için harekâta geçmişti. Gürcüler, 1521 yılında Şah İsmail'le giriştiği mücadeleyi kaybetmişler ve Tiflis, Safevilerin hâkimiyetine geçmiştir. Şah İsmail ölünce, Gürcüler tekrar şehri Safevi askerlerinden temizlemiştir. Ancak Şah Tahmasb, Safevi tahtına geçince Tiflis'in de içinde bulunduğu Gürcistan'ı ele geçirmek için dört sefer yapmış ve 1540 yılında Tiflis'i ele geçirmiştir. Ancak I. Laursab Tiflis'i tekrar geri almayı başarmıştı. 1548 yılına kadar Şah Tahmasb'ın saldırılarına dayanmış olan I. Laursab, daha fazla dayanamayıp kaçmış ama mücadeleye de devam edilmişti. Yavaş yavaş Kartli'de bulunan kaleleri almaya başlamıştı. Bu durum karşısında Tiflis'in kaybedilmesinden korkan Türkmenler, Karabağ'a yardım istediklerini söylemişlerdi. 1558'de Karabağ Hanı I. Laursab ile mücadeleye girişerek öldürmüştür. I. Laursab'ın ölümünden sonra Gürcü tahtına Simon geçmiştir. Simon'un kardeşi David'de yanına gelerek Müslüman olmuş ve kendisine aşağı Kartli ve Tiflis bölgesi verilmiştir. Daha sonrasında David kardeşi Simon ile mücadeleye girişmiş ancak kaybetmiştir. Şah Tahmasb, David'e yardım göndererek Simon'un esir alınmasına yardım

⁶ Aydın, "Tiflis", s.151.

⁷ Üstünyer, *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Gürcistan*, s.52.

etmiştir⁸.

Osmanlılar ve Safeviler arasındaki mücadeleler 1555'te imzalanan Amasya Antlaşması'yla son bulmuş ve Gürcistan iki devlet arasında paylaşılmıştı. Tiflis'in içinde bulunduğu Doğu Gürcistan, Safevilere kalırken Batı Gürcistan, Osmanlıların eline geçmiştir. Şah Abbas'ın tahta geçtiği zamanlarda ise mücadeleler yeniden başlamıştır. Safeviler, 1578 yılında Osmanlılarla giriştiği savaşı kaybetmişler ve Tiflis, Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Tiflis, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra eyalet haline getirilerek Kastamonu sancak beyi Mehmed Bey beylerbeyi olarak gönderilmiştir. Hatta bu süreçte David Han da Tiflis'i almak için mücadeleye girdiyse de başarılı olamamıştır. Şah Abbas'ın tahta çıkmasına kadar Osmanlı hâkimiyeti 1603 yılına kadar sürmüştür. Şah Abbas, yönetimi Kartli kralları aracılığıyla yapmaktaydı. Kartli kralı olan X. Georgi ölünce yerine II. Laursab geçmiştir. Bu dönemde Safevi hâkimiyeti bu bölgede hiç olmadığı kadar artmıştır. 1623'te Kartli Kralı Simon'a yardıma gönderilen Müslüman Giorgi Saakadze, Tiflis'te ayaklanma başlatmıştı. Bu ayaklanmadan güç alan Tahmuras da Osmanlıların yardımını aldığı iddia ederek ayrı bir isyan başlatmış ve Kartli'yi ele geçirmiştir. Safevi Devleti'nin karşı müdahalesiyle Tahmuras, geri çekilmek zorunda kalmış ve iki isyan da bastırılmıştır. Safevi Devleti, Kartli'nin yönetimine 1643'te Rostom/Rüstem Keyhüsrev gönderilerek güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Rüstem Keyhüsrev'den sonra yerine evlatlığı olan Şehnuvaz V. Vahtang geçmiştir⁹.

Tiflis'le ilgili burada ana hatlarıyla kısaca bahsettiğimiz dönemlerle alakalı çeşitli araştırmalara rastlamak mümkündür. Tiflis'le ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar genel olarak Osmanlı Devleti'yle olan ilişkileri, 1578'de ilk ele geçirilmesiyle ilgili yapılan çalışmalar ve Safevilerle bu bölgeyi ele geçirme mücadeleleri gibi konuları içermektedir. Bu araştırmalar incelendiğinde Tiflis'in 1723'te ikinci kez ele geçirildiği dönemle alakalı yapılan çalışmaların detaylı olmadığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı bu çalışmanın temel amacı, Tiflis'in 1723'te ele geçirilmesi ve sonrasında şehirde Osmanlı idaresini kurmaya ve korumaya yönelik çalışmaları tespit etmektir. Bu doğrultuda; Tiflis ele geçirildikten sonra Osmanlı Devleti'nin burayı elinde tutmak için ne tür askeri, idari, lojistik faaliyetlerde bulunduğu sorusuna detaylarıyla cevap aranacaktır. Bunun için çalışma

⁸ Aydın, "Tiflis", s.151; Cihat Aydoğmuşoğlu, "Şah Abbas (1587-1629) Dönemi Safevi-Gürcü Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.193, 2011, s.233.

⁹ Aydın, "Tiflis", s.151; Aydoğmuşoğlu, "Şah Abbas (1587-1629) Dönemi Safevi-Gürcü Münasebetleri", s.234-235.

boyunca; Osmanlı Devleti'nin burada yaptığı beylerbeyi ve asker atamaları, şehirde yapılan tamiratlar, zahire ve mühimmat tayinatları, Tiflis'te kurulan vakıflar ve Lezgilerin bölgedeki faaliyetleri ile bölgenin Osmanlı Devleti'ne entegrasyonu ile ilgili yaptıkları işlemler çoğunlukla arşiv kayıtları doğrultusunda ele alınıp incelenecektir.

Tiflis'in bu ikinci fetih sürecinde Osmanlı klasik fetih yöntemlerine benzer bazı temel uygulamaların hayata geçirildiğine şahit oluyoruz. Bunlar; tedrici fetih yöntemi, istimalet, iskân ve vakıflarla şenlendirme politikalarıdır. Osmanlılar erken ve klasik dönemlerde fetih harekâtlarını bu temel politikalar eşliğinde yürütmüşür.

- a) Tedrici fetih yöntemi: Osmanlı'da bu sistemin iki farklı aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti ilk olarak komşu devletler üzerinde bir süzeranlık kurma yoluna gidiyorlardı. Daha sonra ise bu devleti ele geçirerek doğrudan kendi denetimi altına almış oluyorlardı. Denetimi, temelde toprak ve nüfus tahriri yapılarak uygulanan tımar sistemi üzerinden yürütmüşlerdir. Tımar sistemi, bölgelerin ve toplumsal grupların Osmanlı kurumlarıyla uygun şekilde bütünleşmesini sağlıyordu. İki aşamada gerçekleşen bu tedrici yöntemi Osmanlı fetihlerinde kuruluşun beri bilinçli olarak uygulandığı görülmektedir¹⁰.
- b) İstimalet: Osmanlı fetih siyasetinin başarısında önemli bir yere sahipti. Osmanlı kroniklerinde halkı ve özellikle gayrimüslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma gibi anlamlarda kullanılmıştır. İstimalet uygulaması yeni fethedilen yerlerdeki halka iyi davranma onları himaye edip düşmanlar karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dini konularda serbestlik, vergiler konusunda kolaylık gibi temel unsurları barındırmaktaydı. Osmanlı Devleti bu yöntemi Selçuklulardan devralmıştı. Uygulama Trakya ve Balkan bölgelerindeki fetihler sonrasında en dikkat çekici sonucu vermiştir. Öyle ki bu bölgelerde hem Osmanlı nüfuzu artmış hem de İslamiyet yayılmıştı. Bu bölgelerdeki feodal rejimin baskısından ve ağır yüklerden kurtulan köylüler Osmanlıları bir kurtarıcı olarak görmüşlerdi. Böylece Osmanlılar bu bölgelerde asırlarca tutunmayı başarmışlardı. İstimalet yöntemi sadece yeni fetih edilen bölgelerde değil yeni bir idari yapı kurulduğunda da devam etmişti¹¹.

¹⁰ Halil İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.67.

¹¹ Mücteba İlgürel, "İstimâlet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.23, İstanbul, 2001, s.362; İsa Kalaycı-Oktay Kızılkaya, "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri

c) İskân: Bir kimseyi bir yere yerleştirmek, insanların toprak üzerine sürekli veya geçici olarak yerleştirerek yurt edindirmek olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de uygulanan bu sistem ihtiyaç duyulan gerekli miktarda nitelikli insanların gerek duyulan yerlere yerleştirilmesi şeklinde olmuştur. Bu uygulamayla ülkenin her yeri mamur ve şen edilmek amaçlanmaktaydı. İskân daha verimli araziler, ulaşım yolları ve tımar sisteminin uygulanabileceği yerlerde devreye sokularak kullanılmıştı. Yeni fethedilen bölgelere düzen kurmak için kentlere ve kırsal kesime göçler yaptırılarak iskân uygulanmaktaydı. İskân, Osmanlı Devleti'nin yeni kurulduğu dönemlerde özellikle Türkmen aşiretlerinin arasında veya yerleşik hayata geçmemiş göçebe aşiretlerin yeni yerleşim yerlerine giderek serbest göçler şeklinde olmuştur. Ancak Rumeli bölgesinde bunun yerine zorunlu göçler olan sürgünler şeklinde gerçekleşmiştir¹². İskân politikası özellikle Balkanlarda kullanılan önemli bir uygulama olmuştur. Osmanlı Devleti yeni fetih olunan Balkan topraklarının mülkiyetini devlete mal ederek toprak sahiplerinin haklarını kaldırmıştı. Böylece köylü üzerinde senyörlerin ve manastırların uyguladığı angarya ve imtiyazlar da kaldırılmıştır. Yerli halkın ödediği vergilerde de kolaylıklar sağlanmıştı. İskân politikasının uygulanabilmesi için gerekli otorite ise güven uyandıran Türk askerleri olmuştur. Balkanlara yerleştirilen Türkler bölgeyi şenlendiren ve koruyan kimseler olmuşlardı¹³.

d) Vakıflar: Bir malın sahibi tarafından dini, içtimai ve hayri olarak ebediyen bağışlanmasıdır. İslam ülkelerinde toplum ve kültürel açıdan önemli bir hayır kurumudur. Vakıflarda temelde insanlığa karşı şahsi veya vicdani sorumluluk hissi, iyilik, yardımlaşma gibi değerler taşıyan kişilerin hür iradeleri bulunur. Osmanlı Devleti bir yeri fethinden sonra devlet adamları ve zenginler buralarda vakıf müesseseleri kuruluyordu. Şehirlerdeki hizmetlerin yerine getirilmesinde en faydalı ve en uygun işler vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Vakıflarda cami, okul, hastane, han, çeşmeler, imaretler vb. tesisler ve bunların bakımı gibi şehrin bütünü ilgilendiren her tür hizmet yapılarıdır. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yeni fethedilen yerlerde kurulan vakıflar halkın İslamlaşmasına büyük katkı sağlamışlardır. Ayrıca

Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.9, S.18, 2012, s.364.

¹² Gülfettin Çelik, “Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası”, *Divan*, 1999/1, s.70-76; Yunus Koç, “İskan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.EK-1, Ankara, 2020, s.649.

¹³ Kalaycı-Kızılkaya, “Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, s.364.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân politikasının da önemli unsurlarından biri olmuştur. Askeri sınıftan kimselerin vakıflar kurması Osmanlı'da siyasi iktidarın tesisinde, vakıf müesseselerinden yararlanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, halk üzerinde nüfuz sahibi olan ulema ve tarikat şeyhlerini de vakıflar aracılığıyla kendilerine bağlıyordu. Ayrıca medrese şeklinde birçok vakıf kurulmuştur. Buradaki öğretmenlerin ve diğer çalışanların maaşlarından talebelerin ihtiyaçlarına kadar hepsi vakıflar tarafından karşılanıyordu¹⁴.

Bu çalışma Tiflis'in 1723'te fetih ve sonrasında gerçekleştirilen faaliyetlerin yukarıda açıklana Osmanlı fetih yöntemleriyle bir uyum içerisinde olduğu düşüncesiyle kaleme alındı. Bu doğrultuda çalışmada Osmanlıların Tiflis'i fethetme yöntemi, hâkimiyeti kurmak ve sürdürmek üzere gerçekleştirdiği faaliyetler, Osmanlı'ya Tiflis ve civarının entegrasyonunu sağlamaya yönelik, istimalet, iskân ve vakıflaştırmaya yönelik faaliyetleri ve en önemlisi de tımar sisteminin bölgede uygulanma çabası incelenmiştir.

B. Literatür Değerlendirmesi

Tiflis'in tarihi, kültürü, Osmanlı hâkimiyetindeki dönemleri hakkında araştırmalar bulunmaktadır. Ancak yine de Kafkasya coğrafyasında önemli bir konumda yer alan Tiflis'in, araştırmacıların dikkatini yeterince çektiğini söylemek güçtür. Tiflis çoğunlukla Gürcistan ve Kafkasya konulu çalışmalarda yeri geldikçe değinilen bir konu olmuştur. Mesela Elvin Valiyev ve Doğan Yörük'ün "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hâkimiyeti (1723-1735)"¹⁵ adlı makalede Osmanlı Devleti'nin, Güney Kafkasya'yı ele geçirmesinden sonra bu bölgede kendi hâkimiyetini nasıl kurduğu ele alınmıştır. Sadık Müfit Bilge'nin "Osmanlı Devleti ve Kafkasya"¹⁶ ve "Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)"¹⁷ adlı eserlerinde Osmanlı Devleti'nin Kafkasya coğrafyasında gerçekleştirdiği ilk fetihden başlayarak elden çıktığı zamana kadar olanlar hakkında bilgileri ele almıştır. James Forsyth "Kafkasya Bir Tarih"¹⁸ adlı eserinde Kafkasya'nın kökenlerinden başlayarak günümüze kadar bölgenin bütün tarihi hakkında bilgiler

¹⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.42, İstanbul, 2012, s.479-486; Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.10, 2008, s.160-170.

¹⁵ Elvin Valiyev-Doğan Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hâkimiyeti (1723-1735)", *SUTAD*, S.40, 2016.

¹⁶ Müfik Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya (1454-1829)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005.

¹⁷ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitabevi, İstanbul, 2015.

¹⁸ James Forsyth, *Kafkasya Bir Tarih*, çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019.

verilmiştir. İlker Külbilge “18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)”¹⁹ adlı doktora tezinde, Kafkasya ve İran coğrafyası hakkında bilgiler vermiştir. Osmanlılar, Safeviler ve Afganların bu bölgedeki hâkimiyet kurma mücadelelerini ele almıştır. Serdar Genç “Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725”²⁰ adlı doktora tezinde, 1722 ve 1725 yılları arasında İran ve Kafkasya’ya yapılacak olan seferlerde Osmanlı ordusunun ihtiyaçları ve seferde kullanılacak lojistik malzemelerin nasıl tedarik edildiği ve ulaştırıldığı hakkında bilgiler vermiştir. Ensar Köse’nin “Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi-1724 İstanbul Antlaşması”²¹ adlı eserinde Osmanlı ve Rusya arasında Kafkasya coğrafyasındaki hâkimiyet mücadelesi nedeniyle yaşanan gerginlik ortamı ve sonrasında 1724 yılında yapılan antlaşma konu etmiştir. Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu’nun “Osmanlı Devleti’nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)”²² adlı yüksek lisans tezinde Kafkasya halkları arasında yer alan Lezgiler hakkında bilgiler verilirken buldukları bölgede çıkardıkları isyanlar ve Osmanlı Devleti’yle olan ilişkileri incelenmiştir. Ali Sinan Bilgili “İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’da Osmanlı Vakıfları (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)”²³ adlı eserinde İran ve Kafkasya bölgesinde 16. ve 18. yüzyıllar arasında kurulmuş olan vakıflar hakkında bilgilere yer vermiştir.

Bunların yanında doğrudan Tiflis’i konu edinen çalışmalarla da karşılaşmaktadır. Bunların bir kısmı tahrir defterleri merkeze alınarak yapılan incelemelerdir. Bunlar içerisinde Nodari Şengelia “1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri”²⁴ adlı makalesinde 1728’de yapılan tahrir işlemi hakkında genel bilgiler verirken defterin bir özetini de yapmıştır. Mehmet Hüseyin Uray “Borçalı ve Kazak’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)”²⁵ isimli doktora tezinde, Borçalı ve Kazak bölgesinin 1728 yılında hazırlanan tahrir defterine göre incelemesini yapmıştır. Fikret

¹⁹ İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010.

²⁰ Serdar Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

²¹ Ensar Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi-1724 İstanbul Antlaşması*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2017.

²² Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti’nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

²³ Ali Sinan Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’da Osmanlı Vakıfları (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara, 2011.

²⁴ Nodari Şengelia, “1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri”, *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, c.2, Ankara, 2009.

²⁵ Mehmet Hüseyin Uray, *Borçalı ve Kazak’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2004.

Süleymanoğlu “Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti’nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728)”²⁶ adlı makalesinde 1728’deki mufassal defteri verilerinden yola çıkılarak Demircihasanlı nahiyesinin, sosyo-ekonomik ve demografik durumu hakkında bilgiler vermiştir. Hüsamettin Mehmedov’un “1140/1727 yıl tarihli Gence ve Tiflis eyaletleri “mufassal defter”lerine göre Osmanlı yönetiminde konar-göçerler”²⁷ adlı makalesi de Osmanlı Devleti’nin, Gence ve Tiflis eyaletlerini ele geçirmesinde sonra mufassal defterlerine göre konargöçerlerin durumu hakkında verilen bilgileri konu almıştır. Serpil Bayrak “13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre Gence, Revan, İsfahan, Erdebil ve Tiflis’te Eşkıyalık Faaliyetleri (1727-1730)”²⁸ adlı makalesinde 13 numaralı mühimme kayıtlarında Kafkasya bölgesindeki eşkıyaların yarattıkları sorunlar, idarecilerin eşkıyalarla mücadelesi ve devletin aldığı tedbirleri konu edinmiştir.

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere Tiflis çoğunlukla 18. yüzyıl çerçevesi üzerinde çalışılmıştır. Bu dönem Tiflis çalışmaları genelde Osmanlı-İran münasebetleri ve Kafkasya coğrafyası konuları üzerine kurulmuştur. Ali Sinan Bilgili’nin “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)”²⁹ adlı makalesi göze çarpanlardan birisidir. Bu makalede Tiflis’in 18. yüzyılın başlarında ele geçirilmesi, o dönemdeki şehir hakkında bilgiler veren ve Osmanlı idaresi öncesi şehir hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bu makale dışında 16. Türk Tarih Kongresinde sunulan Nebi Gümüş’ün “Tiflis’te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri”³⁰ adlı makalesinde yine Doğu Gürcistan’daki Osmanlı hâkimiyeti, Tiflis’in fethi ve yapılan tayinler, imar faaliyetleri ve Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonraki Doğu Gürcistan’ın durumu hakkında bilgiler verilmiştir.

²⁶ Fikret Süleymanoğlu, “Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti’nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (123-1728)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.4, 2017.

²⁷ Hüsamettin Mehmedov, “1140/1727 yıl tarihli Gence ve Tiflis eyaletleri “mufassal defter”lerine göre Osmanlı yönetiminde konar-göçerler”, *Aspects Of Ottoman History*, Publications Of The Hebrew University, c.35, Jurasalem, 1994.

²⁸ Serpil Bayrak, “13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre Gence, Revan, İsfahan, Erdebil ve Tiflis’te Eşkıyalık Faaliyetleri (1727-1730)”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.25, 2020.

²⁹ Ali Sinan Bilgili, “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.21, İstanbul, 2009.

³⁰ Nebi Gümüş, “Tiflis’te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları*, VIII. Dizi, S.13, Ankara, 2015.

I. BÖLÜM TİFLİS'İN FETHİ

1. TİFLİS'İN OSMANLILAR TARAFINDAN 1578'DE İLK ELE GEÇİRİLMESİ

Gürcistan coğrafyası önemli bir konuma sahipti. Karadeniz kıyısına ve Tebriz, Karabağ, Nahçıvan ve Erivan şehirlerine olan yakınlığı, bu bölgede gerçekleştirilen ipek üretimi ve Anadolu'ya sınırının olması bu öneme işaret etmektedir. Bu yüzden tarihi boyunca birçok devlet bölgeye özel ilgi göstermişlerdi. Özellikle Safeviler, Gürcistan coğrafyasına yönelik politikalar izlemişlerdir. Şah İsmail 1501 yılından itibaren bölgeye akınlar başlatmıştır. 1524 yılında Şah İsmail'in ölümünden sonra hükümdar olan Şah I. Tahmasb döneminde Gürcistan'a dört büyük sefer yapılmış ve 1540 yılında Tiflis ve bölgedeki başka kalelerin de ele geçirilmesiyle Gürcistan hâkimiyet altına alınmıştır. Safevilerin hâkimiyeti altında Gürcistan'da İmeret, Kartli ve Kahet krallıkları bulunmaktadır³¹.

Gürcistan, 16. yüzyılda hem Osmanlılara hem de Safevilere coğrafi olarak yakın olmasından faydalanarak iki devletle de ilişkiler kurmaktaydı. Gürcüler zaman zaman Osmanlılara zaman zaman da Safevilere yakınlık göstererek ikiyüzlü bir davranış sergilemekteydiler. Ayrıca Osmanlıların bu dönemde Avrupa'ya ve Akdeniz'e yaptığı seferlerden yararlanarak bazı bölgelerine tecavüzlerde bulunmuşlardı. Bu durumu haber alan Sultan Süleyman, 1549'da ikinci vezir Kara Ahmed Paşa'yı Gürcistan bölgesine göndermiştir. Ahmed Paşa, harekete geçerek Gürcistan'daki yirmi kadar kalenin yanında Tortum, Ağçakal'a, Livane deresi, Artvin ve Kamhıs'ı ele geçirmişti. Daha sonra bu kaleleri bir sancak altında birleştirerek başına ümeradan birini görevlendirmiştir. Fetihler karşısında Şah Tahmasb, herhangi bir karşılık vermeyince Gürcistan seferinden geri dönmüştür³².

Safevi hükümdarı Şah I. Tahmasb, daha önce gerçekleştiren Osmanlı seferlerinin intikamını almak amacıyla sınırdaki bölgelere saldırılar düzenlemişti. Şah Tahmasb'ın yaptığı saldırılar Kanuni Sultan Süleyman'ın kulağına gidince Gürcistan-Nahçıvan bölgelerine sefere çıkmıştır. Osmanlıların sefere başlamasından bir süre sonra Şah I.

³¹ Abdolvahid Soofizadeh, "Güney Kafkasya'da Osmanlı-Safevi Rekabeti (1555-1618)", *OTAM*, S.43, 2018, s.169; Hüsametdin M. Karamanlı, "Gürcistan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.14, İstanbul, 1996, s.313.

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s.360; Karamanlı, "Gürcistan", s.314.

Tahmasb, Sultan Süleyman'a barış teklifinde bulunmuştur. Neticede Osmanlı Devleti ve Safeviler arasındaki ilk anlaşma olan Amasya Barış Antlaşması, 29 Mayıs 1555'te imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Tebriz dâhil olacak şekilde Azerbaycan'ın bir kısmı, Irak ve Doğu Anadolu Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu antlaşma Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı tahtına geçen III. Murad döneminde devam ettirilmiştir. Bu barış süreci Safevi hükümdarı olan Şah I. Tahmasb'ın 1576 yılındaki ölümünden sonra bozulmuştur. Safevi tahtına Şah Tahmasb'dan sonra Haydar Mirza geçmiş ancak çok kısa bir süre sonra öldürülmüş ve yerine 22 Ağustos 1576'da II. İsmail geçmiştir. Ancak Şah II. İsmail'in saltanatı da uzun sürmeyerek 1578'de ölünce Mehmed Hüdabendi, Safevi tahtına geçmiştir. Mehmed Hüdabendi'nin şahlığı döneminde Osmanlı ile ilişkiler tamamen bozulmuş ve Amasya Antlaşması ihlal edilerek Osmanlı'nın sınır bölgelerine saldırılar düzenlenmeye başlanmıştır. Bunun yanında Şirvan ve Dağıstan bölgesinin hükümdarları da Safevilerin Şii baskılarından yılmış ve Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdi. Bu olaylar Osmanlı Devleti'ni Safevilerin üzerine bir sefer yapmasını gerekli hale getirmiştir³³. Seferde Lala Mustafa Paşa ve Koca Sinan Paşa komutan tayin edildiler. Lala Mustafa Paşa, Erzurum üzerinden harekât edecek olan orduya komutanlık yaparken, Koca Sinan Paşa da Bağdad'a gönderilmiştir. Yeniçeriler ve eyalet askerleri emirleri altına verilmiştir. Kırım Hanı bu sefere kendi askerleri, Kefe ve Azak sancaklarının askerleriyle katılmıştı. Sefer hazırlıklarının devam ettiği süreçte Koca Sinan Paşa görevinden azledilerek emri altına verilen Van, Şehrizor, Bağdad ve Basra beylerbeyleri ve askerlerinin ise Lala Mustafa Paşa'nın emri altında Gürcistan'ın fethi için harekât etmeleri istenmişti³⁴. Sefer başladıktan sonra, Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 1578'de ilk olarak Dağıstan, Şirvan ve Gürcistan bölgelerini ele geçirmiştir. Savaşın devam ettiği süreçte Safevi hükümdarı Şah Mehmed Hüdabendi 1587'de tahttan indirilerek, yerine I. Abbas geçmiştir. Şah I. Abbas, Osmanlıların bu ilerleyişi karşısında Safevi ordusunun yetersiz kaldığını görmüş ve Ruslardan yardım istemiş ancak bu isteği sonuçsuz kalmıştır. Osmanlılar ise ilerleyişlerine devam edip Karabağ, Gence, Tebriz, Hemedan ve Nihavend'i ele geçirmişlerdi. Bu durum karşısında daha fazla dayanamayarak Osmanlıların barış için sunduğu koşulları kabul etmiş ve 1590 yılında İstanbul Antlaşması

³³ Alper Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2019, s.50-51; Tufan Gündüz, "Safeviler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.35, İstanbul, 2008, s.453.

³⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, s.275.

imzalanmıştır. Antlaşmayla birlikte Osmanlılar, fethettikleri bölgeleri elinde tutmaya devam etmişlerdi. Böylece Azerbaycan, Gürcistan ve Dağıstan üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti, Safevi Devleti tarafından da tanınmıştır. Bu Osmanlı Devleti'nin Tiflis üzerindeki ilk hâkimiyeti olmuştur. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve Şah Abbas, ilerleyen süreçte antlaşmayı bozarak Osmanlıların fethettikleri bölgeleri 1603 yılında geri alarak Safevi topraklarına dâhil etmiştir. Osmanlı Devleti'ne daha fazla zarar vermek isteyen Şah, ipek ticaretini yasaklayarak Osmanlıların ekonomik olarak da büyük zarara uğratmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti de buna karşılık olarak değerli madenlerin ve bakırın İran'a ihracatını yasaklamıştır. Bu yasaktan dolayı İran'da maden yetersizliği ortaya çıkmış ve para buhranı yaşanmıştı. İki tarafında büyük ekonomik zorluklar yaşamasından sonra Şah Abbas, Şirvan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan yılda iki yüz yük ipek karşılığında Osmanlılara barış teklifinde bulundu. Osmanlılarda, 1555 Amasya Anlaşmasının esas alınmasını isteyerek, yüz yük ipek karşılığında 1618'de barışı kabul etmişlerdi³⁵.

18. yüzyıla gelindiğinde ise Kafkasya coğrafyasının bir kısmı Osmanlı hâkimiyetindeyken bir kısmı da Safevilerin hâkimiyeti altındaydı. Osmanlı hâkimiyetindeki kısmı genelde Güney Kafkasya'daki Saatabego, İmereti, Abhaziya ve Guriya şehirleri bulunmaktadır. Safevilerin hâkimiyetinde bulunan ve Kafkasya'nın büyük bir kısmının bulunduğu Kartli, Kahet, Şirvan, Gence-Karabağ, Revan ve Nahçıvan gibi şehirleri kapsamaktaydı. Kafkasya coğrafyasında bulunan Şirvan, Gence-Karabağ ve Çukur Saad (Revan) vilayetleri beylerbeylik olarak yönetilmekteydi. Kartli ve Kahet ise prenslik yönetimi altında bulunmaktaydı³⁶.

2. 18. YÜZYILIN BAŞINDA SAFEVİ DEVLETİ'NİN DURUMU

17. yüzyılın sonlarından itibaren Safevilerde merkezi otoritede ciddi sorunlar görülmeye başladı. Safevi Devleti'nde, 1629 yılında I. Abbas'ın ölümüyle karışıklıklar çıkmış ve otorite sarsılmıştır. I. Abbas'tan sonra tahta geçen şahların³⁷ yetersizliği, farklı etnik ve dini gruba mensup kişilerin itaatsizlikleri ve itaatsizliklerin zaman içerisinde

³⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.181-182; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsi Münâsebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993, s.194-201; Aydın, "Tiflis", s.151.

³⁶ Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.17.

³⁷ Şah I. Abbas 1629 yılında ölmüştü. I. Abbas'tan Afgan işgaline kadar olan süreçte 4 tane şah tahta çıkmıştı. Bunlar sırasıyla I. Safi (1629-1642); II. Abbas (1642-1666); II. Safi olarak da bilinen I. Süleyman (1666-1694); Afgan işgali sırasında tahtta olan Sultan Hüseyin (1694-1722)'dir. Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze...*, İnkılâpKitabevi, İstanbul, 2019, s.165.

isyanlara dönüşmesi yavaş yavaş hanedanın sonunu getiriyordu. Üstelik Osmanlı Devleti ile yapılan savaşların kaynakları tüketmesi ve batılı devletlerin yeniliklerine ayak uyduramaması gibi daha başka ciddi problemleri de çözemiyorlardı. Bu süreçte yaşanan karışıklıklar diğer devletlerin, Safevi Devleti'nin iç işlerine müdahalesini artırmıştır. Beraberinde hazine boşalmaya başlamış ve dolayısıyla vergiler artırılmıştır. İstikrarsızlık, haydutlar ve liyakatsiz devlet adamlarını azdırmış, halkın ekonomik olarak daha da zor durumda kalmasına sebebiyet vermiştir.

1694'te Şah Hüseyin Mirza, Safevi Devleti'nin tahtına geçmiştir. Şah, başlangıçta devlet işleriyle ilgilense de daha sonradan kendisini zevk ve eğlenceye vermiş, bundan dolayı devlet işleriyle veziri İtimadüddeve Feth Ali Han ilgilenmeye başlamıştı. Şah'ın yönetimden uzaklaşması ve yumuşak davranışları saltanatının sonunda yaşanmaya başlanan isyanlarında nedeni haline gelmiştir. Bu dönem karışıklıkların en çok arttığı zaman olmuştur. Safevi sarayında entrikaların³⁸ yaşandığı, valilerin devleti dinlemeyip başına buyruk hareket ettiği, devlette kanunsuzlukların arttığı ve köylülerin topraklarını terk etmelerine sebep olan ağır vergiler³⁹ bu dönemin temel sorunlarının başında gelmiştir. Hatta toplanan vergiler devlet hazinesine gönderilmemeye başlanmış bu da askerin maaşının ödenmemesine sebep olmuştur⁴⁰. Ayrıca devlet içerisindeki karışıklıkları önlemek için uygulanan dini politikalarda hiçbir işe yaramamış hatta yeni ayaklanmaların çıkmasına neden olmuştur. Bu ayaklanmalar iç huzursuzluğu daha da artırırken, devleti de zayıflatmıştır⁴¹.

Şah Mirza Hüseyin döneminde, en ciddi iki tehlike Afgan istilacıları ile İran üzerinden Fars Körfezi ve Hindistan'a ulaşmak isteyen Rus Çarı I. Petro'nun ilerlemesi

³⁸ Şah Hüseyin'in saray içerisindeki dedikodular ve çekişmelerin etkisiyle vezir Feth Ali Han'ı öldürerek İran'daki iç karışıklıkları daha kötü hale gelmesine neden olmuştu. Bu durumdan özellikle Afgan istilalarını durduran ve vezirin yakın akrabası olan Lütf Ali Han'ın rahatsız etmişti. Lütf Ali Han, vezir Feth Ali Han'ın herhangi bir sebep olmadan öldürüldüğünü düşündüğü için devlete karşı bir hoşnutsuzluk yaşamasına sebep olmuştu. Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2020, s.100.

³⁹ Osmanlılarla uzun süren savaşlar Safevileri bütün kaynaklarının tükenmesine neden olmuştu. Afgan saldırıları ve devlet içerisinde çıkan isyanlar da günlük hayatı zorlaştırmıştı. Bu sebeplerden dolayı hazinenin boşalmıştı ve bu duruma çare olması amacıyla vergiler artırılmıştı. Ancak bu bir çözüm olmadığı gibi devleti daha büyük zarara uğratmıştı. James Forsyth, *Kafkasya Bir Tarih*, çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s.272; Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.17.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.4/1, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s.172; Fikret Süleymanoğlu, "Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti'nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.4, s.201; Forsyth, *Kafkasya Bir Tarih*, s.272; Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, s.97-100.

⁴¹ Bu ayaklanmaların ilki olan ve Car (Zakatala) bölgesinde başlatılan ayaklanma başarılı şekilde bastırılmıştı. Ancak ikincisi ayaklanmanın bastırılması başarılı olmamıştır. 1711 yılında gerçekleşen ikinci ayaklanma Şah'ın aşırı Şii siyasetinden bıkmış olan Tsakhurlarla, Şirvan'ın Sünnilerinin de katılımıyla daha da büyümüştür. Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.17.

olmuştur. Devlet, iç karışıklıklara engel olamamışken dışarıdan gelen Afgan ve Rus tehlikesiyle karşı kaşıya kalmıştır⁴². Özellikle Afganlılar, Safeviler için en büyük tehdit olmuştu. 1709'da Gılzay Afganlıları, Mir Üveys komutasında harekâta geçerek Kandehar'ı işgal etmişti. Safevi ordusunun içerisinde yaşanan Gürcü-Kızılbaş çekişmesi nedeniyle Kandehar'ın geri alınması mümkün olmamıştır. 1715'te de Abdali⁴³ Afganlıları harekete geçmiş ve Herat'ta bir isyan tertipleyerek Meşhed'i kuşatmışlardı. Şah, bu isyanı bastırma girişimlerinde bulunsa da başarılı olamamıştır. Gılzay⁴⁴ Afganlılarının lideri Mahmud da Safevilerle olan bağını koparmış ve önce Kirman'ı ve ardından Meşhed'i işgal etmiştir⁴⁵.

1721 yılına gelindiğinde devam eden Afgan istilacılarının baskıyı iyice artırmaları, İran'ın durumunu daha kritik bir hale sokmuştur. Safevilerin, 1722'de gerçekleşen Gülûnabad Savaşını da kaybetmesiyle, İran'daki Afgan istilası hız kazanmıştır. Hatta savaşın kaybedildiği haberinin İsfahan'a ulaşmasından sonra toplanan Meşveret Meclisi, Şah Hüseyin'in şehirden ayrılmasını istemiştir. Bu arada Gülûnabad Savaşını kazanan Mahmud Afgan⁴⁶ ilerlemesine hız kesmeden devam ederek Culfa şehrini almış, ardından İran'ı tamamen ele geçirmek için devletin merkezi olan İsfahan'ı kuşatmıştır. İsfahan'daki sekiz aylık kuşatma sonrasında şehirde açlık baş göstermeye başlamıştı. İsfahan'ı kuşatmadan kurtarmak için yardımına gelen Bahtiyari reisi Kasım Han'ın yenilmesiyle şehrin yakınında bulunan köy ve kasabaların tamamı Afganlıların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu şartlar altında kuşatmaya daha fazla dayanamayacağını anlayınca Şah Hüseyin, Afganlıların şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak savaşın kendi lehine döndüğünü gören Mahmud Afgan, şahın barış teklifini kabul etmeyerek İsfahan'ın düşmesini beklemiştir. Netice itibarıyla İsfahan'ın ele geçirilmesiyle Afganlılar şehirde katliama başlayarak Şah Hüseyin'i teslim anlaşmasını imzalamaya ve saltanattan feragat etmeye zorlamışlardır. İsfahan'ın ele geçirilmesiyle birlikte Safevi Devleti yıkılmış ve İran'ın da büyük bir kısmı da Afgan hâkimiyeti altına girmiştir⁴⁷.

Ne var ki Safevi veliahtı Tahmasb Mirza, Azerbaycan'a kaçarak Osmanlı Devleti

⁴² Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.59.

⁴³ Afganlar arasındaki en büyük kabiledir. Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, s.85.

⁴⁴ Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, s.88.

⁴⁵ Gündüz, "Safeviler", s.455.

⁴⁶ Mahmud Afgan'dan önce Gılzeylerin lideri olan babası Mir Üveys'de isyan Kandahar bölgesinde bir isyan çıkarmıştı. Bu isyan Safeviler tarafından bastırılmış ve Mir Üveys kontrol amacıyla İsfahan'a götürülmüştü. Ancak bir süre sonra Şah'ın izniyle Kandahar'a geri dönmüştü. Mir Üveys, geri dönmesinin ardından Kandahar'ın Gürcü asıllı olan valisini Gurgin Han'ı öldürerek isyan etmiş ve Kandahar'da bağımsızlığını ilan etmişti. 1715'te vefat edince yerine oğlu Mahmud geçmiştir. Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.60.

⁴⁷ Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, s.101-107.

ile Rusya'dan Afganlılara karşı yardım istemiştir. Daha sonra Kasım 1722'de Kazvin'e giderek şahlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti, Tahmasb Mirza'nın yardım talebine karşılık vermemiştir. Bu durum karşısında II. Tahmasb Rusya'ya yönelmiştir. Rusya da Afgan istilasını fırsat bilerek Kafkasları ele geçirmeye yönelik harekâtlara girişmişti. Kafkas Seferine çıkan Rus Çarı I. Petro, Dağıstan, Astrahan ve Derbent'i ele geçirmiştir. II. Tahmasb, eğer Afganlara karşı yardım ederlerse Derbent ve Bakü'nün Ruslarca işgalini kabul edeceklerini bildirmiştir. Ayrıca Gilan, Mazenderan ve Esterabad da Ruslara verilecekti⁴⁸.

Rusların Şirvan'ı da ele geçireceğini düşünen Şirvan Hanı Hacı Davud, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Bunun üzerine veziriazam Damat İbrahim Paşa, Rusların politikasını, Şirvan Hanı Hacı Davud'un durumunu, sınırlarının güvenliğini ve İran'daki karışıklıkları konuşmak üzere devlet adamlarını toplamıştır. Sonuç olarak İran'ın içerisinde bulunduğu karışık durumdan yararlanmak üzere Tiflis, Revan, Gence ve Tebriz bölgelerini ele geçirmek için harekete geçilmesi kararı alınmıştır⁴⁹.

Sefer hazırlıklarına başlarken Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kafkasya bölgesinde ele geçirdiği topraklardan rahatsızlık duyduğunu ve güneye inmeye devam etmemesi konusunda Rus Devletine karşı uyarıda bulunmuştur. II. Tahmasb'ın bazı şehirleri yardım karşılığında Ruslara verdiği öğrenilince Osmanlılar Ruslara karşı sert bir tavır takınmış, süreç neredeyse savaşa kadar ilerlemiştir. Ancak Fransız elçilerinin çabalarıyla 23 Haziran 1724'te yapılan İstanbul Antlaşması'yla⁵⁰ İran toprakları Osmanlı ve Rusya arasında paylaşılmıştır. Antlaşmaya göre Hazar kıyıları, Dağıstan'ın bir kısmıyla Derbent ve Bakü Rusların işgaline bırakılmıştır. Osmanlı ise Gence, Karabağ, Tebriz ve Revan'ı ele geçirmek için girişimlerde bulunacaktı. II. Tahmasb'ın, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın kendi toprakları üzerinde vermiş oldukları bu karara uymaktan başka çaresi kalmamıştı⁵¹.

⁴⁸ Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.58-61; İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.90; Gündüz, "Safeviler", s.455

⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi-4/1*, s.173-174; Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.111; Valiyev-Yörüük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.18.

⁵⁰ İstanbul Antlaşmasının bütün detayları için şuraya bakılabilir: Ensar Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi-1724 İstanbul Antlaşması*, Büyüyenay yayınları, İstanbul, 2017.

⁵¹ Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.61; Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.66.

3. 18. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN DURUMU

Osmanlı Devleti 1683-1699 yıllarında Kutsal ittifakla⁵² yaptığı savaş sonucunda imzaladığı Karlofça Antlaşmasıyla kaybettiği toprakları ve itibarını kazanmak istediğiydi. Bu arzu Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın başındaki dış politikasını şekillendiren temel etmen olmuştur. Osmanlılar Batıda kaybettikleri prestij ve toprakları için birçok savaşa giriştiler. Bu dönemde tahtta bulunan III. Ahmed (1703-1730), 9 Mayıs 1718'de sadaret mührünü Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya teslim etmişti. Sadrazam İbrahim Paşa, Avusturya ve Venedik'le yaşanan savaşları sona erdirmek amacıyla barış görüşmelerine başlamıştır. Görüşmeler başladıktan üç ay sonra, 21 Temmuz 1718'de iki devletle birlikte Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'nde, Lale Devri olarak adlandırılacak ve 1730'daki Patrona Halil İsyanına kadar sürecek olan barış dönemini başlatmıştır. Sadrazam Damad İbrahim Paşa, devletin iç ve dış siyasetini belirlemiş, batılı devletlerle siyasi, ekonomik ve kültürel çalışmalar yürüterek barışı devam ettirmeye çalışmıştır. Sadrazam olduğu bu uzun sürede, Divan-ı Hümayun'da alınan savaş kararlarını istemese de kabul etmiş, ancak hiçbirine katılmamıştır. Batıda barış sürdürülmeye çalışılırken doğuda İran ve kuzeyde ise Rusya'yla olan barışı devam ettirmiştir⁵³.

1639'da Safevilerle yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması her iki tarafın da devam ettirmeye çalıştığı sınırları belirliyordu. Aynı zamanda antlaşmayla Osmanlılar, Rusya'nın güneye genişlemesini engellemekteydi⁵⁴. Antlaşmayla birlikte seksen beş yıl kadar iki devlet arasında herhangi bir muharebe olmamıştır. 1722 yılına gelindiğinde ise durum değişmiş ve Afganlı Mahmud'un İran topraklarını işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti bu durumdan faydalanarak harekete geçmek istemiştir⁵⁵. Ayrıca Afgan işgalleri neticesinde Rusların, İran'ın kuzeyinde giriştiği işgal çalışmaları Osmanlı Devleti'ni harekete geçmesine sebep olan bir diğer etkeni. Rusya'nın giriştiği işgallerin tehdit oluşturmaya başlamasıyla Osmanlı Devleti, Ermenistan ve Gürcistan bölgelerini ele geçirmeye girişmiştir. Önemli bir konumda bulunan Kafkasya bölgesi üç devlet içinde hâkimiyet

⁵²Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratmak için Avusturya harekete geçmişti. Bu amaçla Papa'nın koruyuculuğunda Osmanlı'nın düşmanı olan devletleri bir araya toplamıştır. 5 Mart 1684'te Avusturya, Lehistan ve Venedik bu antlaşmayı imzaladı. Daha sonra Malta ve Rusya'da dâhil oldu. Bu birlik bir Haçlı seferi olarak düşünüldüğü için "Kutsal İttifak" denilmiştir. Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.205-206.

⁵³ Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş*, Kitap yayınevi, İstanbul, 2013, s.11-12; Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.34-35.

⁵⁴ Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.35.

⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.4/2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.131.

mücadelesi için bir alan olmuştur⁵⁶.

4. 18. YÜZYILIN BAŞINDA TİFLİS'İN DURUMU

1711'de gerçekleştirilen isyanda öldürülen Kartli Kralı Keyhüsrev'in yerine 1703 yılında valilik görevine getirilen VI. Vahtang, kral ilan edilmiş ve Kartli krallık tacını alması için Şah tarafından İsfahan'a çağrılmıştı. Şah Hüseyin, 1712'de VI. Vahtang'a Müslüman olması için teklifte bulunmuştur. Ancak VI. Vahtang, İslâm dinini kabul etmemiş ve bu yüzden krallık tacı kendisine verilmeyerek Müslüman olan kardeşi İese/Alı Kulu Han'a verilmiştir. VI. Vahtang bu durumu kabul etmeyerek Safevilere karşı Avrupalı devletlerden yardım istemiştir. Ancak beklediği desteği göremediği için Müslümanlığı kabul etmiş ve Hüseyin Kulu Han ismini almıştır. Müslüman olunca Kartli kralı olacağını düşünmüşse de geri dönmesine izin verilmemiştir. 19 Eylül 1716'ya geldiğinde Şah Hüseyin, VI. Vahtang/ Hüseyin Kulu Han'ı Kartli Kralı ilan etmiş, ancak kendisi yerine oğlu Prens Bakar, Ağustos 1719'a kadar Kartli'yi idare etmiştir. VI. Vahtang'ın, Kartli'ye geri dönmesi ancak Müslüman olan oğlu Bakar/Şehnuvaz'ın Lezgi saldırılarını önleyememesiyle olmuştur⁵⁷.

Kartli'ye geri dönünce Gürcistan'ı Safevi hâkimiyetinden çıkarmak için planlar yapmaya başlayan VI. Vahtang, bu amaçta Rusya'dan askeri yardım talep etmiştir. VI. Vahtang ve Rus Çarı I. Petro, 1721'de Safevilere karşı birlikte hareket edilmesi konusunda bir anlaşma yapmıştır. VI. Vahtang sadece Ruslarla değil Ermeni soyluları ve piskoposlarla gizlice görüşmüş ve İran'a karşı kendisine müttefikler aramıştır. Afganlıların, 1722'deki İsfahan kuşatmasında Şah Hüseyin yardım istemiş ancak VI. Vahtang yardıma gitmemiştir. Yardımın gitmemesi İsfahan'ın Afganlılar tarafından daha hızlı ele geçirilmesine katkı sağlamıştır. Bu olaylar olurken Rus Çarı I. Petro da Safeviler'e karşı savaş hazırlığında olduğunu VI. Vahtang'a bildirmiş ve yardım istemiştir. Rus Çarı dışında Osmanlılar da Safevilere yapacakları seferde VI. Vahtang'dan yardım isteyerek padişahın yardımları karşılığında Gürcistan'ı vereceğini söylemiştir. Ancak VI. Vahtang, Ruslarla birlikte hareket etmek istediği için olanları I. Petro'ya bildirmiş ve Ağustos 1722'de Gence'ye giderek I. Petro'nun ordusunun gelmesini beklemiştir. I. Petro'nun ordusu, Osmanlıların uyarıları neticesinde Derbent'ten ileri gidemeyerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. I.

⁵⁶ Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.54-55.

⁵⁷ Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.18; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, Kitabevi, İstanbul, 2015, s.183-185.

Petro'nun Hazar Denizi sahillerindeki seferinde başarısız olması özellikle VI. Vahtang açısından yapılan bütün planları mahvetmişti. Ancak VI. Vahtang, 1723 yazında I. Petro'nun hala Kafkaslara geleceği umudunu yitirmediğinden o tarihe kadar Osmanlı Devleti'ni oyalamaya çalışarak Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın, Osmanlı Devleti'ne tabi olması için gönderdiği mektuplara olumlu cevaplar veriyordu. VI. Vahtang'ın cevaplarını Vezir İbrahim Paşa İstanbul'a bildirmiş, ancak devlet yönetimi bu sözlere pek inanmamıştır. Bundan dolayı VI. Vahtang'ın samimiyetini anlamak üzere bir elçi gönderilmesi ve Tiflis civarında bulunan bazı kalelerin Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi teklifinde bulunulması kararlaştırıldı. Eğer VI. Vahtang, Osmanlı Devleti'nin teklifi kabul etmezse, ordu ilkbaharda harekete geçecekti. Ancak VI. Vahtang'ın Ruslarla işbirliği yapıp Safevi aleyhine yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumun öğrenilmesinden sonra Safevi Şahı II. Tahmasb, Kahet Kralı Muhammed Kulu Han'la Tebriz'de görüşerek Tiflis'i VI. Vahtang'ın elinden almasını istemiştir. Bunun üzerine Muhammed Kulu Han Tiflis'i almak için harekâta geçmiş ve 8 Mart 1723'de Tiflis'i ele geçirmiştir. Elde ettiği zafer sonrasında Muhammed Kulu Han, Kartli valiliği görevine getirilmiştir. VI. Vahtang ise Gori kalesine kaçarak, Osmanlı Devleti'nden kendisine himaye verilmesini istemiş ve bu şekilde Osmanlı safına geçmiştir⁵⁸.

5. SEFER HAZIRLIKLARI

Safevi Devleti'ndeki karışıklıklardan yararlanmak isteyen Ruslar, bu topraklarda işgallere başlamış ve Osmanlı Devleti de bu durumdan rahatsızlık duyup harekete geçme kararı almıştır. Osmanlı Devleti, öncelikle İran'da yürütülen politikaları ve Rusların giriştiği işgallerin durumunu daha detaylı bir şekilde öğrenmek için 1720'de defterdarlık çalışanı olan Dürri Ahmed Efendi'yi Safevi Devleti'ne elçi olarak göndermiştir. Dürri Ahmed Efendi, altı buçuk ay kadar istihbarat toplamış ve 5 Aralık 1721 tarihinde İstanbul'a geri dönerek elde ettiği bilgileri Sefaretnâme adı altında birleştirerek III. Ahmed'e takdim etmiştir. Osmanlı Devleti'nin gönderdiği elçiye karşılık Safevilerde, Murtaza Kulu Han'ı Osmanlı Devleti'ne elçi göndermiştir. Bu şekilde hem ilişkiler

⁵⁸ Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.18; Aydın, "Tiflis", s.151; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.71-72; İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.105-107.

iyileştirilmeye çalışılmış hem de iki devlet birbiri hakkında bilgiler elde etmiştir⁵⁹. Edinilen bilgilerle İran'daki karışıklıkların, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede hâkimiyet mücadelesine girişmesi için müsait bir durumda olduğunu göstermiştir. Bu savaş girişimi sadece İran coğrafyasındaki karışıklıklar sebebiyle olmamıştır. Damat İbrahim Paşa'nın izlemiş olduğu barış politikası sebebiyle yeniçerilerin savaş hasreti içerisinde bulunmalarından dolayı sefer için sadrazama baskı yapmaları da sefer hazırlıklarını hızlandırmıştır⁶⁰.

Girişilen seferde Mayıs-Haziran 1722 gibi harekât için Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya, Basra Valisi Ahmed Paşa'ya, Musul Valisi Mustafa Paşa'ya, Van Valisi Köprülüzade Abdullah Paşa'ya, Erzurum Valisi İbrahim Paşa'ya ve Kars, Çıldır ile Şehrizar beylerine sefer hazırlıklarına başlamaları istenmiştir. Ancak Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın merkeze yazdığı bir mektupla, Afgan hükümdarı Mahmud'un henüz İsfahan'ı ele geçirip geçirmediği hakkında herhangi bir haberin olmadığı ve bu sebeple durum kesinleşene kadar İran bölgesinde gerçekleşecek bir harekâttan kaçınılmasının daha iyi olacağını yazmıştır. Padişah bu mektup üzerine sınırdaki vezir ve beylere haber gönderilerek İsfahan düşmediği sürece harekâta geçilmemesini istemiştir⁶¹.

Bu sefer harekâtının ilk hedefi Tiflis olacaktır. Çünkü Osmanlı Devleti dışında Kafkasya ve İran bölgesinde hâkimiyet kurmaya çalışan diğer devlet Rusya'ydı. Osmanlı Devleti, Rusya'yı hedef alacak bir saldırıdan olabildiğince kaçınılmaktaydı. Bu sebepten dolayı Gürcistan bölgesi çok uygun bir hedef olarak görülmüştür. Bu bölgeye sefer yapılmasında etkili olan unsurlardan biri de, sınır bölgesinde bulunan paşalardan gelen raporlarda harekât için sebep olacak bazı durumların yaşanmış olduğunun bildirilmesidir⁶².

1722 yılında Osmanlı Devleti yapılacak hareket öncesinde Tiflis'te meydana gelen durumu, Rusların bölgedeki ilerlemelerini ve Tiflis Hanı'nın faaliyetlerini öğrenmek amacıyla Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa tarafından çuhadar Hasan gönderilmişti. Çuhadar Hasan, Tiflis'te yaptığı incelemelerin sonucuna göre, Tiflis Hanı VI. Vahtang'ın,

⁵⁹ Raşid Mehmed Efendi, Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-II*, 1115-1134/1703-1722, Haz. Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, c. 2, İstanbul, 2013, s.1256; Yörük-Valiyev, Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735), s.19; Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.60-61.

⁶⁰ Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.60.

⁶¹ İsfahan'ın Afganlılar tarafından ele geçirildiği kesinleşince Osmanlı Devleti, Şubat 1723'den itibaren İran bölgesine yapılacak seferler için hükümleri, sınırdaki bulunan bölgelerin valilerine göndermiştir. Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.105-114; Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş*, Kitap yayınevi, İstanbul, 2013, s.20.

⁶² Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.112.

İran Şahı'nın itaatinden çıkarak isyan etmiş ve İran'daki topluluklara saldırılar düzenleyerek mal ve erzaklarını yağmalamıştı. Tiflis Hanı VI. Vahtang'ın ordusuyla Sank adlı yerde ikamet edip, çeşitli karyelere ve çevresinde ikamet eden Safevilere bağlı hanlara haber göndererek kendisine itaat etmelerini istemiştir. Eğer itaati kabul etmezlerse üzerlerine asker gönderip, bazılarını esir alacağı ve bazılarının da mallarına ve eşyalarına el konulacaktı. VI. Vahtang'ın asıl amacının ise ehli İslam'dan olan Lezgi taifesinin üzerine saldırıp katliam yaptıktan sonra, Şirvan'ı istila etmek olduğu öğrenilmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin Tiflis'i zabtının gerekliliği olduğu konusu Divan-ı Hümayun'da görüşülmüştür. Tiflis Hanı VI. Vahtang'ın Safevi Şahı'nın itaatinden çıkarak yağma ve katliama girişerek İran beldelerine zarar verdiği, Müslüman olan Lezgiler için tehdit unsuru barındırdığı, Tiflis Hanı VI. Vahtang'ın İran'dan kovmak, Safevi Şahı'nı ondan korumak ve sınırlarda yaşanabilecek bir ihtilal ve fitneyi önlemek amacıyla Ekim 1722'de sefer için hazırlıklara başlanması kararlaştırılmıştır. Tiflis'in zabt olunması ve barışın sağlanması için girişilen seferde Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa, serasker olarak görevlendirildi. Ayrıca Erzurum eyaletindeki sancak ve hükümet mutasarrıfları kapıları halkı, Erzurum'da bulunan dergâh-ı muallâ yeniçerileri ortalarıyla, serdengeçti ağaları mütekaidleri, bayraktarları da yanında görevlendirilmiştir. Karahisar-ı Şarki sancağına mutasarrıf olan İbrahim Paşa, sancak alayı beyleri, tımar ve zeamet sahipleri, ayrıca Kars Beylerbeyi Mustafa Paşa da kapı halkı ve eyalet askeriyle Erzurum Valisi olup Tiflis seraskeri Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetine tayin olunmuştur. Bunun dışında Van eyaleti hükümet ve sancak mutasarrıfları kapı halkı, Van eyaleti alay beylerinin tımar ve zeamet sahipleri, Van'da ve Erzincan'da olan dergâh-ı muallâ yeniçerileri ortalarıyla, Trabzon alay beyi de tımar ve zeamet sahipleriyle birlikte Erzurum Valisi olup Tiflis seraskeri Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetine girmek üzere görevlendirilmişlerdi⁶³. Ayrıca eskiden beri bölgede bulunan ve özellikle Gürcistan bölgesinin durumunu iyi bilen ve tanıyan Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa'nın ve Açıkbaş melikinin de harekete geçmesi istenmiştir. Açıkbaş ve Çıldır'ın eyalet askeri ve sancak beyleri de Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetine tayin olmuştur⁶⁴. İsfahan muhasarasında olan Merdis oğlu Ali'nin de bu muhasaradan çekilip Tiflis'in fethi için tayin edilmiştir⁶⁵. Tiflis'in fethinin gerekli olduğu ve ilerde yapılacak fetihlerde faydalı olacağından Tiflis Seraskeri Vezir İbrahim Paşa'nın

⁶³ BOA, MD. 130, s.458, h.1325; Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi...*, s.112-114.

⁶⁴ BOA, MD. 130, s.461, 466, h.1341, 1342, 1343, 1358

⁶⁵ BOA, C. HR. 31/1523.

emri altında uygun şekilde harekât edilerek, bir an önce fethin tamamlanmasının gerekli olduğu maiyetine tayin edilen birliklere iletilmiştir⁶⁶.

Sefer hazırlıkları devam ederken kış mevsiminin gelmekte olduğu dolayısıyla yol şartlarının kötüleşmeye başlayacağı için kış geçtikten sonra sefere çıkılmasına karar verildi. Bu sebepten dolayı Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa, 17 Aralık 1722'de kendisine ait kapı halkı ve Çıldır kuvvetleriyle birlikte Erzurum'dan hareket ederek, 26 Aralık'ta kışı geçirmek üzere Kars'a varmışlardı⁶⁷. Osmanlı Devleti'ne göre Tiflis Hanı'nın yukarıda bahsedilen faaliyetleri sebebiyle Tiflis Kalesi'nin zapt edilmesi öncelikli bir konuydu. Bunun için Vezir İbrahim Paşa'nın bahar geldiğinde yola çıkması istendi⁶⁸. Baharda yola çıkılması planlanırken takviye kuvvetlerde arttırılmıştır. Sefer için gönderilen hükümlerle birlikte Van muhafızı Abdullah Paşa'nın da kapı halkı kethüdası, Van'daki hükümet ve sancak mutasarrıflarının da kapı halkı ve sancak alay beylerinin tımar ve zeametleri, Van'daki kul ağaları da askerleriyle birlikte Kars'ta bulunan Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetine tayin edilmişlerdi. Takviye kuvvetler bununla da sınırlı kalmayarak 25. cemaat ortası ve 17. ve 78. cemaatin askerleri de vezirin yanına gönderilmişlerdi. Diyarbakır Valisi Vezir Ahmed Paşa'ya Diyarbakır eyaletinde hükümet ve sancak mutasarrıfları ve sancak alay beyleriyle zeamet ve tımar sahipleri, kapı halkı ve kethüdasının maiyetindeki askerlerin de gönderilmesi için emir gitmiştir. Ordu sefer için Kars'tan hareket etmeden önce maiyetiyle birlikte yola çıkması istenmiştir⁶⁹.

Osmanlı Devleti, 1723 yılının başlarında askerî harekât için hazırlıklara başlamışken, hem Gürcistan ahalisinin hem de VI. Vahtang, Gürcü hanları ve tavadlarının (soylularının) Osmanlı Devleti'ne tabii olmalarını sağlamaya çalışmıştır⁷⁰. Meseleye Safevi Şahı II. Tahmasb da dâhil olmuş ve işler daha da karışmıştır. Şah II. Tahmasb'ın görevlendirmesiyle Kahet Kralı Muhammed Kulu Han, VI. Vahtang'ın yönetimi altında bulunan Tiflis'i 8 Mart 1723'te ele geçirmiştir. Bu süreçte Muhammed Kulu Han'ın ordusunda bulunan Lezgiler şehre ağır bir hasar vermişlerdi. VI. Vahtang, Tiflis'i kaybettikten sonra Gori kalesine gitmiş ve Tiflis'i geri almak için Kars'ta kışlayan Vezir

⁶⁶ BOA, MD. 130, s.466, h.1358.

⁶⁷ BOA, MD. 130, s.477, h.1396; Serdar Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s.9; Raşid Mehmed Efendi, Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-II*, s.1322-1324.

⁶⁸ BOA, MD. 131, s.57, h.123.

⁶⁹ BOA, MD. 131, s.63,77, h.143, 195.

⁷⁰ Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.106.

İbrahim Paşa'dan yardım istemiştir⁷¹. Vezir İbrahim Paşa, VI. Vahtang'ın yardım çağrısına karşılık birlikler göndermiş ve bu sayede Nisan 1723'te Tiflis'i geri almıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve Muhammed Kulu Han, 2 Mayıs'ta Tiflis'e baskın yaparak şehri tekrar ele geçirmiştir. Osmanlı Devleti, Vezir İbrahim Paşa'ya Tiflis kimin elinde bulunuyorsa bulunsun bir an evvel fethedilmesi için Mayıs 1723'te tekrardan emir göndermiştir⁷². Tiflis'in daha önceden de Osmanlı Devleti tarafından zapt edildiği ve himaye altına alındığı şimdi de fetih için Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın, Tiflis'e tayin edildiği ve Tiflis'in alınması için harekete geçileceği Tiflis divan beyine, tavadlarına (soylularına), ayana ve reayaya ayrıca bildirildi⁷³.

Vezir İbrahim Paşa'ya kış geçince Tiflis üzerine gidip sulhen veya zorla burayı alması emredildi. Takviye kuvvetlerin gelir gelmez hareket etmesi istendi. Kale ele geçirilince bir an önce düzenin kurulması istenmiştir⁷⁴. Kışın bitmesi ve takviye kuvvetlerinin gelmesiyle ordu 23 Mayıs 1723'te Kars'tan hareket etmiştir⁷⁵. Tiflis alınmadan evvel Vezir İbrahim Paşa'nın ağalarından Ali Ağa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu Gori kalesini ele geçirmiştir. Vezir İbrahim Paşa, Kars'tan hareket edip, Çıldır eyaletine tabi Ahalkelek sancağındaki Poka Köyü'nde konaklamışken VI. Vahtang'ın kardeşi İese⁷⁶, VI. Vahtang'ın yardım ve itaat çağrısını Serasker Vezir İbrahim Paşa'ya bildirmiştir. Vezir İbrahim Paşa, Poka'dan ayrılırken, VI. Vahtang'ın oğlu Şehnuvaz İbrahim de gelip Serasker Vezir İbrahim Paşa'ya itaat ettiğini söylemiştir. Vezir İbrahim Paşa Tiflis'e ilerlerken Derviş Mehmed Ağa, Muhammed Kulu Han'la görüşmüş ve Osmanlı Devleti'ne itaat etmesi için ikna etmiştir. Tiflis'te bulunan Muhammed Kulu Han, Vezir İbrahim Paşa'yı yolda karşılayarak, şehrin anahtarlarını teslim etmiştir. Erzurum

⁷¹ Ermeni Katalitos Nerses de, Rusya'nın da Muhammed Kulu Han'a karşı Tiflis'e asker göndermesini istemişti. *Külbilge, 18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.106-107.

⁷² "İbrahim Paşa'nın gönderdiği mektup Muhammed Kulu Han'ın düşmanlık göstermiş olduğu ve Tiflis Hanı olan Mehmed Kulu Han'ın Türk devletine itaatte mutabık olmadığı söylenmiştir. Bunun üzerine vezirin Tiflis'in zabtı için maiyetine tayin olunan askerleri de yanına alıp harekete geçmesi emredildi." BOA, MD. 131, s.110, h.278.

⁷³ BOA, MD. 131, s.109, h.277.

⁷⁴ BOA, AE. SAMD. III. 183/17743.

⁷⁵ Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, s.9

⁷⁶ VI. Vahtang'ın kardeşi. "Önceki Tiflis Hanı olan İese Han padişaha haber göndererek itaat edeceğini bildirmiştir. Daha sonrasında da Çıldır sahrasında bulunan ordugâha gidip itaati kabul ettiğini, geri çekileceğini söyleyip, sadakat yemini etmiştir. İese Han'dan İslam'ı kabul etmesi istendi. Eğer kabul ederse kendisine sancak verileceği iletilmiştir. Bu süreçte Kahet Kralı Mahmud Kulu Han (II. Konstantin) itaati kabul etmezse neticede Kahet eyaletinden bir sancağın İese için ve bir sancağın da oğlu için tahrir edileceği söylendi. Muhammed Kulu Han, itaat ederse öncelikle emri şerif gereğince Kahet eyaleti zabt edilip Lori sancağına Bozcaalı aşireti dâhil etraftan bazı aşiretlerde olacak şekilde tahrir edilip verileceği söylenmiştir." BOA, MD. 131, s.394, h.794.

Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu 19 Haziran 1723'te Tiflis'e varmıştır. Tiflis üstatları da Tiflis'te vezire itaat ettiklerini bildirmişlerdi. Tüm bu itaatler İstanbul'a bildirilmiştir. 9 Temmuz 1723'te Tiflis ve Gori şehirlerinin anahtarları İstanbul'a ulaştığında zafer şehirde büyük bir donanma şenliği yapılarak kutlanmıştır. Daha sonra gönderilen fermanla hem Vezir İbrahim Paşa hem de yanındaki askerler Tiflis'in fethi sebebiyle tebrik edilmiş, sonrasında yapılacak olan seferlerde de aynı şekilde hizmet etmelerinin beklendiği iletilmiştir⁷⁷. Ayrıca Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, fetih başarısından dolayı serasker Vezir İbrahim Paşa'ya kürk⁷⁸, kendisine ve askerler içinse hazineden 15.000 guruş göndermiştir. Diyarbakır Valisi Ahmed Paşa, Kars beylerbeyi Mustafa Paşa, Çıldır beylerbeyi İshak Paşa ve diğerlerine de hilatler göndermiştir⁷⁹. Tiflis kalesinin alınmasından kısa bir süre sonra Kartli'nin tamamen ele geçirilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti, 1723 yılında Kartli Krallığı, Tiflis Eyaleti olurken Kahet Krallığı, Kahet Eyaleti olmuştur⁸⁰.

Eski Tiflis Hanı olan VI. Vahtang, Vahtang'ın oğlu Şehnuvaz İbrahim, kardeşi İese/Alı Kulu Han ve tavadı (soyluları) devlete itaatini bildirmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin tarafında yer alarak koruma altına alınmışlardı. Bu yüzden fetihten sonra kendilerine ve mallarına herhangi bir saldırı yapılmasına izin verilmemiştir. VI. Vahtang'ın Ruslarla daha önceki yakınlaşmasına rağmen itaati kabul edilmiştir. Eğer bazı arzulara, tahriklere tekrar kapılarak, ihtilale girişirse öldürüleceklerdi⁸¹. Netice itibariyle son duruma göre eski Tiflis Hanı olan VI. Vahtang Han ve oğlu Şehnuvaz İbrahim'in niyetlerinin iyi ve itaatlerinin tam olduğu kabul edildi. Bu yüzden Şehnuvaz İbrahim'e Tiflis Beylerbeyiliği verilmiştir. Tiflis tarafının da fikri için kendisinin dinlenilebilmesi amacıyla Divan-ı Hümayun'da vezir olarak kabul edilmiştir. Ayrıca kendisine Ankara sancağı arpalık olarak verilmiştir⁸². 6 Ekim 1723'te Kahet eyaletinin kurulmasıyla Rumeli Beylerbeyi payesi ve ocaklık statüsü,

⁷⁷ Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.113-114; Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.60-61; BOA, MD. 131, s.209, h.560; Raşid Mehmed Efendi, Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-II*, s.1322-1324.

⁷⁸ "Erzurum Valisi olup Tiflis'te bulunan serasker Vezir İbrahim Paşa'ya hilat olarak gönderilmek için 400 guruş verilerek kürkçüden, yün kaplı post samur bir elbise, ayrıca 830 guruşa da ayrı bir kürk, 60 guruş da hilat ve 890 guruş tezkire verilmiştir. Bunların dışında hilat olarak gönderilmek için 800 guruşa samur post ve hilat içinde 60 guruş toplamda 860 guruş daha harcanmıştır. Erzurum Valisi olup Tiflis canibinde serasker olan Vezir İbrahim Paşa'ya, Selim Ağa tarafından samur post elbise gönderilmiştir." BOA, IE. HLT. 5/507, 508, 514, 517.

⁷⁹ BOA, C. AS. 630/26608; MD. 131, s.196, h.514. Bkz. Ek 2.

⁸⁰ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.37; Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya (1454-1829)*, s.108.

⁸¹ BOA, MD. 131, s.262, h.693.

⁸² BOA, MD. 131, s.263, 383, h.702, 1162; Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829*, s.197.

Tiflis'i teslim eden Muhammed Kulu Han'a verilmiştir⁸³.

6. TİFLİS'İN FETHİNDEN SONRA KAFKASYA'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN DİĞER FETİHLER

Tiflis'in fethi sonrasında ordu, fetih hareketlerine devam ederek Kafkasya coğrafyasını ele geçirmek üzere askerî faaliyetlerini sürdürdü. Serasker İbrahim Paşa, Tiflis'i ele geçirdikten sonra yönetimi Şehnuvaz İbrahim Paşa'ya bırakarak Kafkasya'daki fetih hareketlerine devam etmiştir. Temmuz 1723'te Gence üzerine ilerlemiş, ancak verdiği kayıplar neticesinde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Vezir İbrahim Paşa, seraskerlik vazifesinden alınarak yerine Tiflis'in yeni muhafızı Ahmed Paşa⁸⁴ tayin edilmiştir. Bunlar olurken Şirvan Hanı Hacı Davud Han'a destek için gönderilen Trabzon ve Kars Beylerbeyi Sarı Mustafa Paşa da Eylül 1723'te Dağıstan'ı ele geçirmiştir⁸⁵.

Ruslar, 1723 yılı boyunca Azerbaycan'a doğru ilerlemelerini devam ettirmekteydiler. Osmanlı Devleti, Rusların bu ilerlemesinden rahatsızlık duyduğundan Rusların, Azerbaycan'daki ilerlemesini engellemek için Tebriz'in ele geçirilmesine karar verilmiştir⁸⁶. Bu amaçla Ağustos 1723'te Van Valisi Vezir Abdullah Paşa, Tebriz'in alınması için görevlendirilmiştir. Ancak kış mevsimi geldiği için harekâta geçilmemiştir. Bu süreçte hazırlıklar tamamlanmış ve 1724 baharında ordu, sefer için harekâta geçmiştir. Önce yol üzerinde bulunan ve Safevilerin mühimmat deposu olarak kullandıkları Hoy kalesini 53 gün süren kuşatmadan sonra 6 Mayıs 1724'te fethetmiştir. Hoy kalesinin ele geçirilmesinden sonra Çors ahalisi de Osmanlı Devleti'ne teslim olmuştur. Bu olaylar yaşanırken Tebriz'de bulunan Şah II. Tahmasb da Erdebil'e gitmişti⁸⁷.

Bağdad Valisi Vezir Hasan Paşa, Kirmanşah'ı ele geçirmek üzere serasker olarak gönderilmiştir. Hasan Paşa, ordusuyla 16 Eylül 1723'te Bağdad'dan fetih için yola çıkmıştır. Kale önlerine geldiğinde Kirmanşah Valisi Abdülbaki Han, çatışmaya girmeden

⁸³ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.38.

⁸⁴ Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetinde bulunan Diyarbakır eyaleti hükümet ve sancak mutasarrıfları kapı halkıyla birlikte tayin edildikleri Tiflis seferinde yer aldıktan sonra Cezire Hâkimi olan Abdal Bey'in üzerine tayin edilmiştir. Tiflis livasında bulunan aşiretler, kabilelerle ve Diyarbakır eyaleti, hükümet ve sancak beyleri, sancak alay beyleri, tımar ve zeamet sahipleri, Mardin'deki aşiretler ve kabileler de maiyetine tayin olunmuştu. Sonradan Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetine tayin edilenler diğer tarafla uğraşırken kendisi de Tiflis memleketinin nizamını sağlanması için kalmıştı. BOA, MD. 131, s.211, h.565.

⁸⁵ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s.198.

⁸⁶ Ali Sinan Bilgili, "Tebriz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 2011, c.40, s.220.

⁸⁷ Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.118-141; BOA, MD. 131, s.234, h.624, 625, 626, 627; İsmail Hami Danimend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.4, İstanbul, 2011, s.18.

15 Ekim 1723'te kaleyi hemen teslim etmiştir. Kirmanşah'ın alınmasından sonra ordu durmamış ve Erdelân'ın eyaletinin merkezi Sinne (Sina) şehrini de ele geçirmişlerdi. Hemen ardında Şehrizor Beylerbeyi Abdullah Paşa, Loristan Valisi Merdan Han'ı yenerek itaat etmesini sağlamıştır⁸⁸.

Vezir Ahmed Paşa, 23 Eylül'de Revan üzerine serasker olarak gönderilmiştir. Vezir Ahmed Paşa, maiyetine dâhil edilen askerlerle⁸⁹ hareket edip Revan kalesinin üzerine varmıştır⁹⁰. Bu süreçte Ağçakal'a sancağı da Tiflis'e tabi olmak üzere ele geçirilmiş ve eski Aksaray sancağı beyi olan Veli'ye verilmiştir. Revan üzerine fetih için gidilirken Ağçakal'a'da kışlanacağı bildirilmiştir. Ayrıca Revan seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetinde 60.000'den fazla asker bulunmasına rağmen ilkbaharda yola çıkılırken her ihtimale karşı yanına 200 atlı muhafız daha gönderilmiştir⁹¹. 1724 yılında gerçekleşen kuşatma üç ay sürmüştü ve sonucunda Revan ele geçirilmiştir⁹².

Tebriz Kalesi'nin alınması için yolda olan Vezir Abdullah Paşa, 31 Ağustos 1724'te kaleye varmıştır. Ancak kış mevsiminin gelmesi ve Tebriz Hanı'nın iyi savunma yapması işlerini zorlaştırmış ve çok zarar vermiştir. Zaman geçtikçe kış şartlarının zorlamasından dolayı Osmanlı ordusu geri çekilmiştir. Bütün kış tekrardan fetih için hazırlıklar yapılmış ve 28 Temmuz 1725'te Tebriz yeniden kuşatılmıştır. Savaş dört gün sürmüştü ve 2 Ağustos 1725'te Tebriz ele geçirilmiştir⁹³.

Revan'ın alınmasından sonra tekrardan Gence ve Karabağ'ın alınması konusu görüşülmüştür. Çünkü Osmanlılar 1724'te Ruslarla yapılan İstanbul Antlaşmasıyla paylaşılan ve kendi payına düşen toprakları ele geçirmeye devam ediyordu. Bu sebeple Şubat 1725'te Vezir Ahmed Paşa, maiyetinde bulunan Şirvan Hanı Hacı Davud ve

⁸⁸ Danimend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s.18; Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.120.

⁸⁹ "Yola çıkmadan önce ayrıca takviye gerekli olduğundan sipahiyan oğulları ve silahdar tayin olundu. Ayrıca zahire de gönderildi. Bu iki ocaktan vezirin yanında bulunmak için beşer yüz nefer yazılmıştır. Vardıkları günden bir seneye kadar vezirin yanında bulunmaları vezire muhafazada bulunmaları, maiyetinin yanında olmaları istenmiştir. Vezirin emirlerine uymaları, sene tamamlandığında tezkirelerinin verilmesi şartıyla Sivas ve Erzurum taraflarında sipahiyan oğullarından bir neferi kabul edip harbe kadar yarar beylerden olmaları için yevmi beşer akçe ve beş yüz nefer sipah tahrir edilip acilen seraskerin yanına ulaştırması istendi." BOA, MD. 131, s.295, h.799.

⁹⁰ BOA, MD. 131, s.372, h.1223.

⁹¹ BOA, MD. 132, s.10, h.46.

⁹² Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.20.

⁹³ Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.142-144; BOA, MD. 131, s.234, h.624, 625, 626, 627; Danimend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s.18.

askerlerle⁹⁴ birlikte serasker olarak tayin olmuştur⁹⁵. Ancak Vezir Ahmed Paşa'nın, Revan'da kalmasının daha uygun olacağından dolayı Mart 1725'te seraskerlik görevinden alınmış ve yerine Erzurum Valisi Vezir Mustafa Paşa ve askerleri⁹⁶ gönderilmiştir. Gerekli hazırlıkları yapan Vezir Mustafa Paşa, 25 Temmuz 1725'te Gence'ye gitmek için hareket etmiştir. Gence kalesine ilerlerken yol üzerindeki Lori Kalesi de ele geçirilmiştir. Gence'ye vardıktan iki gün sonra 4 Eylül 1725'te Gence Kalesi ele geçirilmiştir⁹⁷.

Kafkasya'nın güneyinde ele geçirilen son toprak II. Konstantin/Muhammed Kulu Han tarafından yönetilen Kahet olmuştur. Kafkasya'daki seferler devam ettiği süreçte Kahet Kralı Muhammed Kulu Han, itaatten çıkmış ve tekrardan Hıristiyan olarak Konstantin ismini kullanmaya başlamıştır. II. Konstantin/Muhammed Kulu Han Lezgi ve Kızılbaş taifesiyile birlik olarak Osmanlı'ya itaat edenlere zarar vermeye başlayarak Gori'yi almak için hareket etmiştir. Kahet'i fethetmesi için Kars ve Trabzon eyaletlerine mutasarrıf olan Vezir Mustafa Paşa, eyalet askerleriyle birlikte görevlendirilmiştir. 20 Eylül 1724'te Vezir İshak Paşa komutasındaki bir ordu Gori'ye yardıma gitmiştir. II. Konstantin/Muhammed Kulu Han bu durumu haber alınca Osmanlı ordusuyla kaleye varmadan karşılaşmış ancak yenilgiye uğramıştır. Osmanlı ordusu kazandıkları zafer sonrasında Gori'ye varmış ve bir gün kaldıktan sonra Tiflis'e geri dönmüşlerdi⁹⁸. Ancak Kahet'in alınması daha sonraya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kahet bölgesiyle tekrar

⁹⁴ "Tiflis tarafında bulunan Vezir Ahmed Paşa'ya maiyetinde bulunduğu yerden görevli olduğu muhafazadan harekete geçmeleri için ayrıca beş orta tayin edilmiştir. Ortaların mevcutta bulunan askerden başka 450 asker de Sivas, Divriği, Arabgir ve diğer mahallerden yedişer akçe yevmiye verilerek görevlendirilmiştir. Bahsedilen 5 orta da Erzurum'dan buldukları yerde tahrir edildi." BOA, MD. 131, s.371, h.1117.

⁹⁵ BOA, İE. DH. 25/2281; MD. 131, s.308, h.848; Oktay Efendizade, "Gence", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 1996, c.14, s.19.

⁹⁶ "Erzurum Valisi Vezir Elhac Mustafa Paşa önce kapı halkı, eyalet askeri ve Bayezid'den hükümet ve sancak beyleri ve Erzurum'da gönüllüyan yemin ve yesar askeri ile Gence üzerine tayin edilmiştir. Kapı halkı ve Çıldır eyaletinin tımar ve zeamet sahipleri, sancak beyleri, bazı kalelerin gönüllüyan yemin ve yesar askeri, beş bayrak yeniçeri serdengeçdisi, top, cebe hana ile Kahet eyaletinde olan Topkaraağaç kalesi tamiri ve muhafazası gerektiğinden vezir ile Gence üzerine gönderilmiştir. Ancak eyalete asker gerekli olduğundan tımar ve zeamet sahipleriyle asker ve sancak beylerinin yoklama ve düzenlemeler yapılmıştır. Şirvan memleketinde düzenlemeler yapıp veziri ve maiyetindeki sancak beyleri ve kalelerin askeri dahi isterler ise Tiflis'ten hareketinde sakınılacak bir şey olmadığı halde peşinen vezir isteğine ve emrine uyulması şartıyla bu defa Çıldır eyaletinin sancak alay beyleri ve tımar ve zeamet sahipleri ile vezirin yanına tayin edilmişlerdir." BOA, C. AS. 495/20677.

⁹⁷ Külbilge, *18. Yüzyılın Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, s.147; Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.20; Kafkasya ve İran coğrafyasında yapılan fetihler Osmanlı topraklarında yaşayan ahaliye de duyurulmuştur. Mısır Mollasına gönderilen hüküm Tiflis, Gence, Gori, Ağçakal'a, Lori, gibi nice yerlerin fetih olduğunun ahaliye bildirilmesinin istendiği yazar. BOA, MD. 132, s.370, h.1370. Bkz. Ek 3.

⁹⁸ Kars'ın sancağının mutasarrıfları, sancak alay beyleri, sağ ve sol ağaları, tımar ve zeamet sahipleri ve bütün askeriyle Kahet tarafına görevlendirilmiştir. BOA, MD. 131, s.372, 373, 462 h. 1120, 1121, 1122, 1123, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1426; Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.922.

İlgilenmeye başlaması ancak 1728 yılında Hemedan Antlaşması'nın yapılmasından sonra olmuştur. Bu süreçte Kahet, İese/Mustafa Paşa'nın idaresindeydi ancak onun ölmesinin ardından göreve Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa tayin edilmiştir. Muhammed Kulu Han/II. Konstantin'in direnişiyle karşılaşınca haraç karşılığında antlaşma yapılmıştır. Ancak Muhammed Kulu Han/II. Konstantin'in anlaşmadan geri döneceği endişesinden dolayı 1731 yılında Yukarı Kartli bölgesinden dönerken maiyetindekilerle birlikte öldürülmüştür. Kahet idaresine ise Yusuf Paşa tayin edilmiştir. Osmanlıların, Kahet'i tamamen ele geçirmesi 1732 yılını bulmuştur⁹⁹.

⁹⁹ Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.21.

II. BÖLÜM TİFLİS’TE DÜZENİN VE HÂKİMİYETİN SAĞLANMASI¹⁰⁰

1. ASKERÎ VE İDARÎ TASARRUFLAR

Tiflis Kalesi alındıktan kısa bir süre sonra Kartli’nin tamamen ele geçirilmesinden sonra Osmanlı Devleti, 1723 yılında Tiflis ve Kahet eyaletlerini kurmuştur. Tiflis, Safevilerin hâkimiyeti altındayken bazı zamanlarda yönetime Müslüman olan Gürcüler getiriliyordu. Bu uygulama Osmanlılar zamanında da devam ettirilerek, İslam’ı kabul eden eski Tiflis Hanı VI. Vahtang’ın oğlu Şehnuvaz İbrahim Paşa’ya ocaklık olarak yıllık 40.000 guruş maktu’ vergi şartıyla tevcih edilmişti¹⁰¹. Eyalet yeni fethedilmiş olduğundan kendisinden emniyetin ve huzurun sağlanması istenmiştir¹⁰². Ayrıca Karahisar-ı Şarki sancağı mutasarrıfı Ömer’e, Gori Kalesi muhafazalığı tevcih edilmiştir¹⁰³. Tiflis’e bağlı yerlerin yönetimi ise yerli feodallere bırakılmıştı. Vahuşt Abaşidze, Givi Amilahvari, Luarsab Tarhanişvili ve Erasti Kaplanişvili gibi Gürcü tavadlarına (soylularına) din değiştirmeleri konusunda baskı yapmayarak toprakları zeamet olarak kendilerine verilmiştir. İslamiyet’i kabul etmiş olan Prens İese ve oğulları Abdullah, Halil, Ali, Ahmed, Hüseyin beylerin kendi arazi ve mülkleri de zeamet olarak kendilerine verilmiştir. Bu bölgedeki topraklar, toprak sahibinin adıyla anılmaktaydı¹⁰⁴. Burada yapılan uygulamalar dikkat edilirse erken ve klasik dönem Osmanlı fetihlerinde izlenen yöntemlerle doğrudan uyum içerisindedir.

Şehnuvaz İbrahim Paşa’nın Tiflis’e tayininden sonra ilk iş olarak kale muhafazasında askere ihtiyaç duyulmuştu. Kalenin asker ihtiyacını karşılamak üzere Bağdadçık Kalesindeki 33. cemaatin, Hotin Kalesindeki 38. cemaatin ve Erzurum Valisi serdar-ı ekrem Vezir İbrahim Paşa’nın maiyetindeki 79. cemaatin ortası Tiflis Kalesi’ne tayin olmuştu¹⁰⁵. Ayrıca Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa’nın maiyetinde olup da Tiflis’e kale muhafazası için gönderilen, bütün dergâh-ı muallâ yeniçerileri ortaları ve serdengeçti ağalarının üzerine ocaktan Turnacı başı Abdullah zabıta olarak tayin

¹⁰⁰ Bu başlık altındaki konuların bir kısmı “Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi’nde” yayınlanmak üzere hazırlanmıştır.

¹⁰¹ Gümüş, Tiflis’te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri, s.918; Bilgili, “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)”, s.37-39.

¹⁰² BOA, MD. 131, s.216, 220, h.578, 597.

¹⁰³ BOA, MD. 131, s.220, h.597.

¹⁰⁴ Bilge, Osmanlı Çağı’nda Kafkasya 1454-1829, s.557; Bilgili, “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)”, s.32.

¹⁰⁵ BOA, MD. 131, s.188, 197, 204, h.499, 500, 515, 546.

edilmiştir¹⁰⁶. Tiflis'te bulunan Gori¹⁰⁷ Kalesi'nin muhafazasına da dergâhı âli yeniçerileri ortalarından birkaç orta tayin olunması gerekli görülmüştür. Bundan dolayı Hotin Kalesi'nde bulunan ortalarından 20. cemaatin ve Erzurum Valisi serdar-ı ekrem Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetinde olan dergâhı âli yeniçeri ortalarından 78. cemaatin ortası muhafazaya tayin olmuştur¹⁰⁸.

Şehnuvaz İbrahim Paşa'nın görevi uzun süre devam etmemişti. Bab-ı Ali, Tiflis Kalesi muhafazasında eski kraliyet ailesinden birinin bulunmasının uygun olmadığını düşündüğü için Şehnuvaz İbrahim Paşa muhafazalık görevinden alındı. Yerine 1723 Ağustos'unun sonlarında beylerbeyi olarak Diyarbakır Valisi Vezir Ahmed Paşa tayin oldu. Vezirle birlikte Diyarbakır eyaleti askeri, sancaklarının alay beyleri, tımar ve zeamet sahipleri, hükümet ve sancaklarının mutasarrıfları muhafazaya gönderilmişti¹⁰⁹. Ayrıca Diyarbakır Valisi Vezir Ahmed Paşa'ya Tiflis muhafazasında yardım etmesi için Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa tayin edildi. Beraberinde Erzurum eyaletinin hükümet ve sancaklarının mutasarrıfları, alay beyleri, tımar ve zeamet sahipleri de gönderilmişti¹¹⁰. Dergâh-ı muallâ cebecileri çorbacılarından 18. cemaat de Tiflis Kalesi muhafazasına tayin olmuştur. Kale muhafazası için bundan önce gönderilen 400 neferden 150'si öncelikle Van muhafızı Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetine tayin oldu¹¹¹. Ayrıca Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa, Kars ve Tiflis canibine gönderildiğinde dergâhı âli yeniçerileri ortaları ve serdengeçti bayrakları altına yeni gönderilen askerlerin arasında firar edenlerin ve kalanların miktarı belli olmadığı bildirilmişti. Kalan askerinin miktarının bilinmesi için tahrir yapılması istendi. Ayrıca serdengeçti ağalarının yerlerine teslim olması için ocaktan orta çavuş Osman gönderilerek, Turnacı başı Abdullah ile birlikte hareket etmesi istendi¹¹².

Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa, Tiflis eyaletinin fethinden sonra Revan üzerine sefere tayin olmuştu. Ancak Vezir İbrahim Paşa'nın açgözlü davranışları ve Şirvan Hanı

¹⁰⁶ BOA, MD. 131, s.210, h.563.

¹⁰⁷ Tiflis de yer alan, önemli ve stratejik bir konumda olan Gori kalesi çoğunlukla güç kaybeden ve Tiflis'ten ayrılıp toparlanmak isteyen Gürcü krallar tarafından kullanılırdı. Tiflis, Osmanlıların eline geçtiğinde VI. Vahtang'da bu kaleye gelmişti. Tiflis'te serdar-ı ekrem olan Vezir İbrahim Paşa, Revan tarafına sefere hareket ettiğinde VI. Vahtang'ın oğlu Şehnuvaz İbrahim gelip itaat etmiştir. Gori kalesinde bulunan babası VI. Vahtang'ı İran askerlerinin yerine Osmanlı ordusu tarafından alınması için serdar tarafından bir ordu gönderilmişti. Bu şekilde kale muhafızları kapıları açmış ve Gori kalesi Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.919.

¹⁰⁸ BOA, MD. 131, s.189, 205, h.503, 549.

¹⁰⁹ BOA, MD. 131, s.211, 216, 220, 261, h.565, 578, 579, 582, 587, 597, 690; Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s.197.

¹¹⁰ BOA, MD. 131, s.262, 263, h.698, 699, 700.

¹¹¹ BOA, MD. 131, s.236, h.632.

¹¹² BOA, MD. 131, s.229, h.614.

Davud Han'a yardım etmesi istenmesine rağmen harekete geçmemesinden dolayı Bakü'nün Rusların eline geçmesine neden olması gibi davranışlarından dolayı seraskerlik vazifesinden azledildi. Diyarbakır Mutasarrıfı olup Tiflis Kalesi muhafazasında olan Vezir Ahmed Paşa, kapı halkıyla birlikte Eylül 1723'te Revan üzerine sefere tayin edildi¹¹³. Hazırlıklarını tamamlayan Diyarbakır Valisi Vezir Ahmed Paşa, Mayıs 1724'te 60.000 asker ve 26 toptan oluşan orduyla birlikte Tiflis'ten Revan üzerine harekete geçmiştir¹¹⁴.

Vezir Ahmed Paşa, Revan üzerine seraskerliğe tayin edildiğinden dolayı Tiflis muhafazalığı Ekim 1723'te Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa'ya verildi. Vezir Ahmed Paşa beraberinde getirdiği eyalet askerleri de kendisiyle birlikte gönderilmiştir. Bu durumu Tiflis'e tayin olan diğer beylerbeyilerde de görmekteyiz. Görevden alındıktan sonra beylerbeyi giderken askerleri de beraberinde geri gittiği için her yeni gelen beylerbeyiyle birlikte yeni asker tayini yapılıyordu. Bu sebeple belgelerde sürekli olarak asker sirkülasyonu yaşandığı görülmektedir. Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa da kendi eyaletinde bulunan sancaklarının mutasarrıfları, alay beyleri, tımar ve zeamet sahipleriyle birlikte Tiflis'e gönderilmişti. Tiflis muhafazası için Paşa'nın yanına bir eyalet askeri daha tayin olunması gerekli görülüp Erzurum eyaletindeki hükümet ve sancakların mutasarrıfları, eyalet askerleri bu göreve gönderilmiştir¹¹⁵. Vezir İshak Paşa'dan, daha sonrasında Revan seraskeri Vezir Ahmed Paşa'yı yanına alıp Tiflis Kalesi muhafazası ve nizam verilmesi gibi işlerde birlikte hareket edilmesi istenmiştir¹¹⁶. Tiflis Kalesi muhafazasına yardımcı olunması için daha sonra da beylerbeyi tayin edildiği görülmektedir.

Kasım 1723'te Tiflis Kalesi muhafazasına Erzurum Valisi Vezir Mustafa Paşa gönderildi. Erzurum Valisi Vezir Mustafa Paşa'nın kapı halkı, Erzurum eyaleti tımar ve zeamet sahipleri, Bayezid'in hükümet ve sancakların mutasarrıfları da Tiflis Kalesi muhafazasına memur olmuşlardı. Tiflis Kalesi'ne varıldığında Çıldır Valisi Vezir İshak Paşa ile gerek muhafazada gerek de ihtiyaç olan diğer işlerde birlikte hareket edilmesi istendi¹¹⁷. Erzurum Valisi Vezir Mustafa Paşa buradaki görevinden sonra Gence seraskerliğine, Ağustos 1727'de ise Şemahi'ye gönderildi¹¹⁸.

¹¹³ BOA, MD. 131, s.259, h.688; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türkler Ansiklopedisi*, c.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.824-825.

¹¹⁴ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s.201.

¹¹⁵ BOA, MD. 131, s.266, h.714.

¹¹⁶ BOA, MD. 131, s.266, h.712, 713, 715.

¹¹⁷ BOA, MD. 131, s.301, 302, h.816, 817, 818.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, "XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", s.834.

Beylerbeyiyle gelen askerler azledilince gittiklerinden dolayı Tiflis Kalesi'ne çeşitli bölgelerden muhafazalık görevi için asker tayini yapılmaya devam ettirilmişti. Tokat, Amasya, Malatya, Kastamonu, Tosya, Sivas, Harput kadılarında ve dergâh-ı muallâ yeniçerileri ocağındaki orta çavuş Osman'dan daha önce gönderilen 43 adet dergâh-ı âli yeniçerileri bayrağına ek olarak 7 bayrak daha gönderilmiştir¹¹⁹.

Tiflis Kalesi'nin hududu geniş olduğundan korunması için hayli askere ihtiyaç vardı. Bu amaçla Erzurum Kalesi muhafazasında olan dergâh-ı âli yeniçerilerinin mütekaidleri, kayıtlıları ve yamakları görevlendirildi¹²⁰. Ayrıca Tiflis Kalesi'nde olan Şahtahtı tabyasının muhafazasına yerli askerle birlikte dergâh-ı âli yeniçerileri ortalarından asker tayini yapılmıştır¹²¹.

Tiflis Kalesi muhafazasında olan Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa, kapı halkı ve Ahışa askeriyle birlikte Kahet ve Topkaraağaç kalelerini ele geçirip muhafazasının sağlanması için tayin edildi. Ocak 1724'te Tiflis'e verilen yurtluk-ocaklık statüsü, Şehnuvaz İbrahim Paşa'nın Tiflis'ten ayrılarak Elbruz Dağlarına kaçması ve tehlike oluşturması nedeniyle geri alındı, eski Halep Valisi Receb Paşa'da düzeni sağlanması için Tiflis'in muhafazalığına atandı¹²².

Daha önce beylerbeyiyle gönderilen askerler gittiği için Temmuz 1724'te Tiflis Kalesi muhafazasına 6 oda yeniçeri, 4 oda cebeci, 2 oda topçu ile 2540 nefer ve Erzurum'dan 120'şer neferden 10 bayrak serdengeçti gönderilmiştir. Ayrıca Tiflis canibinde gönüllü bulunup kaçan askerlerin yerine Vezir Receb Paşa'nın talebiyle Sivas eyaleti askerleri tayin olmuştur. Kapı halkıyla birlikte serdengeçti askerleri 2700 nefer olduğu görülüp, 495 nefer yemin ve yesara 215 nefer eklenerek toplamda 3410 nefer gönderilmiştir. Sivas eyaletin de 1308 nefer kaydolup Çıldır eyaleti halkı beylerbeyi, ümera ve eyalet askeriyle deftere 2267 nefer yazılmıştır. Tamamı 5677 nefer olmuştur. Tiflis muhafazası için açılmış olan 10 bayrak dahi 1200 nefer olup vezirin ve piyade beyinin adamlarıyla birlikte hepsi 7877 nefer olmuştur¹²³. Ayrıca Tiflis Kalesi muhafazası için Diyarbakır Valisi olup Revan seraskeri olan vezir Ahmed Paşa 50 adet ve orta çavuş

¹¹⁹ BOA, MD. 131, s.316, h.864.

¹²⁰ BOA, MD. 131, s.347, h.997.

¹²¹ BOA, MD. 131, s.357, h.1058.

¹²² BOA, MD. 131, s.440, h.1348; MD. 132, s.11, h.50; Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829*, s.198; Bilgili, *Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)*, s.37-39; Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.921.

¹²³ BOA, MD. 132, s.11, h.50.

10 adet serdengeçti askerleriyle varıp Tiflis muhafızı Vezir Receb Paşa'yla birlikte muhafazaya davranması istenmiştir. Vezir Ahmed Paşa, 14 bayrak asker serdengeçtiyle kaleye davranıp muhafazaya istihdam edilmiştir¹²⁴. Çıldır eyaletindeki kadıllara, mütesellimlere, kethüda yerlerine, yeniçeri serdarlarına ve ayan-ı vilayet iş erlerine yazılarak yakındaki Tiflis Kalesi'nin etrafında, devlete düşman yerlerden saldırı olma ihtimali bulunduğu bildirilmiştir. Bu sebeple Tiflis muhafızı vezir Receb Paşa tarafından haber vardığında kazalarda bulunan dirlikli ve dirliksiz askerlerden harbe hazır durumda olanların bir an önce varmaları için yeniçeriler ve sipah ocakları tarafından mübaşir tayin edildi¹²⁵. Ayrıca Rumeli tarafından gönderilen Dukakin sancağı mutasarrıfı Kurd Mehmed Paşa ve İlbasan sancağı mutasarrıfı Zeynel Mehmed Paşa kapı halkı, 507 piyade askeri ve 1000 nefer zabitiyle Gori, Revan ve Tiflis kalelerinin muhafazalarına tayin olunmuş ve mühimmatında gerektiği gibi her taraftan takviye edilip, nizamın sağlanması için çalışmalar yapılmıştır¹²⁶. 18 Eylül 1724'te Mehmed Behram Paşa'ya da kısa bir süre Tiflis muhafazalığı görevi verilmiştir¹²⁷.

14 Haziran 1725'te Tiflis eyaletine mutasarrıf Vezir Receb Paşa'ya, Revan Kalesi'nin muhafazası şartıyla, Diyarbakır ve Revan eyaletleri verilmiştir¹²⁸. Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa, Tiflis'te kışlayıp muhafazada görev alması istenmişti. Daha sonrasında ise Tiflis muhafızı Vezir Receb Paşa'nın gerek muhafazada gerekse lazım olan devlet harcamasında zorlandığı görülerek Vezir İshak Paşa memur olmuştur. Alay beyleri, sancaklarda dâhil tımar ve zeamet sahipleri, beylerbeyiyle birlikte muhafazaya gönderildi¹²⁹. Tiflis muhafazasında bulunan Sivas ve Çıldır eyaletlerinin askeri, Gence fethine değin Gence ve Şirvan taraflarına memur edilen Erzurum valisi serasker Vezir Mustafa Paşa'nın maiyetinde bulunmaları için görevlendirilmişlerdi. Ancak ihtiyaç üzerine Sivas ve Çıldır eyaletlerinin askeri, Gence tarafındaki görevlerinden affedilerek Tiflis muhafazasına tayin oldular. Daha önce olduğu gibi Tiflis muhafazası görevinde bulunmaya devam etmeleri istendi¹³⁰. İshak Paşa, 13 Aralık 1727'de tekrar Tiflis Kalesi

¹²⁴ BOA, MD. 132, s.18, h.71.

¹²⁵ BOA, MD. 132, s.115, 116, h.403, 404.

¹²⁶ BOA, MD. 132, s.114, h.397.

¹²⁷ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.38.

¹²⁸ Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.164-280.

¹²⁹ BOA, MD. 132, s.115, h.399, 400, 401; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.38-39.

¹³⁰ BOA, MD. 132, s.354, h.1309.

muhafazalığına tayin edilmiştir¹³¹. İncelenen belgelerde ve kaynak eserlerde Tiflis ve Çıldır Valisi Vezir İshak Paşa'nın bu dönemden sonra birkaç kez daha tayin edildiği ancak ne sebeple tekrar tayin edildiği veya neden azledildiği konularından bahsedilmemektedir.

Gori Kalesi ve Gürcistan'da bulunan Ademeli'nin muhafazası Tiflis valileri tarafında yapılıp, memleketin nizamı da ocak beyleri tarafından yapılıyordu. Tiflis'te bulunan Ağçakal'a'da olan İsmail Paşa'nın kapı halkının ise muhafazaya gücü yeterli değildi. Bu yüzden Köprü muhafazasında olan Hasan Paşa bütün kapı halkıyla Ağçakal'a muhafazasına gönderildi¹³².

Tiflis'te bulunan Topkaraağaç Kalesi muhafazasında savunma önemli olduğundan Kazak sancağı mutasarrıfı Ali tayin edilmiştir. Ayrıca Tiflis Kalesi'nin yemin ve yesar ağaları da Topkaraağaç muhafazasına gönderildi. Tiflis muhafazalığı, eskiden olduğu gibi Sultan III. Ahmed tarafından sürekli ocaklık olarak Vezir İshak Paşa'ya tevcih oldu. 9 Nisan 1729'da tekrar kapı halkıyla kale muhafazasına gönderilmişti¹³³. 1730'da Tiflis Kalesi muhafazasına önceleri nöbetleşme yoluyla verilen nizam bu sene terk edilmişti. Çıldır eyaletinde olan 100 nefer zuama kendilerinden başka ikişer nefer hizmetkârlarıyla ve 787 nefer tımar erbabı yerlerinden çıkarılıp, alay beyleriyle birlikte Tiflis Kalesi'ne varıp muhafazasına davranmaları ve vezir İshak Paşa'nın emri altına girmeleri istendi¹³⁴. Haziran 1732'de Şahin Mehmed Paşa, Tiflis muhafazalığına tayin edildi. Ancak görevi kısa sürdü ve vezir İshak Paşa tekrar beylerbeyi yapıldı¹³⁵. 12 Ağustos 1735'te İshak Paşa, Tiflis'ten ayrıldı. 17 Eylül 1735'te ise Nadir'in ordusu tarafından ele geçirilmesiyle Tiflis'teki Osmanlı egemenliği sona erdi¹³⁶.

2. MÜHİMMAT SEVKİ, ZAHİRE TEDARİKİ VE AKÇE GÖNDERİLMESİ

Askerin en temel ihtiyaçlarından olan arpa, un ve buğdayın tedariki büyük önem arz etmekteydi. Tiflis'in fethinden sonra kaleye asker tayini yapılmaya başlanacağı için zahire ihtiyacı doğacaktı. Bu yüzden fetihten hemen sonra gerekli zahirenin tedarik

¹³¹ Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, s.151; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.39.

¹³² BOA, MD. 132, s.354, h.1311.

¹³³ BOA, MD. 134, s.245, h.836, 837, 838; Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, s.151; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.39.

¹³⁴ BOA, MD. 137, s.19, h.38.

¹³⁵ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.37-39.

¹³⁶ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s.557.

edilmesi için çalışmalara başlandı¹³⁷. Tiflis ve Gori kaleleri muhafazasında bulunan kapı kullarına ve muhafazaya gelecek olan askere lazım gelen zahirelerin defterdar vekili Halil tarafından tedariki ve satın alımının yapılıp, dağıtılması için emir gönderildi. Ayrıca zahire ihtiyacını karşılamak için Tiflis Kalesi'nin çevresinde bulunan yerlerden arpa satın alınması istenmiştir. Bu amaçla akçe gönderilerek ilk olarak Kars tarafından arpa alımı yapılmıştır. Kaleye gelecek olan arpaların saklanması ve işlenip kullanılabilmesi için ambar, değirmen ve fırın yapılması da istendi. Ambar, değirmen ve iki adet fırının masraflarının karşılanması için hazineden 10.000 guruş gönderilmiştir¹³⁸.

1724'te Tiflis'te bulunan ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için 30.000 kuruş gönderilmişti¹³⁹. Tiflis muhafazasında olan dergâh-ı muallâ yeniçerileri ve yerli neferat için bir senelik zahire de Çıldır eyaletinden tedarik edilmiştir. Tiflis'e birer, ikişer ve üçer merhale yerlerinden 20-30.000 kile arpa ve un satın alınması için akçe gönderildi. Satın alınan zahirelerde Tiflis ambarına nakledilmişti¹⁴⁰. Bu dönemde Vezir Receb Paşa'ya Tiflis muhafazalığının yanında Trabzon eyaleti tevcih edilmişti. Vezir Receb Paşa, Trabzon eyaletindeki kadırlardan ve ayan vilayetinden Tiflis'te bulunan askerlerin masraflarını karşılayabilmek için imdad-ı seferiye olarak 80 kese akçe de toplanmıştır¹⁴¹.

Tiflis, Revan ve Tebriz canibi üzerine memur olan askerlere lazım olan top, humbara havanları, barut, yuvarlak ve humbara daneleri gibi cephan ve tophane mühimmatları Aralık 1724'te âsîâne-i saadetten gönderilmiştir. Tamamı Trabzon iskelesine nakledilip, iskeleden sonra karadan Tiflis'e götürülmüştür. Ayrıca Karadeniz ve Tuna caniplerinde olan bazı iskelelerden dahi zahireler gönderilmekle gereken yerlere nakledilmesi için Boşnak Mustafa ambar emini tayin edilmiştir¹⁴².

Tablo 1: 20 Mart 1726'ya gelinceye dek Tiflis ve Çıldır eyaletinden bir sene önce ferman olup nakil ve teslim edilen zahireler ve miktarları

Zahire Türü	Miktar (Kile)
Un	5.479
Buğday	16.596
Arpa	65.104

¹³⁷ BOA, MD. 131, s.262, h.695.

¹³⁸ BOA, AE. SAMD. III. 141/13647.

¹³⁹ BOA, C. AS. 784/33194.

¹⁴⁰ BOA, MD. 132, s.10, h.48.

¹⁴¹ BOA, MD. 132, s.31, h.113.

¹⁴² BOA, MD. 132, s.175, h.642.

Tablo 1’de belirtilen zahirelerin dışında daha önce nereden satın alındığı belirtilmeyen bir yerden alınan ve aşağıdaki tablo 2’de miktarları belirtilen zahire bulunmaktaydı.

Tablo 2: Zahire ve Miktarları

Zahire Türü	Miktar (Kile)
Un	13.521
Buğday	8.404
Arpa	48.896

Tablo 2’de belirtilen miktardaki zahirelerle birlikte başka bir eyaletten satın alınıp, gönderilmek için hazırlanan 180.000 kile un, buğday ve arpada birleştirilerek Tiflis tarafında bulunan askerlere gönderilmiştir. Tiflis muhafazasında olan askere tedarik sağlandıktan sonra Gence askerinin zahiresi de eyaletten karşılanmıştır. Malların tedariki ve ihracı için nakliye ücretini de Tiflis defterdarı ödemiştir¹⁴³. 1728’de Tiflis muhafazasında olan yeniçerilerin mevacibleri, zahireleri ve elbise paraları da Diyarbakır eyaletinden gönderilmiştir¹⁴⁴.

Tiflis, Halabar? ve Gori kaleleri muhafazasında olan yerli neferatın mevaciblerinin gönderebilmek için neferatın mevcutta ne kadar olduğu, ne tarihte verilmesi gerektiği deftere yazılması istendi. Buna göre gereken mevacib¹⁴⁵ kaç akçe ise tarihleriyle hesaplanıp, hazineden karşılandı. Tiflis defterdarı tarafından deftere 1724’teki nefer sayısının 730 olduğu yazıldı. 1725 senesinde de askerın mevacib miktarının 20.340 buçuk guruş ettiği hesaplanarak para hazineden Tiflis Defterdarına gönderilmiştir. Para ulaştığında askerlerin 1724’teki üç kıta? mevaciblerinin yazılı olduğu defter suretine göre dağıtım yapılmıştı. Tiflis ve Gori kalelerindeki dergâh-ı âli yeniçerileri odalı ve serdengeçti askerlerine mevacibleri de gönderilmiştir. Lakin askerlerin bir kısmı firar ettiği için mevcut bulunan askerlerin mevaciblerinin dağıtılması, kalan akçeninse defterdar vekiline iletilmesi istenmiştir¹⁴⁶.

¹⁴³ BOA, MD. 133, s.195, h.686.

¹⁴⁴ BOA, C. AS. 541/22645.

¹⁴⁵ Osmanlı’da memur ve askerlere üç ayda bir verilen maaştır. Bu maaşlar günlük (yevmiye) olarak hesaplanıp topluca dağıtıldı. Erhan Afyoncu, “Mevâcib”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.29, Ankara, 2004, s.418-419.

¹⁴⁶ BOA, C. AS. 124/5555; MD. 132, s.101, h.356.

3. KALE TAMİRATI

Tiflis Kalesi genel olarak şehrin temel yapısını oluşturmaktaydı. Diğer kaleler gibi tek bir yapıdan değil iki ayrı yapıdan oluşuyordu. Bu iki kale yapısından biri şehirde bulunan Kür nehrinin güneybatısında yer alan tepenin üzerindeki Büyük Kale, diğeri de yine Kür nehrinin kuzey doğusundaki tepede yapılan Küçük Kale'dir. İki kale önceleri iç kale olarak yapıp surlarla çevrelenmişti. Daha sonrasında etrafına yerleşim yerleri inşa edilmiştir. Böylece yerleşim yerlerinin etrafındaki surlarla savunma ihtiyacı karşılanmıştır¹⁴⁷.

Fetihten hemen sonra Tiflis Kalesi'nde ve etrafındaki binalarda oluşmuş olan hasarların tamir işine girilmiştir. Ayrıca içerideki birliği güçlendirmek ve oluşabilecek çatışmaları önleyebilmek için Demircihasanlı, Kazak, Baydar, Baratlî gibi nahiyelerde bulunan aşiretlerin bazıları getirilerek Tiflis Kalesi yakınında bulunan yerlere yerleştirilmiştir¹⁴⁸. Kalenin tamiri için 1724 yılında Mimar İbrahim Efendi görevlendirilmiştir. Tiflis Kalesinin tamirâtı işi önceleri Defterdar Seyyid Mahmud Efendi denetiminde yapılırken, daha sonra Defterdar Lam'i Halil Efendi bu işi devralmıştır. Kalede bulunan vali konağı, kışla, karakollar, sarnıç ve çeşme tamirinin yanında bazı kiliselerinde camiye dönüştürülmesi için işlemlere başlanmıştır. Yapılan inşaat ve tamiratların bütün masrafları Bursa ve Kütahya'da alınan cizyelerle ödenmiştir¹⁴⁹.

Tablo 3: 1724'te Tiflis Kalesi tamir ve onarımı için getirilen Marangoz ve Duvarcı amelesi neferleri¹⁵⁰

	Marangoz	Duvarcı
Tokat (Ulu)	35	-
Amasya	20	25

Tiflis Kalesi'nde Defterdar Vekili olan Lam'i Halil, Tiflis ve Çıldır kalelerinin etrafında harap olup onarıma muhtaç olan yerlerde tamirat yaptırılmak üzere bina emini olarak tayin edilmiştir. Tamirat için gerekli olursa takviye alabileceği söylenerek, kale tamirâtı için gerekli olan masrafların parası da miriden gönderilmiştir¹⁵¹. Tiflis Kalesi'yle birlikte karşısında bulunan Halabar? Kalesi ve Şahbaktı Kulesi yakınlarındaki yerlerde

¹⁴⁷ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.40.

¹⁴⁸BOA, MD. 131, s.281, h.762, 763.

¹⁴⁹Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.215; Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih Toplum, Ekonomi)*, s.554.

¹⁵⁰BOA, C. AS. 399/16489.

¹⁵¹BOA, AE. SAMD. III. 188/18196; MD. 131, s.281, h.762, 763.

Mimar Sinan Ağa tarafından tamirâtı yapıldı¹⁵². Ayrıca Kür Nehri üzerindeki köprü ile Topkaraağaç Kalesi'nin tamirâtı da tamamlanmıştı. Tamirat işlerinin tamamı için 5000 guruş harcanmıştır¹⁵³.

Mayıs 1724'te Asitâne-i Saadetten Tiflis Kalesi'ndeki tamir ve onarımına Mehmed tayin olmuştu. Defterdar tarafından Mehmed'e görevi bitene kadar ekmek, et ve arpa temin edilmiştir¹⁵⁴. Bu dönemde de Tiflis Kalesi dışında ihtiyaç olan yerlerde tamirat işlerine yapılmaya devam edilerek güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan Şahtahtı Hisarı'nda olan yeniçeri kışlağı ve etrafta olan bir yalının inşaatı yapılmış, ayrıca bölgede bulunan havuzun sıvası, yapılacak iç katı ve Ribat Hisarı tamiri de görevlendirilen mimar tarafından yapılmıştır¹⁵⁵.

1726'da tekrar Tiflis Kalesi'nde bazı tamiratların yapılması gerekli görülüp kalenin durumu Dersaadete bildirilmiştir. Gelen cevaba göre defterdar, kalenin tamirini yaptırmış ve vezir gelince kendisine muhafaza konusunda gerekli bilgilendirmeyi yapmıştır¹⁵⁶.

1731'de Tiflis Kalesinin bazı yerlerinin tamire muhtaç olduğu görülmüştür. Bu yerlerin düzenli tamir ve onarımın yaptırılması mühim ve gerekliydi. Bundan dolayı Vezir İshak Paşa gerekli incelemeleri yaptırıp buna göre kalede tamir ve onarım işlerine girişmek için işlemlere başlamıştır. Ancak kış mevsimi yaklaşırken geniş bir tamir işinin yapılma imkânı olmayacağından sadece çok gerekli olanların yaptırılmasına karar verildi. Bunun için Tiflis defterdarına miriden akçe gönderilerek çabucak amele tedarik ettirilip lazım olan tamir işlemi yapılmıştır¹⁵⁷.

4. KALEYE GİDEN YOLUN VE NEHRİN TEMİZLENMESİ

Tiflis'e gerekli olan zahire ve mühimmat naklinin Faş Kalesi üstünden gerçekleştirmesi planlanmıştı. Buna göre zahire ve mühimmat gemilerle Faş Kalesi'ne gönderilecek, oradan da arabalarla Tiflis'e nakledilecekti. Bu sebepten Faş'tan Tiflis'e varıncaya kadar olan yolların genişletilip, temizlenmesi istenmişti¹⁵⁸. Ayrıca Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kafkasya'da ilerleme ihtimaline karşı tedbirler almaya başlamıştı. Bu

¹⁵² BOA, C. AS. 1204/53949.

¹⁵³ Genç, *Lale Devrinde Savaş*, s.201.

¹⁵⁴ BOA, AE. SAMD. III. 91/9039.

¹⁵⁵ BOA, MD. 132, s.13, h.55.

¹⁵⁶ BOA, C. AS. 583/24550.

¹⁵⁷ BOA, MD. 136, s.239, h.1041.

¹⁵⁸ BOA, MD. 134, s.380, h.1301.

amaçla 1726'da Faş muhafızı Vezir Mirza Paşa, Faş Kalesi'nin tamirine¹⁵⁹ ve Tiflis'e gidecek yolun temizlenmesine görevlendirildi¹⁶⁰. Ayrıca arşiv belgelerinde ismi belirtilmeyip Faş tarafından Tiflis'e doğru akan bir nehrin temizlenmesi için gerekli işlemlere de başlanmıştır¹⁶¹. Yol temizliği ve genişletme işlemlerine 1727 ve 1728 yıllarında da devam edilmiştir. Mühimmat ve zahire nakli için Tiflis tarafına giden yolun temizlenip, genişletilmesi ve kalenin tamirinin çabucak tamamlanması için Gönnye sancağında olup Faş Kalesi muhafazasında olan Ali'ye gereken mühimmat, amele ve rençper tedariki yapılmıştır¹⁶².

5. FETİHTEN SONRA PARA BASILMASI MESELESİ

Tiflis'e idari ve askeri anlamda nizam verme çalışmaları sürerken hem Tiflis hem de Revan bölgesini birlikte idare edecek bir defterdarlık kurulmuştu. Ayrıca Kafkasya'da yeni fethedilen bölgelerde, Osmanlı Devleti'nde kullanılan dirhem ve dinar para sistemine geçilmesi için çalışmalara girilerek Tiflis, Tebriz ve Revan'da padişah adına para bastırılması amacıyla darphaneler açılmıştır. 10 Ağustos 1723'te darphane emini olan Lam'î Halil Ağa, Tiflis defterdarı olarak da görevlendirilmiştir. Tiflis'te hem defterdar hem de Darphane nazırı olan Lam'î Halil'in vefat'ı üzerine yerine 13 Ocak 1725'te vekâleten Seyyid Mahmud Efendi geçmiştir. 25 Ekim 1725'te ise Abdurrahman Efendi, hem Tiflis defterdarı hem de darphane nazırı olarak tayin edilmiştir¹⁶³.

Tiflis ve Revan'da basılacak yeni paraların her birisi 24 karat altından kesilmesi istenerek, tedavülde olan zinciriglü? altınlardan birkaç tanesi asitane-i saadetten numune olarak gönderilmiş ve buna göre düzgün altın ve sultani kesilmesi istenmiştir. Tiflis darphanesinde geçmişte de sultani kesilmiştir. Yeni darphanede zinciriglü? altın kesilmiştir. Bu altınların her biri 24 karat halis altın olup her 100 adedi 110 dirhem

¹⁵⁹ Faş Kalesinin tamiri bulunduğu konum itibariyle Osmanlı Devleti için büyük önem arz etmekteydi. Faş Kalesi, Karadeniz'den gemilerle gelen gıda ve mühimmat malzemelerinin Rioni ve Kür nehirleri yoluyla Tiflis ve Güney Kafkasya bölgesine ulaştırılmaktaydı. Faş kalesinin tamiri önemli olduğu için Dadyan meliki Bejan ve Abaza meliki Rostom'un yardıma gelmesi istenmişti. Ayrıca Guria beyi Giorgi'den de yardım etmesi istenmişti. Tamirat sonrası muhafaza için tedbirlerinde alınması istenmişti. Bu amaçla Gönnye ve Üsküp sancakbeyi İbrahim Paşa tayin olmuştu. Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.941-942; BOA, MD. 133, s.184, 216, 229, h.652, 737, 782.

¹⁶⁰ BOA, MD. 133, s.184, h.652; Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki Askerî Yaptırımları", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, S.3, 2004, s.17.

¹⁶¹ BOA, MD. 133, s.305, h.1023, 1024.

¹⁶² BOA, MD. 134, s.144, 311, h.500, 1103.

¹⁶³ BOA, MD. 133, s.22, h.79, 80, 81; Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.924-925; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.39.

gelmektedir. Her bir tanesi de 4'er 100 akçeye olmak üzere kalıba basılması nizam olunması istenmiştir¹⁶⁴.

2 Şubat 1728'de Tiflis ve Revan darphanesinde kesilmesi ferman olan sultanilerden başka 24 karat ayarında cedit altın kesilmesi istenmişti. Lakin darphanede çalışanların aç gözlü olduğu meydana çıkmış ve altınların ferman olduğu ayarda kesilmediği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden darphanede altın kesilmeyeceği, bunun yerine gerekli olan para saltanattan gönderilmiştir. Ayrıca ayarı bozuk olarak kesilmiş olan altınların toplanılarak İstanbul'a gönderilmesi istendi. İstanbul'daki darphanede 24 karat ayarında altın kesilerek Tiflis'e¹⁶⁵ gönderilmiştir¹⁶⁶.

1729'da Bağdad Valisi Vezir Ahmed Paşa'ya gönderilen emirle hileli olmayan sultanilerden tam olanların her bir adedi 16'şar paraya, yarısı 8 paraya ve çeyreği de 4'er paraya alınıp satılması istenmişti. Zikrolunduğu üzere sultani çalışılması hazine-i amire de dahi, altın alıp ve satmak üzerineydi. Daha önce ferman olduğu üzere İran'dan alınan beldelerde ve daha önce verilen nizam Tebriz, Tiflis ve Revan darphanelerinde ilk kesilen sultanilerin hileli olmayıp tam olanların tedavülde kalması istendi. İran memleketlerinin, irsaliye mallarından gelen sultaniler de İstanbul'daki hazine-i amire ruznamçesine kaydolunması istendi¹⁶⁷.

6. LEZGİ TEHLİKESİ

Kafkasya ve İran coğrafyasında yaşayan Sünni Müslümanların Şii olmaları konusunda baskı görmekteydiler. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nden yardım istemeleri, Afganistan'daki Sünni Müslümanların Safevi Devleti'ne karşı ayaklanarak Afgan devleti kurmak istemeleri ve bu karışıklıklardan yararlanmak isteyen Rusya ve Osmanlı Devleti'nin faaliyetleri gibi hem siyasi hem de dini karmaşa İran coğrafyasını eşkiya saldırılarına açık hale getirmişti. Osmanlı Devleti'nin İran ve Kafkasya coğrafyasında giriştiği seferler sırasında eşkiyalar, Osmanlı ordularının büyük sorunlar yaşamasına neden

¹⁶⁴ BOA MD. 133, s.22, 55, h.79, 80, 81, 205, 206, 207; Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, s.276.

¹⁶⁵ Tiflis dışında kalan Gümüşhane, Erzurum, Halep, Edirne, İzmir, Revan, Tebriz ve Gence gibi yerlere de darphaneler açılmıştı. Bu yerlerde Tiflis'te olduğu gibi kısa sürede kapanmış ve para darlığı merkezden yürütülmeye devam etmiştir. Bu dönemde İstanbul ve Kahire darphaneleri merkezi bir rol üstlenmişti. Merkezileşmede İstanbul darphanesinin potansiyel maden kaynaklarının diğer darphanelerce istismar edilmesinin önüne geçme kaygısı başta olmak üzere pek çok neden rol oynamıştır. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.10.

¹⁶⁶ C. DRB. 45/2203; Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.925.

¹⁶⁷ BOA, MD. 135, s.447, h.1613, 1614, 1615, 1616, 1617, 1618, 1619.

olmuştu. 1722’de Tiflis seferiyle İran coğrafyasında başlayan savaşlar nedeniyle özellikle Anadolu’nun doğusundaki bölgelerin vali, sancakbeyi gibi idarecilerinin büyük kısmının seferde yer almaktaydı. Bundan dolayı, Kafkasya ve İran bölgesinde ortaya çıkan eşkıyalar özellikle İran topraklarına yapılan seferler için gönderilen zahirelere yaptıkları saldırılarla lojistik desteğini engellenmekteydi¹⁶⁸. Bu bölgede ortaya çıkan eşkıyalar halkın hayatını zorlaştırırken, Osmanlı Devleti’nin yaptığı seferler için büyük bir tehdit unsuru haline gelmeye başlamıştı.

Gence ve Tiflis coğrafyasındaki en büyük tehlike Car ve Tala Lezgileri adı verilen eşkıyalardı. Genel olarak Lezgiler¹⁶⁹ denilen bu grup Dağıstan’ın Enderey şehrinde bulunup Safevi Devleti içerisinde yaşanan karışıklıklardan yararlanarak Tebriz ve Şirvan bölgelerinde Hacı Davud¹⁷⁰ liderliğinde çeşitli isyanlar çıkartılmaktaydılar. Bu isyanlar Rusya’nın Kafkaslara yayılma amaçlarını gerçekleştirmek için hareket etmesine zemin hazırlayan nedenlerden biri olmuştur. Ayrıca Şamahı’nın¹⁷¹, Hacı Davud tarafından ele

¹⁶⁸ Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722–1725*, s.49; Serpil Bayrak, “13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre Gence, Revan, İsfahan, Erdebil ve Tiflis’e Eşkıyalık Faaliyetleri (1727-1730)”, *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.25, 2020, s.201; Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti’nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.39.

¹⁶⁹ Lezgiler, Dağıstan’ın güneydoğusuyla Azerbaycan’ın kuzeydoğu bölgesini de içine alan Samur Havzası’nda yaşayan Müslüman bir halktır. Lezgilerin bulunduğu bölgenin batı ve güneybatı kısmında Gürcüler yer almaktadır. Nüfusunun büyük çoğunluğu köylerde yaşayarak tarım ve hayvancılık yapmaktadır. Bu bölgenin ilk kez Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1578’de Özdemiroğlu Osman Paşa ve Lezgiler arasında yapılan antlaşmayla olmuştur. Bu dönemde Lezgi halkının bulunduğu Dağıstan coğrafyasının yetersiz kalmaya başlamıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine girmesiyle bölgeye göçlerin artması sonucunda halkın bir kısmı Şirvan, Gürcistan ve Kuban gibi Dağıstan’ın dışındaki bölgelere göç etmişlerdir. 17. yüzyılda Safevilerin hâkimiyetine giren Lezgiler, 1711 yılına gelindiğinde Hacı Davud liderliğinde birleşmişler ve Osmanlı Devleti’nin desteğiyle Safevilere karşı mücadele etmişlerdir. Daha sonraki Osmanlı hâkimiyeti ise 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Davut Dursun, “Lezgiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, c.27, s.169-170; Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti’nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.1-12.

¹⁷⁰ Hacı Davud, Dağıstan’da yaşayan Sünnî Müslümanlara mektuplar göndererek Şii Safevî Devleti’ne karşı birleşmelerini isteyerek bir isyan girişimine öncülük etmişti. Böylece Safevi Devleti’nin yapmış olduğu Şii propagandasından bıkmış olan bütün Lezgi topluluklarını birleştirmişti. Hacı Davud’un başlatmış olduğu bu isyan girişimi karşısında Safevi Devleti de boş durmamış ve 1719 yılında Hacı Davud’u yakalayıp Derbend’de bulunan zindanlara hapsedmiştir. Fakat Hacı Davud, uzun sürmeden hapisten kaçarak Lezgilerden oluşan Sünnî toplulukla birlikte Safevi Devleti’ne karşı isyanı başlatmıştı. İsyancı grup Şamahı’ya kadar gidip kuşatmalarına rağmen ele geçirememişlerdi. Bundan sonra ordusunu daha da büyüten Hacı Davud, başarılar kazanmaya başlamış ve bu da hem Osmanlı Devleti’nin hem de Rusya’nın rahatsız olmasına neden olmuştu. Ancak iki devlette Şirvan’a hâkim olmak istediği için Lezgileri kullanma niyetindeydiler. Hacı Davud’un düşüncesi ise farklıydı ve kendisi Şirvan’a hâkim olduktan sonra burada bağımsız bir Lezistan Devleti kurmak istemekteydi. Ancak bunu tek başına yapamayacağı için kuracağı devletin bağımsızlığını korumasına yardım edecek olan bir devletle işbirliği yapmak istiyordu. Rusya’nın da Kafkasya üzerine geleceğini bildiğinden, Lezgilere karşıda bir harekâta girişme ihtimalini ortadan kaldırmak için Rusya’yla müttefik olmak istemiştir. Ancak bu isteği Rus Çarı I. Petro’nun planlarıyla çakıştığı için sonuçsuz kalmıştı. Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti’nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.39-61.

¹⁷¹ Şamahı’nın Lezgiler tarafından ele geçirilmesinden sonra Safevi Devletine bağlı olan Gence ve Erivan valileri birleşerek Hacı Davud’un ordusuna karşı mücadele etmişler, ancak gelindiğinde Lezgistan denilen

geçirilmesi sırasında yaşanan Rus tüccarlarının öldürülerek bütün mallarına el konulması hadisesinden sonra Rusya, bu baskında öldürülen Rus tüccarların can ve mallarının tazminatlarını istemiştir. Ancak Lezgilerin bu parayı ödememesi neticesinde Çar I. Petro, Lezgiler üzerine hareket ederek cezalandırmaya ve zararlarını karşılanmaya çalışması amacıyla yola çıkmıştır. Bu sebepler Ruslar'ın, Hazar Denizi üzerinden Lezgilere saldırı için harekete geçmesi için sağlam bir zemin hazırlamıştır. Rus Çarı'nın hareketi duyulduktan sonra Osmanlı Devleti, Lezgiler'e Rusya'nın saldırdığı mahallere gidilmemesi konusunda tembihte bulunmuşlardır. Ayrıca sınır bölgelerinde çıkan isyanlara karşı da Bakü ve Gilan bölgelerinin muhafaza edilmesi için asker gönderilmişti¹⁷². Lezgiler, Derbent ve Bakü'yü de ele geçirmek istemiş ancak Rusya ve Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki hâkimiyet mücadeleleriyle karşılaşmıştır. Burada taraf olması gerekmiş ve ilk olarak Rusya'yla yazışmış ancak reddedilerek yönünü Osmanlı Devleti'ne çevirmek durumunda kalmıştır. Lezgiler'in lideri Hacı Davud, 1721 yılının sonbaharında Osmanlı Devleti'ne bir mektup yazarak sığınma talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti ve Rusya, Hacı Davud'un başlattığı isyandan faydalanmakta oldukları için savaşın durmasını istemiyorlardı. Bundan dolayı Osmanlı Devleti kendisine gelen yardım talebini bir süre bekletmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti, Kafkasya'da kendi başına hâkimiyet kurmak istediği için Hacı Davud'un bağımsız bir devlet kurmak istemesi işine gelmiyordu. Bu gelişmeler olurken Ruslar, bölgedeki ilerlemelerine devam etmişler ve Hazar kıyılarının büyük kısmını ele geçirmişlerdi. Hacı Davud da durmayarak Derbent'i ele geçirmiştir. Ancak Rusya'nın, Şirvan'ı ele geçirmesi gibi bir tehlike de ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti de bu durum karşısında Hacı Davud'un yardım talebini kabul ederek Kasım 1722'de Şirvan'ı muhafazası altına alarak Hacı Davud'u Şirvan Hanı yapmıştır. Böylece Lezgilere karşı sefere çıkan Rusya'nın durmasını ve Kafkasya'da daha fazla ilerlemesine engel olmayı amaçlamıştır. Osmanlılar, Lezgileri sadece Rusya'ya karşı değil, İran'a karşı da kullanma

bölge ve Şirvan Safevilerin idaresinden çıkmıştır. 1722 yılında Gence ve Erdebil şehirlerini de ele geçirmişti. Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.45-46.

¹⁷¹ Serpil Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre Gence, Revan, İsfahan, Erdebil ve Tiflis'e Eşkîyalık Faaliyetleri (1727-1730)", s.202; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-III*, s.1328-1329; Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.42-45.

¹⁷¹ Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.46-61. Lezgiler bu mücadelede üstün gelmişlerdi. Hacı Davud'da bundan sonra seferlerine devam ederek Berde şehrini ele geçirmişti. 1721 yılına gelindiğinde Lezgistan denilen bölge ve Şirvan Safevilerin idaresinden çıkmıştır. 1722 yılında Gence ve Erdebil şehirlerini de ele geçirmişti. Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.45-46.

¹⁷² Serpil Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre Gence, Revan, İsfahan, Erdebil ve Tiflis'e Eşkîyalık Faaliyetleri (1727-1730)", s.202; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-III*, s.1328-1329; Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.42-45.

amacındaydı. Osmanlı Devleti Kafkasya'daki ilerlemelerine devam ederek 9 Temmuz 1723'te Tiflis ve Gori şehirlerini ele geçirmiştir. Lezgiler de Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdi¹⁷³.

Lezgiler, Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamayı kabul etseler de artık onlar için yaşam tarzı haline gelmiş olan akınları yapmaya devam etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olan Gürcistan topraklarına da zaman zaman saldırılar düzenlemişlerdi. Ancak Lezgiler, saldırdıkları yerlere yerleşmek veya o bölgeyi istila etmek gibi bir amaçları olmadığı için seferleri uzun süreli olmayıp, geçici akınlar yapmaktaydılar. Gürcistan bölgesinde bulunan yöneticilerde bu saldırılara karşı Gürcü halkıyla birlikte mücadele etmiştir¹⁷⁴.

Car ve Tala Lezgilerinin buldukları bölgeden başka yere gönderilmeleriyle sonuçlanan Topkaraağaç Kalesi'ne saldırımları olmuştur. Bu saldırıdan dolayı Tiflis ve Kahet bölgelerine, Çıldır Beylerbeyi Vezir İshak Paşa ve askerleri gönderilmiştir. Daha sonra muhafaza için Kahet Beylerbeyi Muhammed Kulu Paşa gönderilmiş ancak saldırılara engel olamamıştır. Lezgi saldırılarından doğan zararlara karşı korunmak amacıyla Revan'dan ameleler getirilerek Topkaraağaç Kalesi'nde yıkılan yerlerin tamirinin yaptırılarak, zahire ve mühimmat gibi eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Ancak tamirat işleri için yola çıkan Ali Paşa ve bine yakın süvari kale yakınlarında bulunan Hansaray mahallesine geldiğinde Car ve Tala Lezgileri, Bulağdar, Beni Ahmedlü, Badar ve Aşip eşkıyaları tarafından geri gönderilmişlerdir. Ancak Kahet eyaletinin güvenliği için Topkaraağaç Kalesi'nin muhafazasının yapılması önemli olduğundan gerekli tamir yaptırılmıştır. Daha sonra ise kaleye şark tarafında bulunan yeniçeri, cebeci ve topçu zümrelerden asker gönderilerek kale ve civarının korunması amaçlanmıştır¹⁷⁵.

Yaptıkları saldırılar nedeniyle 1727 yılında Car-Balaken Lezgileri, fermanla Kahet bölgesinden ayrılarak, Gürcü topraklarına iskân ettirilmişlerdi. Ancak bu bölgede de düzgün durmayarak Osmanlı hâkimiyeti altındaki Hristiyan Gürcülere saldırılar düzenlemişlerdi. Vezir İshak Paşa'dan halka zulmedenleri yakalayıp, cezalandırılması istenmiştir. Car ve Tala Lezgileri ise 1728 yılındaki hükümlerle bir kısmı Kahet tarafına, bir kısmı da Gence Eyaleti'nde bulunan Halıhta'da toplanarak Kahet üzerine gönderilmişlerdi.

¹⁷³ Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.46-61.

¹⁷⁴ Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.74.

¹⁷⁵ BOA, MD. 132, s.11, h.49; MD. 134, s.244, h.834; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-III*, s.1564; Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre...", s.203.

Lezgi eşkıyaları gönderildikten sonra gittikleri bölgelerin muhafazası için Memalu oğlu Osman Bey ve Gence tarafına memur olan serasker Vezir Mustafa Paşa ve silahtar serdengeçtiler tayin edilmiştir. Fakat Lezgi eşkıyaları, çoktan Kahet eyaletinin köylerini yağmalamışlardı. Lezgiler, daha sonra Kür nehrinden geçip Halıhta ve Şemkur'da iki köyün hayvanlarını ve Kasık nahiyesindeki atlıları alıp Topkaraağaç Kalesi'ne giderek halkın kendilerine itaat etmelerini sağlamışlardır¹⁷⁶.

Osmanlı Devleti, büyük sorunlar çıkaran Lezgilere karşı saldırıya geçmek için hazırlıklara başladı. Sefer için Gence muhafızı Vezir Mustafa Paşa başkomutan¹⁷⁷ tayin edilmiştir. Emri altına Tiflis muhafızı Vezir İshak Paşa, Çıldır ve Trabzon eyaletlerinin zeamet ve tımar sahipleri, Tiflis muhafazasında bulunan yeniçeriler ve serdengeçti ağaları, Topkaraağaç Kalesi muhafazasında olan Mehmed Kulu Paşa, Erzurum Eyaleti sancakları ve mutasarrıfları, Sivas Eyaleti mutasarrıfı Vezir Ali Paşa ve Kars Beylerbeyi'nin oğlu Ali Bey'in askerleri verilmişti. Hepsi Tebriz'de toplanarak harekete geçtiler. Bu harekât karşısında geri adım atan Lezgiler, af dilediler. Bunun üzerine itaate devam etmeleri şartıyla padişah tarafından affedilmişlerdir. Ancak Lezgiler, sözlerinde durmayarak Topkaraağaç Kalesi'ne karşı tekrar saldırıya geçmiştir. Tiflis muhafızı tarafından saldırı haberinin iletilmesiyle harekete geçilerek eşkıyaların bulunduğu şehirlere dağlar üzerinden gidilerek bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Topkaraağaç Kalesi'ne yapılan saldırılar yoğunluğunu burası hakkında verilen hükümlerin çokluğundan anlamaktayız. Topkaraağaç Kalesi'nin, Car ve Tala Lezgileri'nin ve diğer eşkıya taifelerin sığınağı olduğu, burada karargâh kurduğu görülmüştür¹⁷⁸. Saldırlardan sonra bu eşkıya grubunun üzerine asker gönderilmişse de eşkıyalar geri çekilerek saklandıkları için başarılı olunamamıştır. Saklanan eşkıyalar Çıldır ve Tiflis taraflarından üzerlerine yüz asker ve yedi-sekiz serdengeçtinin geleceği haberini duyunca kaçmışlardır. Hatta kaçarken de Kür nehri civarında bulunan köyleri basarak yağma yapmışlardır. Hatta Zaryub, Gökçe, Mezra ve Alagöz bölgelerindeki eşkıyaların yağmalarına maruz kalan halk, mallarını geri alması ve huzuru sağlaması için Tebriz seraskeri Ali Paşa'dan yardım istemiştir¹⁷⁹.

Car ve Tala Lezgi eşkıyalarının saldırıları, 1730 Patrona Halil İsyanıyla aynı

¹⁷⁶ Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre...", s.202-203.

¹⁷⁷ "...gence seraskeri olan vezirim Mustafa paşa adam artık iclalın lezgi eşkıyası üzerlerine memur olup..." BOA, MD. 134, s.304, h.1083.

¹⁷⁸ BOA, MD. 134, s.31, 303, 304, 305, h.93, 1073, 1083, 1085, 1087; MD, 135, s.140, 158, 163, h.530, 585, 600; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli-III*, s.1564.

¹⁷⁹ Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre...", s.203-204.

dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan karışıklıklardan yararlanmışlardı¹⁸⁰. Gence, Revan ve Tiflis eyaletlerinde daha çok saldırılar düzenleyen Car ve Tala Lezgilerinin zulümlerinin artmasıyla haklarından gelinmesi artık zorunlu bir hal almıştır. Ancak Osmanlı'ya itaat etmeyip kaçmaları tehlikeyi daha çok artırmaktaydı. Bundan dolayı bölgeye Gence muhafızı Mustafa Paşa ve tam teşekküllü askerler gönderilmiştir. Yanına Karaman valisi Ahmet Paşa 1000, Trabzon valisi Abdurrahman Paşa 800, Revan muhafızı Mustafa Paşa 500, Erzurum, Kemah, Karahisar-i şarki ve Tuzluca'dan 500 süvari ve 500 piyade görevlendirilmişti. Zaman kaybetmeden Gence, Revan ve Tiflis'in gibi üç eyalete saldırılar düzenleyip halka zulmeden Car ve Tala Lezgilerine karşı saldırılması istenmiştir. Tiflis muhafızı İshak Paşa, Revan muhafızı İbrahim Paşa ve Gence muhafızı İbrahim Paşa birleşerek Car ve Tala Lezgilerinin ortadan kaldırılması emredilmiştir. Ayrıca Gence'de bulunan Karaçorlu Kürtleri de çetelere rehberlik ederek köylere saldırılar düzenleyerek yağmalarda bulunmuşlardı. Hatta şehirlerde bulunan erzakları yakmışlar, asker ve köylüleri de öldürmüşlerdi. Bu olayların üzerine bölgeye Sivas, Erzurum, Kars, Maraş ve Kürdistan eyaletlerinden çok miktarda asker gönderilmiştir. Çevredeki vilayetlere de emir gönderilerek askeri destek alınarak bastırılması ve defedilmeleri için kesin emirler verilmiştir¹⁸¹. Bu kadar askerin bölgeye sevk edilmiş olması Car ve Tala Lezgilerinin çıkardığı sorunların ne kadar ciddi boyutlara ulaşmış olduğunu göstermektedir. Lezgilerin gerçekleştirdiği saldırılara karşı İshak Paşa, Kartli'de bir kale inşa ettirmiştir. Bu kalede saldırılara karşı Gürcülerle birlikte mücadele edilmiştir. İshak Paşa'dan sonra bu bölgeye gönderilen Topal Paşa'da bu mücadeleyi devam ettirmiştir. Bu mücadelelerin neticesinde Car ve Tala Lezgileri yenilgiye uğratılmıştır. Bu haber Şirvan Hanı Surhay Han, Tiflis muhafızı İshak Paşa ve oğlu Çıldır

¹⁸⁰ Bu isyan sonucunda III. Ahmet tahttan indirilmiş yerine I. Mahmut geçirilmişti. Bu karışık dönemde diğer devletlerle olan ilişkileri de etkilemiştir. Bundan dolayı I. Mahmut sınır bölgelerinde bulunan valilerine Safevi topraklarına karşı saldırıda bulunmamaları emrini vermiştir. Safevi tahtında olan II. Tahmasb'ın saldırı yapma ihtimaline karşı da Tebriz'e memur tayin edilen Vezir Ahmet Paşa'ya emir gönderilerek hem Car ve Tala Lezgilerine karşı mücadele etmesini, hem de Revan kalesine olabilecek herhangi bir saldırı da top, tüfek ve havanla koruması istendi. Patrona Halil isyanının bastırılmasıyla I. Mahmut, doğuya yapacağı seferler için hazırlıklara başlamıştır. Bu sırada II. Tahmasb da Revan'a saldırıda bulunmuştur. Osmanlıların hâkimiyeti altında bulunan şehirlere saldırılar düzenleyen Safevilere karşı mücadeleye girişmişlerdir. Bir taraftan eşkıyaların saldırılarıyla mücadele ederken bir yandan da Safevilerin saldırılarına karşı şehirlerini korumaya çalışmıştır. Bu karışık ortamdan ve eşkıyalın saldırılarıyla malları elinden alınan halk gittikçe fakirleşmiş ve yerlerini terk ederek daha büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardı. Bölgede ki tahrir defterleri incelendiğinde burada bulunan köylerin neredeyse yarısının boşaldığı görülmüştür. Bu bölgedeki savaşlardan dolayı insanlar canları ve mallarını korumak amacıyla güvenli yerlere göç etmişlerdir. Bu göçteki büyük etkenlerden biride eşkıyaların baskınları ve mezhep farklılıkları olmuştur. Bunların hepsi halkı büyük tehlikelere atan ve güvenliklerini tehlikeye atan durumlardır. Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre..." s.204.

¹⁸¹ BOA, MD. 135, s.380, h.1320; MD. 136, s.169, 170, 178, h.703, 706, 708, 709, 735.

Mutasarrıfı Yusuf Paşa tarafından Osmanlı Devleti'ne bildirilmesinden sonra İshak Paşa'ya ve Yusuf Paşa'ya gönderilen emirle, Lezgilerin saldırıları nedeniyle evleri terk eden halkın yeniden iskân ettirilmesi ve zararlarının karşılanması istenmiştir¹⁸².

Eşkîya sorunu çözüldükten sonra askerler daha önce buldukları yerlere geri gönderilmişlerdir. Tekrardan bir eşkıya tehdidine karşı devlet bölgede sık sık teftişler yaptırarak küçük eşkıya gruplarını da ortadan kaldırmıştır. Böylece büyük bir grup haline gelmelerine karşı önlem alınmıştır. Lezgi eşkıyalarının saldırıları nedeniyle evlerini terk etmiş olan halk yeniden yerlerine getirilerek iskân ettirilmesi ve korunması için çalışmalara başlanmıştır. Ticaretin yoğun olduğu şehirler, yollar, maden çıkarılan alanlar gibi özel güvenlik önlemlerinin alınması ve bu tür yerlerin iyi tanınması için güvenilir devlet adamlarının gönderilmesi ve sürekli teftişinin yapılması istenmiştir. Ayrıca kale veya eyalete yapılabilecek muhtemel saldırılar veya sefer için tayin edilmiş olan memurlar, aynı zamanda eşkıyaların saldırılarının bastırılmasında görev yapmışlardır. Genelde yetkili kişinin sancağından uzaklaştığı sefer zamanlarında eşkıyalar askeri ve idari boşluktan yararlanarak ortaya çıkıyorlardı. Bunu önlemek amacıyla sefer esnasında ek tedbir olarak bölgenin güvenliğini sağlamak üzere ayrı yetkililer memur edilmiştir. Eğer yine de eşkıya faaliyetleri sürerse bölgedeki en yakın askeri kuvvet gönderilmekteydi. Eğer ki saldırıların boyutu artarsa süvari ve piyade askerleri ayrı bir destek olarak gönderilmekteydi. Netice itibariyle eşkıya saldırılarına karşı her türlü önlem alınarak mücadele edilmeye çalışılıyordu¹⁸³.

¹⁸² Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.75.

¹⁸³ BOA, MD. 139, s.210, h.839; Bayrak, "13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre ...", s.205-208.

III. BÖLÜM TİFLİS'İN OSMANLI'YA ENTEGRASYONU

1. ETNİK VE DİNİ YAPI

Gürcü kaynaklarında Tiflis'in Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu 1723 ve 1735 yılları arasındaki dönemi anlatmak için "Osmanloba" tabiri kullanılmıştır. Bu dönemde Tiflis'in bulunduğu bölgede nüfus, Türk ve Gürcü etnik gruplarından oluşmakta olup Gürcülerin büyük çoğunluğu gayrimüslimdi. Bu gayrimüslim halkın çoğu Ortodoks Hıristiyanlardan oluşmaktaydı. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, halkının 16. yüzyılda Osmanlı yönetiminde buldukları dönemde Sünni, Hanefî ve Şafii mezhebinden olan kişilerden de bahseder. 18. yüzyılın başında yazılan Tournefort'un aktardığı bilgilere göre Tiflis şehrinin içerisinde 3 cami, 5 Ortodoks kilisesi, 7 Gregoryen kilisesi ve 1 tane de manastır bulunmaktaydı. 5 Ortodoks kilisesinin, dördü şehrin içinde iken biri şehrin dışındaki bir mahallede bulunmaktaydı. Safevi hâkimiyeti döneminde Şah'ın atadığı bir Gürcü patriği ve bir Ermeni metropolü Tiflis'in en büyük dini lideri konumundaydı. Ermenilerin merkez kilisesi, Kür Nehri'nin karşı tarafındaki sarp bir kayanın üstünde taştan yapılmış kubbeli bir yapıdan oluşmaktaydı. Tiflis piskosunun evi de kilisenin yanında bulunmaktaydı. Bundan başka Fransisken Kilise bulunmakta olup bu da küçük bir yapıdan oluşmaktaydı. Doğu da bulunan kiliselerin üstünde haç bulunmazdı. Bunun yerine haç kiliselerin çan kulesinin üstüne yerleştirilirdi. Gürcü halkının Vatikan'ın İncil'inden başka kendi İncilleri de bulunmaktaydı. Ayrıca şehrin nüfusunun yaklaşık 20.000 olduğu ve bunlardan 14.000'inin Ermeni, 3000'inin Müslüman, 2000'inin Gürcü ve 500'ünün ise Katolik Ermenilerin oluşturduğu yazılmıştır. Tiflis'in Osmanlı hâkimiyetine girdiği dönemde yapılan tahrir işleminde etnik ve dini ayrım yapılmadığı için nüfusun arasında Gürcü, Ermeni ve Yahudilerin sayısı net olarak bilinmemektedir¹⁸⁴.

Osmanlı Devleti Tiflis'i ele geçirdikten sonra bölgede bulunan gayrimüslim halkın Osmanlı yönetimine alışması amaçlanarak, bu dönemde feodaller ve din adamlarına özel ayrıcalıklar verilmiştir. Bu bölgeden göçen halkın geri getirilmesi ve güvenliklerinin sağlanarak dini inançlarını serbestçe yaşamaları konusunda tedbirler alınarak Osmanlı Devleti'nin kuruluştan itibaren uyguladığı istimalet anlayışını Tiflis'te de barışçıl bir yolla uyguladığı görülmüştür. Bu amaçla III. Ahmed, hak ve imtiyazların garantilendiğini

¹⁸⁴ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.43-46; Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829*, s.557; *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman, c.2/2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.368.

bildiren bir belgeyi Gürcü Ortodoks Kilisesi Katolikosu Doment'i¹⁸⁵ göndermiştir. Osmanlıların ortaya koyduğu hoşgörü ve dini imtiyazlar, Osmanlılara yönelik olan bakış açısını olumlu bir şekilde büründürmeye yetmemiş görünüyor. Öyle ki Gürcü tarihçilere göre hoşgörüden ziyade Osmanlıların Gürcü din adamlarını sıkıştırdıkları için inançlarını korumak amacıyla Rusya'nın yanında yer almışlardır. Ayrıca Gürcü Kilisesi Katolikosu'nun, Rus Çarı I. Petro'ya başvuruda bulunarak yardım istedikleri aktarılmaktadır. Kartli bölgesindeki Arkie piskopos Kristepor, Mitropolit Pavel Tbileli ve Episkoposlar: Nikoloz Mroveli, Mangleli Arseni vb. gibi bazı din adamlarının ve Tiflis dışında bulunan VI. Vahtang ve Tiflis Beylerbeyliği de yapmış olan oğlu Şehnuvaz İbrahim'in de Rusya'ya sığınmış olması bu durumu destekleyen veriler olarak Gürcü tarihçilerce kullanılmaktadır¹⁸⁶.

Vezir İshak Paşa, Tiflis muhafazası ve imarı için en çok çalışan yöneticiydi. Tiflis muhafazalığı döneminde bölgede yaşanan istikrarsızlıklar sebebiyle şehri terk eden halkı geri getirerek şehri ve ticareti canlandırmak gibi önemli bir konuyla ilgilendiği görülmektedir. Yaşanan karışıklıklar sebebiyle halkın bir kısmı çevrede bulunan yerlere yerleşmişlerdi. Vezir İshak Paşa bu kimseleri tekrar Tiflis'e getirmek için bazı kimseleri görevlendirmiştir. Ancak bunun zorla olmaması gerektiğini çünkü halkın yerlerini boşuna terk etmedikleri zulüm görmeleri ve himaye edilmediklerini gördüklerinden dolayı güvenli gördükleri yerlere göçe mecbur kalmışlardı. Bu yüzden güvenli gördükleri yerden zorla getirilmeye müsaade olmadığı görülerek istimalet yoluyla geri getirilmesi gerekli görülmüştü¹⁸⁷.

Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde fethedilen topraklarda hâkimiyetini güçlendirmek için kullandığı iskân politikasını Tiflis üzerinde de uygulamıştır. Bölgede yaşanan savaşlardan dolayı halk kendini korumak amacıyla daha güvenli bölgelere göç etmişti. İskân yöntemi konargöçer taifeden kişilerin Tiflis'te boş kalan yerlere yerleştirilmesi amaçlanmıştı. Bu amaçla Revan üzerine serasker tayin edilen Diyarbakır

¹⁸⁵ 1725 yılındaki Kartli isyanından sonra Gürcü Katolikosu Doment, Tiflis'i terk ederek bu dönemde Osmanlı yönetiminde olmayan Lori'ye gitmiştir. Doment gidince Gürcü Katolikosu görevine İese/Mustafa'nın tavsiyesiyle Besarion getirilmiştir. Bu görev tayinin öğrenince Doment, Sultan III. Ahmed ile görüşmek için payitahta gitmiştir. Osmanlı Devleti tarafından iyi karşılanan Doment, III. Ahmed'den Gürcü Hıristiyanlara karşı merhametli olunması için ricada bulunmuştur. Ancak Vezir İshak Paşa ve İese tarafından Sultan'a gönderilen bir mektupla Doment'in Tiflis'te Osmanlı yönetimi aleyhine yaptığı faaliyetlerin iletilmesiyle durum değişiklik göstererek Doment tutuklanmış ve Tenedos Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.24.

¹⁸⁶ Valiyev-Yörük, "Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)", s.24; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.32-33.

¹⁸⁷ Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.926.

Valisi Vezir Ahmed Paşa, Tiflis'e gönderilmiştir. Vezir Ahmed Paşa'nın Tiflis, Gence ve Gori sancaklarına ait Demircihasanlı, Kazak ve başka yerlerdeki konargöçer aşiretler üzerinde sahip olduğu nüfuzdan faydalanarak Tiflis canibinde uygun yerlere ikamet ettirilmeleri istenmiştir. Konargöçer taifeden kimselerin Tiflis'te uygun yerlere yerleştirilmesiyle şehir yeniden bir canlılık kazandırılmaya çalışılmıştır¹⁸⁸. Osmanlı Devleti ayrıca sorun çıkaran grupları da başka bölgelere iskân ettirmişti. Gürcü topraklarına karşı yaptıkları akınlar düzenleyen Lezgilerin 1727'de Sultan III. Ahmed yayınladığı bir fermanla Kahet bölgesine iskân ettirilmesi buna örnektir¹⁸⁹. Ancak 1733 yılında Tiflis muhafızı Vezir İshak Paşa'ya yazılan bir hükümle gerek Lezgilerin saldırıları gerek başka sebeplerle yerlerini terk edip perişan ve dağınık olan halkın eski yerlerine iskân edilmesini ancak askerinin halka zulmetmeden yapılması istenmiştir¹⁹⁰.

Bölgedeki Gürcülerin Osmanlı düzenine entegre edilmeleri için daha önceki yüzyıllarda gerçekleştirilen uygulamalara benzer bazı düzenlemeler yapılmıştır. Başta kanunlar ve mülkiyet açısından düzenlemeler göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti, VI. Vahtang'ın daha önce eski Bizans, Gürcü ve Ermeni kanunlarını esas alarak hazırlamış olduğu kanunnameyi yeni düzenlemelerde temel alarak bu bölgede kendi kanun düzenini kurmuştur. Bu kanunnamelerde yer alan toprak mülkiyeti, miras kuralları, feodal vergiler ve geleneksel Gürcü hukuku, Osmanlı hukuku ve tarımsal kurumları birlikte var olmaya devam ettirilerek Osmanlı Devleti'nin Gürcü halkını da eski alışkanlıklarından tamamen ayırmamış ve düzenin aynı şekilde devam ettirmeye gayret etmiştir. Osmanlıların bu dönemde uyguladıkları politikalar göz önüne alındığında Gürcüler için Ronald Grigor Suny'nin dediği gibi korkunç bir dönem olmadığını görüyoruz¹⁹¹.

2. SOSYO-EKONOMİK HAYAT

Osmanlıların yeni fethedilen bölgelerin entegrasyonunu tahrir yapmaktan geçerdiler. Tahrir, anlam olarak yazma, kaydetme, deftere geçirmeyi ifade eder. Osmanlıların, fetihden sonra yapılan en önemli uygulamalarının başında gelmektedir. Tahrir uygulaması, fethi tamamlayıcı bir unsur olarak görülürdü. Tahrir işlemiyle ele geçirilen bölgeden hazineye aktarılacak vergi, bölgede uygulanacak idari teşkilatlanma, vergi mükellefiyeti ve dirliklerin dağıtılması için lazım olan veriler elde edilmiş oluyordu. Tahririn yapıldığı idari

¹⁸⁸ BOA, MD. 131, s.281, h.762, 763.

¹⁸⁹ Çaycıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*, s.74.

¹⁹⁰ BOA, MD. 139, s.210, h.839; Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.927.

¹⁹¹ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829*, s.557.

birimdeki şehir, kasaba, köy gibi yerleşim yerlerinin adları, vergi mükellefleri ve muaf olan kişilerin ve babalarının isimleri, mülkiyet statüsü, reyanın ödediği verginin türü ve miktarı, toprağın statüsü, yetiştirilen ürünler ve miktarları, has, vakıf veya mülk gibi cihet unsurları, ekonomik faaliyetler, ticaret vergileri ve diğer vergiler yazılırdı. Buradaki bütün gelirler askeri sınıf içerisindekilere özelliklere fethe katılan sipahilere pay edilirdi¹⁹². 1729 yılında Tiflis'te 14 zeamet ve 137 tımar kaydedilmişti¹⁹³. 1730'da ise Tebriz, Tiflis, Erdebil ve Hoy kalelerine tayin olunan neferlere de tımar ve zeamet tevcih edilmişti¹⁹⁴.

2.1. Tarım

Tiflis tahrir defterine göre halk genellikle ziraat ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Tiflis halkının geçim kaynaklarından ilkinin zirai ürünler oluşturmaktaydı. Bölgede Aras ve Kür nehirlerinin kolları sayesinde sulanabilme imkânı olması ve karasal iklimin etkisiyle tarıma elverişli bir konumdaydı. Sulama işlemi ayrıca bölgede bulunan arklar vasıtasıyla da yapılabilmektedir¹⁹⁵.

Bölgenin tarım alanındaki başlıca ürün toprak ve iklim şartlarının elverişli olmasından dolayı hububat olmuştur. Tahrirlerde hububat ürünleri kışlak veya yaylak fark etmeksizin sancağın her yerinde üretildiği kaydedilmiştir. Hububat içerisinde ise arpa ve buğday en çok üretilen ürün olmuştur. Hem ekmek hem de diğer unlu besinlerin yapımında kullanılan arpa ve buğday halkın ve askerinin beslenmesinde önemli ürünlerdir. Arpa ekmek yapımında kullanılsa da çoğunlukla hayvan yemi olarak kullanılmıştır. Arpa ve buğdayın dışında bölgede darı, çavdar, bakliyat, pirinç, keten ve pamuk üretimi de yapılmaktaydı. Hububat ürünleri içerisinde buğday ve arpadan sonra en çok üretilen diğer ürün darı olmuştur. Darıdan sonra yine hayvan yemi olarak kullanılan ve fazla besin değeri taşımayan çavdar üretimi yapılmaktaydı. Çavdar genelde buğday ve arpa tarımına elverişli olmayan arazilerin boş kalmaması için ekilmekteydi. Bakliyat üretimi diğer ürünlere göre daha az olsa da burada mercimek ön plana çıkmaktadır. Bu ürünlerin devlet tarafından kile başına tespit edilen satış fiyatları kayıtlara göre şöyledir: Buğday, arpa ve mercimekten kile başına 20 akçe alınırken çavdar ve darıdan kile başına 15 akçe alınmıştır. Tarım ürünlerinden alınan vergilerin tamamı oşür olarak adlandırılırken *buğday oşrü*, *arpa oşrü*,

¹⁹² Mehmet Öz, "Tahrir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.39, İstanbul, 2010, s.425-429; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I 1300-1600*, çev. Halil Berkay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.155-164; Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.13-16.

¹⁹³ BOA, MD. 135, s.287, h.1010.

¹⁹⁴ BOA, MD. 136, s.65, h.205.

¹⁹⁵ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.17.

darı öşrü, çavdar öşrü gibi isimlerle de türü belirtilmiştir¹⁹⁶.

Pirinç (Çeltik), bol yağışlı ve nemli bölgelerde yetiştirilen bir üründür. Ancak Tiflis yağışlı ve nemli bir bölge olmadığı için pirinç üretimi yapılırken sulamalı tarım uygulanmaktaydı. Pirinç üretimi arklar ve oluklar yoluyla, oviden geçen ırmak ve çaylardan getirilen sularla yapılmaktaydı. Tahrir defterinde pirinç (çeltik) üretimi yapılan yerlerin isimlerinin başında ark tabiri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti, pirinç üretiminden *öşr-i çeltik* adı verilen bir vergi de almaktaydı¹⁹⁷.

Bölgede ilk kez Müslümanlar tarafından üretilen pamuk, dokumacılıkta hammadde olarak kullanıldığı için önemli ürünlerden biriydi. Bölgede hububattan sonra üretilen en önemli ürün olmuştur. Çünkü Tiflis, pamuk üretimi için gerekli olan iklim şartlarına uygun koşullara sahipti. Pamuk hem hammadde olarak hem de işlenmiş şekilde pazarlarda satılmaktaydı. Tahrir defterlerinde de hem ham madde hem de işlenmiş hali olan rişte (iplik) ve kirbas (ham bez) olarak yazılmıştır. Bölgede üretimi yapılan ham pamuk, işlem görmesi için Tiflis, Gence, Tebriz, Lori gibi dokumada uzmanlaşmış yerlere gönderilmekteydi. Buradalar da ham pamuk işlenerek önce iplik sonra dokumada kullanılarak halkın giyim ihtiyacı giderilmiştir. Tahrir kayıtlarında pamuk için bir ölçü birimi kullanılmazken nakdi kıymet karşılığı olarak 10.114 akçe ödendiği kaydedilmiştir. Osmanlı Devleti tahrir kayıtlarında *öşr-i penbe* adıyla pamuktan vergi almaktaydı¹⁹⁸.

Toprak ve iklim şartlarının uygunluğundan dolayı bölgede çeşitli meyve ve sebzelerin üretiminin yapıldığı bağ, bahçe ve bostanlar yer almaktaydı. Bağcılıktan elde edilen ürünlerden şarapçılıkta yapılmaktaydı. Tahrir defterlerine göre bölgede üzüm, dut ve meyve bağı ürünleri bulunmaktaydı. Bu yerlerden 1728 tahrir defteri kayıtlarına göre *tut bağı öşrü, üzüm bağı öşrü, bağ öşrü* ve *bostan öşrü* adı verilen yıllık 18.000 akçe vergiler alındığı kaydedilmişti¹⁹⁹. Tiflis'te zeytinyağı pahalı olduğu için yemeklerde bölgede yetişen keten yağı kullanılıyordu. Bölgedeki kırlar ketenle kaplı olsa da sadece yağ yapımı için kullanılmıştır. Bölgede üretilen bütün yağlardan ise *resm-i revgan* adı verilen vergi alınırken keten tohumundan üretilen yağlardan *Bezirhana vergisi* alınmıştır²⁰⁰.

¹⁹⁶ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.17-19.

¹⁹⁷ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.20.

¹⁹⁸ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.20.

¹⁹⁹ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.20-21; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.53; Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya (1454-1829)*, s.207.

²⁰⁰ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.43.

2.2. Hayvancılık

Bölgenin ikinci geçim kaynağı olan hayvancılık olmuştur. Genelde büyük koyun sürüleriyle yapılan hayvancılığın yanında büyükbaş hayvanlar da yetiştirilmekteydi. Bölgenin coğrafi şartları ve otlatma imkânının fazla olmasından kaynaklı koyun besiciliği yapılmasına uygundu. Osmanlı Devleti, koyun ve keçilerden yılda bir *âdet-i ağnam* denilen hayvancılık vergisini almışlardır. Ancak hayvan başına ne kadar vergi alındığı tahrir kayıtlarında belirtilmemiştir. Yaz mevsiminde hayvan sürülerini otlatmak için dağlara çıkıp yerleşilir, kışın ise daha alçak yerlerdeki deniz kıyılarına ya da ovalara yerleşirlerdi. Halkın bir kısmının konar-göçer bir hayat tarzı yaşaması nedeniyle yatak, kışlak, otlak ve yaylak resimleri adlarıyla alınan vergileri de bulunmaktaydı. Tiflis'te örneğin Musa Ağa, Çotaklı Bulak gibi yaylaklar, Kadim Han, Emir Hanlı gibi kışlaklar tahrir defterine kaydedilmiştir. Bu yerlerden tahrir kayıtlarına göre koyunlardan 45.600 akçe *yatak resmi*, 14.000 akçe *otlak resmi*, 42.980 akçe *kışlak resmi* ve 1.200 akçe *yaylak resmi* alınmıştı. Gayrimüslim halkın çoğunlukta olduğu bu bölgede domuz da beslenmekteydi. Domuz besleyenlerden *donuz bid'atı* veya *donuz vergisi* adıyla vergi alınmıştır. Ayrıca hemen hemen bütün köylerde arıcılıkta yapılmaktaydı. Bundan dolayı *resm-i kovan* veya *resm-i kevvare (küvvare)* adıyla 2.320 akçe kovan vergisi alınırken arı peteklerinden de vergi alındığı tahrir defterine kaydedilmiştir²⁰¹.

2.3. Ticaret

18. yüzyılda sonradan ismi Tiflis olan Kartli'de 14 önemli ticaret merkezi bulunmaktaydı. Bunlardan 12'si küçük şehirlerde ikisi ise Tiflis ve Gori'de yer alıyordu. Ticaret bölgede yaşayan Ermeniler ve Yahudiler tarafından yapılıyordu. Bölgedeki esnafılık ve zanaatkârlık büyük oranda Ermeniler, Yahudiler ve Anadolu'dan gelerek yerleşmiş Rumların elinde bulunmaktaydı. Tiflis, Gori ve kervan yolları üzerinde bulunan Tumanis ile Loru'da bulunan dükkân, şaraphane ve yağhane sahiplerinin, demir, bakır, altın ve gümüş işlemeciliği yapanların çoğunluğu da Ermenilerin elindeydi²⁰².

1723 yılında Tiflis'in fethinden sonra Osmanlılar, şehir ve çevresinin gelirlerini mukataa olarak idare etmiş ve bu gelirler "*mukataa-i nefis-i Tiflis*" adıyla yazılmıştır. Tiflis'te bulunan mukataa olarak verilen araziler ve vergilerinin kaydı 1728 yılında yapılan

²⁰¹ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.21-26; Hüsamettin Mehmedov, "1140/1727 yıl tarihli Gence ve Tiflis eyaletleri "mufassal defter"lerine göre Osmanlı yönetiminde konar-göçerler", *Aspects Of Ottoman History*, Publications Of The Hebrew University, S.35, Jursalem, 1994, s.315-316.

²⁰² Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya (1454-1829)*, s.207.

tahrir işleminde de kaydedilmişti²⁰³. Osmanlı Devleti'nin, Tiflis şehrinden elde ettiği en önemli gelir kaynağı ticaretten alınan vergiler olmuştur. Erzurum, Gence, Şirvan, Zegem ve kuzey Kafkasya'dan Tiflis'e gelen ticari mallardan alınan *gümrük ve mizân-ı harir* vergilerden biridir. Bu verginin geliri 1.440.000 akçedir²⁰⁴.

1723'te Safevilerle yapılan savaşlar nedeniyle İran gümrüğünden gelen gelirlerde azalma olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Tiflis'i ele geçirilmesiyle değişmiştir. Çünkü ipek ticareti kontrol altına alınmış ve gelirlerde artmıştı. Seyyah Tournefort, Tiflis'in gelir kaynakları arasında en büyük paya sahip olan ticaret kaleminin İran'a ve Erzurum yolu üzerinden İstanbul'a satılan kürk ve ülkede üretilen Şemahi ipeği olduğunu yazmıştır. Bu ipek Gence'de üretilen ipeklerle birlikte aşırı vergilerden kurtulmak için Tiflis üzerinden geçirilerek satılırdı. Kürklerde ise Ermeniler yerinden satın alarak İzmir veya Akdeniz'de bulunan iskelelerden Frenklere satış yaparlardı. Tiflis ve Gürcistan'ın kalan kısmından her yıl iki bin deve yükünden fazla kökboyası Erzurum üzerinden Lehistan için dokunan kumaşlar için Diyarbakır'a gönderilmekteydi²⁰⁵.

Bu dönemde Tiflis'te hububat, pamuk, şarap, kürk, deri, yün, kumaş ve diğer gıda maddeleri gibi ürünlerin ticareti yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti 1728'deki tahrir kayıtlarına göre tüm bu ticaret ürünlerinin satış faaliyetlerinin gerçekleştiği yerlerden bölgeye has yerel vergiler alınmaktaydı. Tiflis'teki ticari vergilerinden *ihtisap ve bac-ı bazar ve ihzariye*'den 10.000 akçe, *bac-ı bazar-ı esb ve asara*'dan 12.000 akçe, *bac-ı pâ-y-ı ağnam*'den 2.000 akçe, *resm-i kapan ve kantar*'dan 86.400 akçe vergi alınmıştı. Tiflis'ten alınan *bac vergisi* büyük kaledeki Pazar ve Tiflis'e girişteki Metehi köprüsünde olmak üzere iki yerden alındığı kaydedilmiştir. *Kapan ve kantar vergilerinin* alındığı yer yine büyük kaledeki çarşı olmuştur. *Bâc-ı pâ-y-ı ağnam* vergisi Tiflis'e getirilen koyunların Celayir kalesi önündeki köprüden geçirilmesinden alınmaktaydı. Ayrıca nargile tütününden alınan *resm-i tömbeki* ve kurutulmuş balıketinden alınan *resm-i mâhi-i kadid*'den toplam 96.000 akçe alınıyordu. Kür nehriindeki faaliyetlerden alınan *resm-i mâhi-i Kür*'den 3.000 akçe ve *resm-i sal*'dan 8.400 akçe, *tamga-i şem'i-asel* ve *şem'i-revgan*'dan 14.000 akçe ve *resm-i bunçe-pây*'dan 72.000 akçe vergi alındığı kaydedilmiştir. Ticari faaliyetlerden alınan bu vergilerin gelirlerinin tümü tahrir

²⁰³ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.918; Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.49.

²⁰⁴ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.49.

²⁰⁵ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.49-50.

kayıtlarında Sultan ve beylerbeyi haslarının gelirlerine yazılmıştır²⁰⁶.

Çeşitli işletmelerden alınan vergiler de Osmanlı Devleti için ticaret kadar önemli bir gelir kaynağı olmuştur. 1728'de Tiflis'te 2 tane boyahane, 7 tane debbağ (derici), 30 tane fırın, 10 tane kasap, 2 tane şem'ihane (mumhane), 2 tane değirmen ve 2 tane çarşının bulunduğunu yapılan tahrir kayıtlarında görmekteyiz. Darphaneden 100.000 akçe, tahmis (kuru kahveci?) 18.000 akçe, süruhaban (meyhane) 9.200 akçe ve asiyabdan (değirmen) 480 akçe vergi gelirleri Sultan ve beylerbeyi haslarına kaydedilmekteydi. Debbağhaneden (derici) 64.800 akçe, kasaptan 21.600 akçe ve fırın 5.390 akçelik gelirleri vakıflara aktarılmaktaydı. Boyahaneden 108.000 akçe, kireçhane, kiremithane, sebuhaneden (testici) 12.000 akçe, Şem'ihane (mumhane) ve salhaneden 3.180 akçelik gelirler hem vakıflara hem de Sultan ve beylerbeyi haslarına aktarılmaktaydı²⁰⁷.

Tiflis denilince akla gelen kaplıcalardan da vergi alınmaktaydı. 1728 yılında Tiflis'te biri büyük, ikisi küçük olmak üzere üç tane kaplıca kaydedilmiştir. Büyük kaplıcanın geliri 86.400 akçe iken küçük kaplıcalardan birinin geliri 24.000, diğerininse 14.400 akçeydi²⁰⁸.

2.4. Vergiler

Osmanlı Devleti'nde fethedilen yerlerdeki halktan alınan vergiler Tiflis'ten de alınmıştır. Tiflis'te klasik tımar sisteminin her köylünün işlettiği topraktan hane başına alınan çift resmi sistemi bu bölgede de uygulanmıştır. Bir çiftlik araziden *resm-i çift* ve yarım çift araziden ise *nim çift resmi* alınmaktaydı. Bu vergiler şahsi olup çoğunlukla üreticilik vasfına sahip hanelerden alınmaktaydı. Tahrir kayıtlarında çift nüfusu verilmemişken vergi miktarı yazılmıştı. Ancak defterde *resm-i çift* ve *bennak* şeklinde yazıldığını çoğu yerde görülmektedir. Çift resminin miktarı tespit edilememiş olsa da nim çift vergisinin miktarının 40-50 akçe arasında olduğu görülmektedir. Yarım çiftlik büyüklüğünden biraz daha az olan yerlerden *bennak vergisi* alınmaktaydı. Tahrir kayıtlarına göre bennak vergisi bölgede en çok alınan vergi olmuştur. Bu vergi köy ve cemaatlere gibi alındığı yere göre 55 ile 60 akçe arasında değişiklik göstermiştir²⁰⁹.

²⁰⁶ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.50-54.

²⁰⁷ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.51-53; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.919.

²⁰⁸ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.53.

²⁰⁹ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.22-23; Ahmet Tabakoğlu, "Resim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.34, İstanbul, 2007, s.583.

Tablo 4: Urmiye, Halhal, Erdebil ve Tiflis eyaletinde ikamet eden “bir çiftlik toprak” sahibi köylünün ödemesi gereken vergilerin karşılaştırılması

Eyalet	Vergi
Urmiye, halhal ve Erdebil	50 akçe
Tiflis	120 akçe

Tablo 5: Bennâk olarak kiralanan toprak için Erdebil, Halhal, Nahçıvan eyaletleri, Gence-Karabağ eyaleti ve Tiflis eyaletinde ödenen Bennak vergisi miktarlarının karşılaştırılması

Eyalet	Bennak vergi
Erdebil, Halhal ve Nahçıvan	18 akçe
Gence-Karabağ	40 akçe
Tiflis	60 akçe

Tablo 4 ve 5’deki karşılaştırmaya bakıldığında Tiflis’te diğer eyaletlere göre alınan verginin daha yüksek olduğu görülmektedir. Uray’a göre bunun sebebi çift resmi ve bennak resmi vergilerinin birlikte tahsil edilmiş olma ihtimali olmasındandı²¹⁰.

Reayadan alınan diğer bir vergi evli olmayan ancak geliri olan kişilerden alınan *mücerred resmidir*. Bölgeye göre değişiklik gösterirken çift resmi vergileri arasında en altta yer alır. Osmanlı kanunlarında belirtildiğine göre “*kisb-i kâra kadir olan*” bekâr erkekler bu vergiyi ödemekteydi. Müslüman halkın ödediği çift resminin karşılığı olarak bölgedeki Hıristiyan Gürcülerden *ışpenç vergisi* alınmaktaydı. Tiflis’teki gayrimüslim halktan iş ve kazanç sahibi olanlardan evli veya bekâr olup olmadığına bakılmadan alınan bir vergiydi. Tahrir kayıtlarında ıspanç vergisinin kişi başına 120 akçe alınmış olduğu yazılmıştır. Tahrir kayıtlarında bölgede az da olsa alınan bir diğer vergi *Asiyab (değirmen)* olmuştur. Kır kemsindeki en önemli işletmelerden olan değirmenlerin büyük kısmı sipahi gelirlerine aktarılmaktadır. Bunların dışında bölgede olağan üstü durumlarda alınan *bâd-ı hevâ resimleri* kaydedilmiştir. Bâd-ı hevâ resimlerinin altındaki bazı vergiler alınmaktaydı. Bunlar: ceraim ismiyle geçen resm ceza olarak *cürm ü cinayet*, kaybolan hayvan ve kölenin bulunmasından sonra sahibinden alınan *yava* ve *kaçgun*, evlenen kızların kocalarından maktu olarak alınan *resm-i arusiyye*, reyanın üç yıl işlemediği veya ölen reyanın toprağının başka kişiye tapu olarak verilmesinden dolayı alınan *resm-i tapu* ve sipahinin ekili arazisine hayvan salarak zarar verenlerden alınan *adet-i deştibâni* vergileri de kaydedilmiştir. Bu vergilerin Tiflis sancağındaki Ağçakal’a, Kazak, Gori vs. bulunan

²¹⁰ Uray, *Borçalı ve Kazak’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.23; Süleymanoğlu, “Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti’nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728)”, s.205.

nahiyelerindeki haslardan, Mirliya-i hassından, zeamet, vakıf ve Sultan damadının haslarından ise yıllık olarak toplam 60.000 akçe alındığını tahrir kayıtlarında görmekteyiz. Tiflis'teki haslardan 12.000 akçe kadarı beytülmal ve değişik gümrük resimleri alınmıştır. Bu dönemde damga için dörder akçe toplanmıştır²¹¹.

Tiflis'teki şehir merkezinin en büyük gelirini 1.547.800 akçe ile Sultan hasların aitti. Sonrasında 909.840 akçe gelikle beylerbeyi hasları gelirken en son 347.730 akçe gelikle vakıfların gelirleri gelmektedir. Toplamda 2.805.370 akçelik gelikle bölgedeki İran ve Azerbaycan'la karşılaştırınca ortalama bir gelikle sahip olduğu görülmektedir. 10 milyonluk gelikle olan Tebriz'le 6 milyona yakın gelikle olan Gence bulunmaktadır. Tiflis'in gelikle en yakın olan gelikle Revan'a aitti²¹².

Beylerbeyi haslarının gelikleleri arasında 3 tane vergi çeşidi daha bulunmaktaydı. Bunlar vergi tahsiliyle uğraşanlardan alınan *subaşılık* vergisi olarak 12.000 akçe, pazar esnafı ve diğer halktan alınan *ser-münadban* adıyla alınan 10.000 akçelik vergi ve şehrin asayiş ve inzibat işleriyle ilgilenen *ser-asesandan* 3000 akçe vergi alınmıştır²¹³.

3. VAKIFLAR

Osmanlıların yeni fethedilen bölgeleri kendi bünyelerine entegre etme sürecinde en yaygın kullanılan yöntemlerinden birisi de vakıflar inşa etmektir. Osmanlıda şehre önemli bir etkisi bulunan vakıflar din, sosyal, kültürel, iktisadi ve idari açıdan değer katan kurumlar olmuşlardır. Bu da şehri kırsal kesimlerdeki yerleşimlerden farklı bir görünüme sahip olmasını sağlamıştır. Böylece şehirlerdeki merkezi hâkimiyeti artarken güçlenmektedirler. Toplumda birçok ihtiyaca ve probleme cevap vermeye çalışan vakıflar, başta padişahlar olmak üzere sadrazamlar, devlet adamları veya varlıklı kişiler tarafından kurulmaktaydı²¹⁴. Bu süreci Tiflis örneğinde de görmek mümkündür. Nitekim Osmanlıları Tiflis'i ele geçirdikten sonra çeşitli vakıflar kurarak entegrasyon sürecini hızlandırmaya çalışmışlardır. Tiflis'te kurulan vakıflar hakkındaki çoğu bilgiyi tahrir kayıtlarında bulmaktayız. 1728'de yapılan tahrir kayıtlarının son kısmına ilave edilmiş olan ve Vakıfname adıyla geçen kısımda Gürcistan'da bulunan vakıfların tarihi hakkında eşsiz

²¹¹ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.54; Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.23-25; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.919; Tabakoğlu, "Resim", s.583.

²¹² Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.55.

²¹³ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.54; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.919.

²¹⁴ Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler", s.172.

bilgilere ulaşılmaktadır. Tiflis'te çalışan ve işlerini yapan Müslümanlar hakkında genel bilgiler yer almıştır. Vakıfnamede camilerdeki hizmetçilerin görevleri, çalışmaları ve maaşları yazılmıştır²¹⁵. Bu görevliler arasında müderris, şeyh, hatip, imam, müezzin, ferraş, kayyum, müteveli, devirhan, kurrahan, muallim, bevvab, cabi, kâtip, nazır, molla gibi görevleri yapan toplamda 94 hane yazılmıştır. Bu tür bilgilerden medrese sakinlerinin ve hizmetçilerinin gelirleri hakkında da bilgi edinilebiliyordu²¹⁶. Cami, medrese, mescit gibi kurumların dışında Tiflis'te Nakşibendî tarikatına ait bir zaviye de vardı. Diyarbakırlı Şeyh İsmail irşad faaliyetleri için bu zaviyeyi kurmuştur. Daha sonrasında Şeyh İsmail Diyarbakır'a dönmüş ve yerine Tiflis Müftüsü Seyit Kasım geçmiştir²¹⁷.

Osmanlı hâkimiyeti sırasında Tiflis'te yeni veya tamir ettirilerek yenilenen cami ve medreseler kullanıma açılmıştır. Sultan Ahmed Camii ve Medresesi, İbrahim Paşa Camii, Kethüda Mehmed Paşa Camii, Davud Han Camii, İshak Paşa Camii ve Medresesi, Sini (İsni) Camii ve Medresesi olmak üzere altı tane cami ve medreseye vakıflar kurulmuştur. Bu camilerin ve medreselerdeki gelir ve gider masrafları, görevlileri maaşları hakkında bilgiler 1728'de yapılan tahrir kayıtlarında yer almaktadır²¹⁸. Osmanlı hâkimiyeti döneminde yaptırılan bütün camiler, 1735 yılında Nadir Şah'ın Tiflis'i işgal etmesiyle birlikte yıkılmıştır²¹⁹.

Tablo 6: Tiflis ve Etrafında Kurulan Vakıflar²²⁰

Vakıflar	Yeri	Kuruluş Tarihi	Gelirleri	Toplam Yıllık Gelir (Akçe)	Giderleri
Sultan Ahmed Camii ve Medresesi Vakfi	Tiflis	18. Yüzyıl	2 Hamam, 30 dükkân ve 30 fırın icaresi (kirası), 3 köyün öşür ve resimleri	191.084	Personel maaşı, bakım, yağ, hasır ve kandil gibi
İbrahim Paşa Camii Vakfi	Gence Kapısı	18. Yüzyıl	1 köy, 1 çiftlik, 1 boyahane, 1 ev, 2 zemin ve 9 dut ağacı	76.620	Personel maaşı, bakım, yağ, hasır ve kandil gibi
Kethüda			Boyahaneler, 1		Personel maaşı,

²¹⁵ Şengelia, “1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri”, s.917-918.

²¹⁶ Bilgili, “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)”, s.47; Şengelia, “1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri”, s.918.

²¹⁷ Valiyev-Yörük, “Güney Kafkasya’da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735)”, s.23.

²¹⁸ Bilgili, “Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)”, s.55-60; Gümüş, “Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri”, s.926.

²¹⁹ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, s.557.

²²⁰ Ali Sinan Bilgili, *Iran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011, s.77-82.

Mehmed Paşa Camii Vakfı	Celayir Kalesi	18. Yüzyıl	tuzhane ve maktu para	39.980	tamir, yağ, mum, hasır ve kandil gibi
Davud Han Camii Vakfı	Tiflis	18. Yüzyıl	Sultan Ahmed Camii Vakfı	-	Personel maaşı, tamir, yağ, mum, hasır ve kandil gibi
İshak Paşa Camii ve Medresesi Vakfı	Tiflis	18. Yüzyıl	1 ticarethane, 3 mum yağı, 10 kasap, 7 debbağ (deri) dükkânı ve maktu para	95.800	Personel maaşı, tamir, yağ, mum, hasır ve kandil gibi
Sini (İsni) Camii ve Medresesi Vakfı	Celayir Kalesi	18. Yüzyıl	1 kaplıca icaresinin (kirasının) hissesi	69.320	Personel maaşı, tamir, yağ, mum, hasır ve kandil gibi
Müderriş Molla Abdullah	Akçakal'a Nahiyesi	18. Yüzyıl	1 mezra'a, 12 Hark kirası	2.400	Molla Abdullah'ın maişeti (ücreti)

Fetihten sonra Tiflis'te yapılan ilk cami ve medrese Sultan III. Ahmed için yapılmıştır. Caminin adı Hünkâr Camii olmuştur. 31 Ağustos 1723'te bu cami ve medrese için vakıf müessesesi de kurulmuştur. Bu vakfın 1728 yılında yapılan tahrir kayıtlarında gelir ve giderleri yer almaktadır. Kayıtlarda Tiflis'teki iki hamamdan 38.400 akçe, 30 dükkândan 7.560 akçe ve 30 fırından 5.390 akçe alındığı yazılıdır. Ayrıca Diduba köyünden 54.820 akçe, Kaçalan ve Karkun köylerinden de toplamda 84.914 akçe gelir elde edilmekteydi. Bunlar toplamda 191.084 akçe etmektedir. Gelir kaynaklarından toplanan bu akçeler Hünkâr Camii ve medresesindeki müderriş, imam, vaiz, müezzin vb. görevlerde çalışanların maaşları için yıllık olarak toplam 106.440 akçe ödenmekteydi. Bu masraflar dışında kalan tamir, mum, yağ gibi genel ihtiyaçların karşılanması içinse yıllık 11.400 akçe harcanmıştır. Cami ve medrese için toplamda yıllık olarak 114.720 akçe harcanmaktaydı. Vakfın gelirinin giderinden fazla olmasından kaynaklı olarak ortaya çıkan 12.118 akçelik miktar ise Şirvan hâkimi olan Davud Han'ın yaptırdığı camiye gönderilmişti²²¹.

İkinci cami ise Erzurum Beylerbeyi olup Tiflis seraskerliği yapmış olan Vezir İbrahim Paşa adına yapılmıştır. İbrahim Paşa Cami için de 1725 yılında bir vakıf kurulmuştur. 1728 yılında yapılan tahrirde vakfın geliri Baratlî Nahiyesi'ndeki Bahadır Köyünden 3.500 akçe, Soğanlı Köyü'nde bulunan Gölegir (Kolagir?) çiftliğinden 7.000 akçe, boyahanedeki hisseden 59.520 akçe, Celayir (Celaver) Kalesi'ndeki İbrahim Ağa'dan satın alınan evden 600 akçe, 2 zemindeki 2 arazi ve 9 dut ağacından elde edilen 6000 akçe

²²¹ BOA, C. EV. 513/25934; Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.77.

olup, toplamda 76.620 akçeydi. Vaiz, mütevellî, hatip vb. görevler için yıllık 41.652 akçe harcanmakla birlikte tamir, mum yağı, balmumu gibi ihtiyaçlar için yıllık 7.800 akçe harcanmıştır. Gelirin giderden fazla olmasından dolayı ortaya çıkan fazlalığın ise Mehmed Paşa Camii Vakfına aktarıldığı düşünülmektedir.²²²

Bir diğer vakıf ise Tiflis'teki Celayir (Celaver) Kalesi'nde bulunan Serasker Vezir İbrahim Paşa'nın kethüdası Mehmed Paşa tarafından yaptırılan caminin vakfidir. Kür Nehri'nin doğusunda yer alan bu kale tahrir kayıtlarına göre Tiflis'in dört kısmından²²³ biridir. Celayir (Celaver) Kalesi bir mahalle ve bir mescidden oluşan küçük bir yerdi. Bu tek mescid ise Kethüda Mehmed Paşa tarafından tamir ettirilmiş ve bir gelir vakfedilmişti. 1728 yılında yapılan tahrirde vakfın gelirleri Tiflis ve civarındaki boyahanelerin 26.880 akçelik, bir tuzhaneden 3500 akçelik mukataa gelirleri oluşturmakla birlikte Vezir Recep Paşa'nın mütevellisi yedinde her yıl verilmesi şartıyla 9.600 akçelik maktu' para olmuştur. Tahrir kayıtlarında ise bu paranın İbrahim Paşa Camii'nden aktarılmış olduğu yazılmıştır. Toplamda vakfın yıllık geliri 39.980 akçe olmuştur. Giderler ise yine hatip, müezzin, imam gibi görevlilere ve tamir, balmumu, mum gibi ihtiyaçlara harcanmıştır. Bunlar ise toplamda yıllık olarak 26.978 akçe tutmuştur.²²⁴

Bir diğer vakıf, Şirvan Hanı olan Davud Han'ın Ribat-ı Tiflis'te yaptırmış olduğu cami için kurulmuştur. Bu vakfın gelir kaynağı Sultan Ahmed Camii vakfından aktarılan 12.118 akçedir. Camide görev yapan hatib, imam, müezzin gibi görevlilere ve bakım, mum yağı, hasır gibi genel ihtiyaçlarına yıllık toplamda 11.982 akçe olmaktadır.²²⁵

Tiflis'e 1725 yılında beylerbeyi olarak atanan Vezir İshak Paşa tarafından da Tiflis'in merkezine şehir ve medrese için bir vakıf kurulduğu anlaşılıyor. Hatta medresenin yanına bir de sıbyan mektebi açılmıştır. 1728 yılında yapılan tahrir kayıtlarına göre vakfın gelirleri Kür nehrinin kıyısındaki bir dükkândan alınan 200 guruş, şehir merkezindeki 3 mum yağı 180 guruş, 10 kasaptan 21.600 akçe, 7 debbağ dükkândan 64.800 akçe ve Vezir Recep Paşa evkafından mütevellisi yedinde verilmek şartıyla 9.400 akçe maktu' para olmuştur. Cami ve medrese vakfının toplam yıllık geliri 95.800 akçe ve 380 guruş

²²² BOA, C. EV. 513/25933; Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.78-79.

²²³ 1728'de yapılan tahrir kayıtlarına göre Tiflis Ribat-ı Kal'a-yı Tiflis, Küçük Kal'a, Ribat-ı Celayir ve Sa'dabad olarak dört kısma ayrılmıştı. Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.43-45.

²²⁴ Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.79-80.

²²⁵ Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.80.

olmaktadır. Giderlerini ise şeyh ve müderrisler, hatip mütevellisi, imam, kâtip görevli maaşları toplamda yıllık 106.230 akçe olmuşken, caminin tamiri, balmumu, yağ, medrese tamiri gibi genel masraflar için toplam yıllık 12.600 akçedir. Cami ve medresenin yıllık gideri toplamda yıllık 118.830 akçe olmuştur²²⁶.

Bir diğer vakıf ise Celayir (İsni) Kalesi önündeki köprübaşında bulunan Sini Cami ve Medresesinin vakfıdır. Cami kısmı ilk olarak Şah I. İsmail döneminde 1522-23 seferinden sonra yaptırılmıştı. Osmanlılar Tiflis'i ele geçirdikten sonra dergâh-ı âli görevlilerinden Ali Ağa tarafından tamir ettirilip, ibadete açılmıştır. Medresenin yanına bir de mektep yapılmıştır. Vakfın gelirlerini Tiflis'in ünlü kaplıcalarının en büyüğünün icaresi (kirası) olan 86.400 akçelik geliri oluşturmaktadır. Ancak bu gelirin bir kısmı Sultan Ahmed Camiine ve bir kısmı da Oltu'da bulunan Kadı Ömer medresesine gönderilmişti. Geriye kalan 69.320 akçe ise giderlere harcanmak üzere ayrılmıştır. Giderleri müderris, hatip, imam, müezzin gibi görevlilere verilen toplamda yıllık 58.320 akçe ve cami tamiri, balmumu, mum yağı gibi genel harcamalar için yıllık 28.080 olmaktadır. Vakfın yıllık harcaması ise 86.400 akçedir²²⁷.

Son vakıf ise aslında kim olduğu hakkında bilgi bulunmayan ancak adından müderris olduğu anlaşılan Molla Abdullah'ın maişetini temin için bazı gelirler vakfedilmişti. Molla Abdullah'ın bu gelirleri 5 Nisan 1725'te Tiflis muhafızı olan Vezir Recep Paşa'nın buyruğusu ile bağışlanmıştı. Molla Abdullah'ın hangi medresede müderrislik yaptığı bilinmese de kendi adına bir vakfın varlığından, gelirinin iyi olduğu ve önemli bir âlim olarak Tiflis'te görev yaptığı düşünülebilir. Molla Abdullah'a bağışlanmış olan gelirler Ağçakal'a nahiyesinde bulunan Demgülü mezrasının 150 akçelik geliri ve 2.250 akçe geliri olan Karal, Bey/Han, Saral, Kacayacık, Zebki-bala, Sıvaşacık ve başka 5 harkın (ark, kanal) gelirinin toplamıdır²²⁸.

4. NÜFUS VE İDARİ TAKSİMAT

Osmanlı idari sisteminin entegrasyonunun sağlanması için yukarıda değinildiği üzere tahrir yapılması gerekiyordu. Tahrir sayım anlamına gelmektedir. Vergilendirilebilir şeylerin sayımı yapıldığı için nüfusun bir bölümü de bu sayımlarda yer alıyordu. Bu yüzden bugün birçok tarihçi bu kayıtları tam bir nüfus sayımı olarak değerlendirmese de

²²⁶ Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.80-81.

²²⁷ Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.81-82.

²²⁸ Bilgili, *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları...*, s.81-82; Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Değerine Göre)*, s.140-141.

nüfusu tespit etmede bir araç olarak kullanılmaktadır. Tiflis'te Osmanlılardan önce de bu tür sayımlar yapılmıştır. 1254 yılında Hülakü Argun Han zamanında ve 1688-1691 yılları arasında Nazarali Han'ın (I. Irakli) döneminde sayımlar yapılmıştır. Kartli'nin sınır bölgesinde olan ve bu nedenle "Metsinavedroşa" (ileri sınır karakolu) olarak adlandırılan bölgede gerçekleştirilen son sayım Kartli Kralı VI. Vahtang'ın oğlu Şehzade Vakhuşti Bagrationi (1696-1757) ve Givi Tumanışvili tarafından 1721 yılında yapılmıştı. Bu sayımların çoğu düzensizdir ve tüm nüfusu kapsamaz. Sayımlarda genelde Türkler/Tatarlar sayılmamış, insanlardan ziyade evlerin kaydı yapılmış ve bundan dolayı bölgenin nüfusu hakkında net bir rakam verebilecek veriler sunmamaktadır. Osmanlı öncesindeki sayımlarla Osmanlı tahrirleri karşılaştırıldığında içerik açısından belirgin bir zenginlik fark edilir. Çünkü tahrir, Osmanlı Devleti'nde idarenin temelini oluşturmaktaydı. Tahrirle bölgenin vergilendirilebilir kaynaklarının hesaplanması ve defterlere kaydedilmesinden oluşmaktaydı. Bu defterlerde köylülerin vergi oranlarının yanında toprakların yasal sahiplerini de göstermesi açısından önemli bilgiler sunmaktaydı. Askerlerin gelirleri olacak vergilerin toplanması için de bazı bölgelerin onlara tahsisinde kullanılıyordu²²⁹.

Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen topraklardaki köyler fethedilen sipahilere tımar olarak verilirdi. Tiflis'te de bu durum değişmemiş ve fetihden hemen sonra Kaygulu ve Soğanlu nahiyelerinin bir kısmında zeamet ve tımar için tahrir yapılması istenmiştir. 1724 yılında ise Tiflis'te nizamın sağlanması ve vergilerin düzenlenmesi için genel bir tahrir işlemi yapılması²³⁰ için hazırlıklara başlandı. Defterhane-i amire kâtiplerinden Avni Efendi ve defter-i hakani kâtipleri şakirdlerinden iki نفر tayin edildi. Tiflis eyaletindeki Kazak ve Ağçakal'a sancaklarında tahrir kayıtları yapılırken bu bölgelere İranlıların saldırılar düzenlemesinden dolayı tahrir işlemi tamamlanamamıştır. Bu yüzden tahririn yeniden yapılması istenmiştir. Ayrıca yine Tiflis eyaletinde bulunan Gori sancağının da henüz tahrir işlemi yapılmadığı için Hemedan'ın tahriri için görevli olan iki kâtibin Tiflis'te bahsi geçen yerlere giderek tahrir işlemini tamamlamaları için görevlendirilmişlerdi. Ayrıca Tiflis eyaletine bağlı köy ve kasabalarda düzensiz bir tahrir işlemi olduğu için yeniden tahrir gerekli görülmüş ve bu iş için eski defterhane kâtiplerinden Mustafa Ruhi görevlendirilmişti. Yanına da defterhanenin gedikli kâtiplerinden İhsan, Sadık ve Tiflis defterdarı Abdullah tahrir için hizmetinde kâtip olarak

²²⁹ Süleymanoğlu, "Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti'nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728)", s.204; İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, s.72.

²³⁰ Tiflis'in tahriri bittikten sonra da yeni fetih olunan Kirmanşahın, Hemedan ve Erdelan memleketinin tahririnin de yapılması da istenmişti. BOA, MD. 132, s.118, h.414.

tain edilmişlerdir. Tiflis barışla fethedildiği için tahrirde halkın ve idarecilerin mal varlıklarının tespitinde uyulacak esaslar baş defterdar İbrahim'e, Divan-ı Hümayun tarafından çıkarılan fermanla bildirilmişti²³¹.

Tiflis'teki tahrir işlemleri 4 Mayıs 1728'de "Defter-i Mufassal-ı Eyalet-i Tiflis" adıyla tamamlanmıştır. Tahrir işlemi neticesinde hazırlanan icmal ve mufassal defterler, Defterhane-i Amire'ye gönderilmiştir. Bu kayıtlar, bugün Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde 897 ve 900 numaralı Tapu Tahrir Defteri olarak kayıtlıdır. Ayrıca, 1728 tarihli Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde 3966 numara ile kayıtlı bir tahrir defteri daha bulunmaktadır²³².

Tiflis'in mufassal defteri iki ciltten oluşmaktadır. İçerisinde Tiflis'in sosyo-ekonomik yapısı, siyasal durumu, tarih-coğrafya, istatistik ve birçok konu hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu tahrir kaydının sonunda birkaç sayfa eklenerek Tiflis'te bulunan vakıf camilerinde ve medreselerde çalışanların maaşları, yaptıkları işler ve kim oldukları hakkında bilgiler de yer almıştır. Defter, özelde Tiflis'in ve genelde bulunduğu coğrafya olan Gürcistan hakkında bilgi edinilmesi açısından önemli bir kaynaktır²³³.

Osmanlı Devleti Tiflis'i büyüklüklere göre sancaklara bölmüş ve idaresini sancak beyine verilmişti. 1728 yılında Tiflis eyaleti; Tiflis, Somhit, Ağçakal'a, Gori, Trialet, Kaygulu ve Kazak sancaklarından oluşmaktaydı. Tiflis sancağına Baratl, Baydar ve Demirci Hasanlı nahiyeleri; Somhit sancağına Merkez/Somhit, Taşır ve Petek/Penbek nahiyeleri; Kazak sancağına Ahtala, İnce, Çuvar ve Türk nahiyeleri; Gori sancağına Sisi, Bedre, İmrakor, Karakalkan, Şansi, Muhran nahiyeleri; Trialet sancağı ise Trialet ve Kumaret nahiyeleri bağlıyken Kaygulu ve Ağçakal'a sancağına ait nahiyeler bulunmamaktadır²³⁴.

²³¹ BOA, MD. 131, s.210, 359, 478, h.564, 1070, 1470; C. ML. 465/18936; MD. 132, s.175, h.641; MD. 133, s.15, 16, 31, 76, 307, 372, h.59, 62, 63, 121, 276, 1027, 1228; İE. DH. 23/2128; İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, s.70.

²³² Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.13-16; BOA, MD. 134, s.269, h.947.

²³³ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.917.

²³⁴ Karamanlı, "Gürcistan", s.315; Süleymanoğlu, "Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti'nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728)", s.203; Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.17; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.917-918; Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, s.296; 1588'deki kayıtlarda ise Tiflis'te, 36 köyün bağlı olduğu Gori Kalesi; 16 köyden ibaret Tiflis Kalesi; 34 köyü bulunan Tumanis Kalesi; 20 köyü olan Lori Kalesi merkez olmak üzere dört sancağa ayrılmıştı. 1728'deki kayıtlarda daha önce Tiflis'e bağlı olduğu görülen Lori'nin Gence eyaletine bağlandığı görülmektedir. Aydın, "Tiflis", s.151;

Tablo 7: 1728'deki tahrir kayıtlarına göre Tiflis eyaletinin sancakları ve sancaklara bağlı nahiyeleri²³⁵

SANCAKLAR	SANCAKLARA BAĞLI NAHİYELER
Tiflis	Barathlı, Baydar ve Demirci Hasanlı
Somhit	Somhit ve Taşır
Kazak	Akçakal'a, İnce, Çuvar, Ahıstav/Ahtala ve Türk
Gori	Sisi, Bedre, İmrahor, Karakalkan, Penbek/Petek, Şansi ve Muhran
Trialet	Trialet ve Kumaret
Kaygulu	-
Ağçakal'a	-

4.1. Tiflis Sancağı

Osmanlı Devleti, Kartli bölgesini ele geçirdikten sonra 5 Ağustos 1723'te Tiflis eyaletini kurmuştur. Tiflis eyaletinin merkezini ise, Tiflis sancağı olarak adlandırmıştır. Tiflis sancağı, Tiflis Kalesi'nin ve yönetim merkezinin bulunduğu bölge olduğu için nüfus yoğunluğunun en çok yaşandığı yerd. Ayrıca hem Gürcü beyleri arasındaki hem de Osmanlılar ve Safeviler arasında olan birçok çatışmanın yaşandığı bir yer olmasından kaynaklı olarak, burada yaşayan halkın başka bölgelere göç etmek zorunda olduğu bir şehirdi. Evliya Çelebi şehrin 17. yüzyıl ortalarında büyük kalede 600 ve küçük kalede 300 ev bulunduğunu buna göre tahmini 5-10.000 kişinin yaşadığını söyleyerek nüfusu hakkında bilgiler vermiştir. Tournefort ise 18. yüzyılın başında şehirde 20.000 kişinin yaşadığından bahseder. Osmanlı Devleti 1723'te şehri ilk ele geçirdiklerinde yapmış olduğu nüfus sayımında ise şehirde 10-15.000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. 1728 yılında yapılan tahrir sayımında etnik veya dini olarak ayırım yapılmadığı için Gürcü, Ermeni ve Yahudilerin nüfusu tam olarak bilinmemektedir²³⁶.

Tiflis şehri dört kısımdan oluşmaktaydı. Bunlar; Ribat-ı kal'a-yı Tiflis, Bâlâ-yı kal'a-yı Tiflis, Ribat-ı Celayir ve Sa'dâbâd'dır. Ribat-ı kal'a-yı Tiflis, Tiflis'in merkezinde bulunan büyük kaledir. Etrafında 15 mahalle yer almakta olup 14'ünü kilise merkezli mahalleler oluşturmaktaydı. İslam şehirlerinde mescid veya cami etrafındaki yerleşimler gibi Tiflis'te de kilise etrafında yerleşim gerçekleşmişti. Bu bölgedeki papazlar da dâhil gayrimüslim halkın tamamı ispenç vergisi ödemekteydiler. Ancak Hristiyanların yoğun

Süleymanoğlu, "Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti'nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728)", s.203; İnalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, s.71.

²³⁵ Bu ayırmada önceden Tiflis eyaletine bağlı olan Lori bu sayımla Gence eyaletine bağlanmıştır. Aydın, "Tiflis", s.151.

²³⁶ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.45-46.

olduğu bu şehirde Müslümanların vergi ödediğine dair herhangi bir kayıt tahrirlerde yer almıyor.²³⁷.

Tablo 8: *Tiflis'te bulunan Ribat-ı kal'a-yı Tiflis'teki kilise/mahalle ve hane sayısı*²³⁸

Kilise/Mahalle Adı	Neferan sayısı	Hane	Bekar	Papaz
Cebakeraşin kilisesi	785	399	143	-
Simak kilisesi	680	270	250	-
Siyon-Gürciyân kilisesi	360	177	72	6
Noreşin kilisesi	355	131	68	-
Suserkiz kilisesi	333	258	31	1
Sunişah kilisesi	294	163	48	-
Ancishat-Kataligoz	210	124	46	-
Muğni kilisesi	111	39	33	-
Tophane	110	43	37	-
Bedgayer Kilisesi	102	41	25	-
Kamu kilisesi	90	77	2	1
Kizik	65	36	14	-
Allem-Kallem kilisesi	52	46	2	-
Kudra kilisesi	25	24	-	-
Vank kilisesi	16	11	3	1

Bâlâ-yı kal'a-yı Tiflis, şehir merkezinde yer alıp küçük kale olarak da isimlendirilmektedir. Bu kale bir mahalle ve bir kiliseden oluşmaktaydı. Kal'a-i Küçük adlı mahallede 85 nefer yaşamaktaydı. 36 haneden oluşan bu mahallede 40 tane bekâr bulunmaktaydı. Bir Tiflis'te bulunan bir diğer kısım Ribat-ı Celayir'dir. Bu kalede de bir mahalle bulunmaktaydı. Kaleye bağlı Musakuzı, Mudinillü, Savurdamı, Göyneğiren, Araşın, Çukuri ve Dibuda köyleri bulunmaktaydı²³⁹.

Tablo 9: *Tiflis'te bulunan Ribat-ı Celayir'de bulunan kilise/mahalle ve hane sayısı*

Kilise/Mahalle Adı	Neferan sayısı	Hane
Ribat-ı Celayir	85	85
Çukuri	14	14
Diduba	32	32

Tiflis'te bulunan son yer ise Sa'dâbâd olmuştur. Kaplıcaların bulunduğu kesimde ifade eden Sa'dâbâd'da yerleşim birimi bulunmadığı için nüfus yoktu. Sadece iki hamam

²³⁷ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.44-47; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikyetinin mufassal defteri", s.918.

²³⁸ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.46.

²³⁹ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.44-46.

bulunmaktaydı²⁴⁰.

Tiflis sancağına bağlı Baydar nahiyesi Hazar köyü sınırından başlamakta olup Veliğa değirmi ve devamında uzanan birçok tepeyle Baydar arasındaki Sarıburun'da Nehter? Çayından aşağıya doğru devam eden yerleşim yerlerinden Sarıyer yakasına kadar uzanıp oradan da Alged suyunun diğer tarafındaki Revganlıca'nın diğer yakasında nahiyenin sınırı bitmekteydi. Baydar nahiyesinin büyük kısmı kışlaklara yerleşmiş olup tarımla uğraşırken koyun da beslemekteydiler. Bölgede bulunan birçok ark Baydar nahiyesine ait köylere uzanmaktadır. Yıllık geliri 816.670 akçe olan Baydar'da 56 yerleşim birimi ve cemaat bulunmaktaydı. Baydar nahiyesinde 421 adet köy, 12 adet mezra ve 70 adet kışlak tipi yerleşim birimi olduğu kaydedilmiştir. Köy tipi bir yerleşim biriminde yaşamaları yerleşik hayata büyük ölçüde geçildiğini göstermektedir²⁴¹.

Demircihasanlı nahiyesi Karayazı ve ormanlarında bulunmaktadır. Burada bulunan cemaatlerin kışlak, otlak ve yataklarının sınırı Çala yanında Karasu'dan Kür'ün yanına kadar ulaşmaktadır. Bu bölgede ark bulunmadığı için halkın ziraatla uğraşması mümkün değildi. Ancak Karayazı'nın kuzeyinden Demircihasanlı arkına kadar olan kısımda çeltik, buğday, arpa, pirinç ve bostan yetiştiriliyordu. Yıllık geliri 817.752 akçe olan Demircihasanlı'da 88 yerleşim birimi ve cemaat bulunmaktaydı. Baratlı nahiyesinde 5, Baydar nahiyesinde 56 ve Demircihasanlı nahiyesinde 88 olmak üzere toplamda 149 adet köy ve cemaat yerleşimi bulunmaktaydı²⁴². Bu nahiyelerin nüfusunu Müslüman ve gayrimüslim halk oluşturmaktaydı. Tahrir kayıtlarından yola çıkarak alınan vergiler ışığında nüfusu hakkında aşağıdaki bilgileri edinebiliyoruz.

Tablo 10: Tiflis Sancağının Nüfusu²⁴³

Nahiyeler	Köy ve cemaat sayısı	Müslüman Nüfus (hane)	Müslüman Nüfus (Bekar)	Gayrimüslim
Baratlı	5	120	30	-
Baydar	56	956	339	39
Demircihasanlı	88	1526	462	-
Toplam	149	2602	831	39

²⁴⁰ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hakimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.45.

²⁴¹ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.25-48.

²⁴² Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.25-56.

²⁴³ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.30.

4.2. Gori Sancağı

Gori, Tiflis sancağından sonra Doğu Gürcistan'daki en önemli ve stratejik avantaja sahip şehirdi. Bu durum Tiflis'i terk etmek zorunda kalan Gürcü krallarının bu şehre gelerek, güç toplayıp Tiflis'i geri almak için çalışmalar yürüttüklerinden de anlaşılabilir. Nitekim Tiflis'in eski valisi VI. Vahtang'ın da bu Gori'ye kaçarak, sığınması bu duruma bir örnektir. Gori kalesinin Osmanlı idaresi altında bulunduğu dönemde genelde Tiflis muhafızlarının idaresine bırakılmıştır²⁴⁴.

Rostomi, Vardisubani, Karnaki, Kovladsminda, Parsadani Gori kalesi içerisinde öne çıkan mahallelerden bazılarıdır. Kayıtlara bakıldığında Gori nahiyesinde 264 hane bulunmakta olup Gürcüler, Ermeniler ve Türkler birlikte yaşamışlardır. Gori'de fazlaca bağ, bostan, kır, vakıf, üzüm bağı ve değirmen bulunmaktaydı²⁴⁵.

Gori sancağına bağlı olan İmrahor/Saamilahvro nahiyesi, Tiflis eyaletinin en büyük nahiyesidir. Bu yüzden tahrir defterinde en fazla sayfa kaplayan nahiyeye olmuştur. İmrahor/Saamilahvro nahiyesi toplamda 163 köyden oluşmaktadır. Kvişheti, Surami, Daka, Zağlevi, Shlovani, Ruisi ve Heitubani köyleri İmrahor/Saamilahvro nahiyesindeki büyük köylerden bazılarıdır.

Tablo 11: İmrahor/Saamilahvro nahiyesinde öne çıkan bazı büyük köyler ve ödedikleri toplam vergiler

Köy adı	Hane sayısı	Toplam vergi (Akçe)
Kvişheti	140	65770
Surami	225	15000
Daka	103	33300
Zağlevi	108	30840
Shlovani	205	66832
Ruisi	449	196620
Heitubani	137	44964

15 haneden oluşan Haşuri köyü, 26 aileden oluşan Tortiza köyü, 29 haneden oluşan Metehi köyü, Osiauri, Ahali Sofeli (yeni Köy), İtriya, Çumateleti, Sağolaşen Tamaraşeni, Kurta ve Urbnisi gibi köylerde İmrahor/Saamilahvro nahiyesindeki küçük köylere örnektir²⁴⁶.

²⁴⁴ Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hakimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.919.

²⁴⁵ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.921

²⁴⁶ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.920-921.

Gori'ye bağı ikinci nahiye ise Bedre/Petre'dir. Buradaki ahalinin de tamamı Gürcülerden oluşmakta olup 41 karye bulunmaktadır. Bu nahiyeden alınan toplam vergi tutarı 40.360 akçedir. Papa, Çonishevi, Sadgebi, Ahaldaba, Zanavi, Çala, Likani, Kortaneti ve Abanoshevi köyleri Bedre/Petre nahiyesindeki köylerden bazılarıdır²⁴⁷.

Gori'ye bağı üçüncü nahiye Muhrani'dir. 45 köy birleştirilerek oluşturan Muhrani'de 6'sı dışında diğer köyler bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle boşalmış olma ihtimali yüksektir. Köylerin çoğu boşalmış olmasına rağmen hepsinden alınan vergiler tahrir defterine yazılmış olması ayrıca dikkat çekmektedir²⁴⁸.

Bu nahiyelerin dışında Gori sancağının ikinci büyük nahiyesi olan ve 133 köyden oluşan Sisi nahiyesidir. Gori sancağına bağı diğer nahiyeler ise 52 köyden oluşan Karakalkan ve Şansi nahiyeleri olmuştur²⁴⁹.

4.3. Trialet Sancağı

Trialet, sancak yapıldıktan sonra Yusuf Paşazade Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Trialet sancağının iki tane nahiyesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki sancakla aynı adı taşıyan Trialet nahiyesi olup, bu nahiyede 83 köy bulunmaktadır. Andrap Kebiri, Ahalşeni ve Bazadi köyleri Trialet nahiyesinde bulunan köylerden bazılarına örnektir²⁵⁰.

Tablo 12: Trialet nahiyesindeki büyük köylerden bazıları

Köy	Hane/aile sayısı	Vergi miktarı
Andrap Kebiri	80	18.714
Ahalşeni	70	25.333
Bazadi	60	25.074

Trialet sancağının ikinci nahiyesi ise Kumareti'dir. 17 köyün kaydedildiği Kumareti nahiyesinin en büyük köyü 108 hane ile Didi (Büyük) Kumareti köyüdür. 30.000 akçe vergi alındığı ödemektedirler. Diğer 16 köy daha küçüktür. Bu bölgedeki birçok köy Tiflis Beylerbeyine has olarak kaydedilmiştir²⁵¹.

4.4. Kaygulu Sancağı

Kaygulu sancağının nahiyesi bulunmamakta olup, 51 köy ve 10 meskûn arazi

²⁴⁷ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.920.

²⁴⁸ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.922.

²⁴⁹ BOA, TT.d. 900, s.2-4.

²⁵⁰ Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.925; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.922.

²⁵¹ Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.922.

olduğu kayıtlara geçmiştir. Kaygulu sancağındaki köylerinde genel nüfus yaklaşık 40-50 haneden oluşmaktadır. Kaygulu’da ilk sıralanan köy olan Kazancır’da 190 hane yaşamaktaydı. Hemen yakınıdaysa Sarkis Mahallesi bulunmakta olup yerli halktan 85.000 akçe vergi alınmaktaydı. Kaygulu’daki büyük köylerden birisi 146 haneden oluşan ve 52.702 akçe vergi ödeyen Kızıl Koç köyüdür. Bu bölgede çoğunlukla Ermeniler yaşıyordu, ancak çok az da olsa Türkmen ve Gürcü kökenli kişiler de bulunmaktaydı²⁵².

4.5. Somhit Sancağı

Somhit sancağına bağlı ilk nahiye, Somhit nahiyesidir. 1724 yılında Somhit’te bulunan Ermeniler itaat etmişlerdi. İtaat ettikten sonra nahiye olarak tahrir ettirilip VI. Vahtang’ın kardeşi İese’nin oğlu Abdullah Bey’e ocaklık olarak verilmiştir. Ayrıca Somhit sancağına bağlı olan Somhit, Taşır ve Penbek nahiyeleri bulunmaktadır²⁵³. Tahrir kayıtlarındaki gelir oranlarına göre Somhit nahiyesi yıllık 1.429.840 akçe ile en yüksek gelire sahip olan yerleşim birimidir. Somhit nahiyesinde 140 tane köy ve cemaat bulunmaktadır. Bu nahiyenin halkı ziraatla uğraşmaktaydılar. 202 tane Türk hanesinin bulunduğu bölgede 26 bekâr Türk yaşamaktaydı. Yıllık geliri 314.075 akçe olan Taşır’da 47 yerleşim birimi ve cemaat bulunmaktaydı. Ziraatla ve hayvancılıkla uğraşan bu nahiyede demir madenciliği de yapılmaktaydı. Yıllık geliri 231.340 akçe olan Penbek/Petek’de 88 yerleşim birimi ve cemaat bulunmaktaydı. Buranın halkı ziraat ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı²⁵⁴.

Tablo 13: Somhit sancağının nüfusu²⁵⁵

Nahiyeler	Köy ve cemaat sayısı	Müslüman Nüfus (hane)	Müslüman Nüfus (Bekar)	Gayrimüslim
Somhit	140	202	26	-
Taşır	47	100	6	132
Penbek/Petek	88	359	62	278
Toplam	275	661	755	410

4.6. Kazak Sancağı

Kazak aşireti, Tiflis ve Gence arasında bulunan bölgede yerleşmişlerdi.

²⁵² Şengelia, “1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri”, s.922-923.

²⁵³ Gümüş, “Tiflis’te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri”, s.925; Şengelia, “1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri”, s.924.

²⁵⁴ Uray, *Borçalı ve Kazak’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.25-101.

²⁵⁵ Uray, *Borçalı ve Kazak’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.30.

Kafkasya'daki fetih hareketleri sırasında Kazak aşiretinin Safevi beyi olan Mirali Bey, Osmanlı Devleti'ne itaat etmiştir. Osmanlı Devleti'ne tabi olduktan sonra Kazak bölgesi, sancak yapılmış ve sancakbeyliği de Mirali Bey'e verilmiştir. Kazakların bir kısmı Şemseddinli bölgesinde bulunan otuz köyde yerleşmişlerdi. Kazak sancağı İnce, Çuvar, Ahıstav ve Türk nahiyelerinden oluşmaktadır²⁵⁶. İnce nahiyesinde ziraat ve hayvancılık diğer nahiyelere kıyasla daha az yapılmaktaydı. Ayrıca burada demir madeni de bulunmaktadır. Tahrir kayıtlarına göre yıllık 132.600 akçeyle en az gelire sahip olan yerleşim bölgesi Türk nahiyesi olup 33 yerleşim birimi ve cemaat bulunmaktaydı. Bunun sebebi olarak Türk nahiyesi halkının büyük çoğunluğunun konargöçer bir hayat tarzına sahip olmasıdır²⁵⁷.

Tablo 14: Kazak sancağının nüfusu²⁵⁸

Nahiye	Köy ve Cemaat sayısı	Türk (Hane)	Türk (Bekâr)	Gayrimüslim	Yıllık gelir (Akçe)
İnce	56	64	17	117	185.230
Çuvar	67	325	66	186	268.120
Ahıstav	75	174	71	314	452.100
Türk	33	-	-	42	132.600
Toplam	297	1052	298	723	1.038.050

4.7. Ağçakal'a Sancağı

Ağçakal'a sancağında Bozçalı aşireti ikamet etmekteydi. Aynı zamanda Ağçakal'a sancağı Borçalı-Kazak beylerinin kendilerine merkez olarak gördükleri yerdi²⁵⁹. Ağçakal'a sancağı tahrir kayıtlarında Tiflis'e tabi olarak kaydedilerek eski Aksaray sancakbeyi Ali'ye verilmiştir. Köylerden oluşan Ağçakal'a sancağına bağlı nahiyesi bulunmamaktadır. Yıllık geliri 659.600 akçe olan Ağçakal'a'da toplam 66 tane köy ve cemaat bulunmaktadır. Bunlar arasında 84 gayrimüslim ve 489 Türk hane bulunurken bunların 144'ü bekâr erkeklerdi²⁶⁰.

²⁵⁶ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.12.

²⁵⁷ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.25, 142-150.

²⁵⁸ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.30.

²⁵⁹ Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.3.

²⁶⁰ Gümüş, "Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri", s.925; Şengelia, "1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri", s.924; Uray, *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*, s.12-30.

IV. BÖLÜM TİFLİS'İN ELDEN ÇIKMASI

Afgan hükümdarı Mahmud, 1722 yılında İsfahan'ı ele geçirdikten sonra İran'da hâkimiyet kurmak için çalışmalara girişmiştir. Ancak coğrafi olarak geniş topraklara sahip olan İran'da tam olarak hâkimiyet kurmakta zorlanmıştır. Bundan dolayı İran'da daha etkili olmak için sert uygulamalara başvurmuştur. Kaçan şehzade Tahmasb Mirza dışındaki bütün prensleri hapse attırmıştı. Ayrıca bütün hazineyi de kendi idaresi altına alarak Afgan kuvvetlerinin ödemelerini buradan yaparken, halktan ağır vergiler almıştır. Mahmud Afgani'nin bu faaliyetleri halkın kendisini gaspçı olarak görmesine ve işgali kabul etmeyerek sorunlar çıkarmasına neden olmuştur. Halkın Mahmud Afgani'yi kabul etmemesinden dolayı Kazvin'e kaçan Tahmasb Mirza 1722'de kendisini şah ilan etmiştir. Mahmud Afgan'ın hem İran'ı hem de Afganlıları idare etmesi gittikçe güçleşmekteydi. Bir yandan da işgallere devam ederek Kazvin'i ele geçirmişti. Kazvin'de bulunan Tahmasb Mirza ise Azerbaycan'a kaçmıştır. Azerbaycan'da iken hem Osmanlılardan hem de Ruslardan yardım istemişti. Osmanlılar bu durumu bir fırsat olarak görüp önce Revan, Gence, Tebriz ve Tiflis'in ardından Afgan istilacılara fırsat vermeden Erivan, Nahcivan ve Hemedan'ı ele geçirmişlerdir²⁶¹.

Afganlar, İran'da Safevi kuvvetlerin yanı sıra halkın mücadelesiyle de karşılaşmışlardır. Bu yüzden Mahmud kendisini kabul ettirmek için halka iyi davranmanın yanında Hüseyin Mirza'nın kızıyla evlense de istediği desteği bulamamıştır. Bu süreçte Şah II. Tahmasb Rusya'nın yardımını almak için Gilan, Mazenderan, Dağıstan, Şirvan, Gürgan ve Hazar kıyılarını verebileceğini iletmişti. Ruslar yıllardır beklediği fırsatı yakaladığı için 1723 yılında anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşma gereği Mahmud Afgan'a uyarılarda bulunmuşlardı. Ancak Mahmud, İran topraklarında ilerlemeye devam etmiştir. 1725'te Şah II. Tahmasb'ın Afganlılarla saldırmasıyla Afgan reisleri Mahmud'un yerine amcasının oğlu Eşref Han'ı başa geçirmişlerdi. Eşref Han, İran halkına kendisini kabul ettirmek amacıyla Mahmud Afgani zamanında öldürülen şehzadelerin mezarlarını kutsal kabul edilen Kum şehrindeki mezarlığa defnettirerek cömert ve merhametli bir hükümdar olduğunu göstermeye çalışmıştır. Şah II. Tahmasb'la müzakerelere oturan Eşref Han, hile ve aldatmayla şahı yanına çekip öldürmek istemiştir. Ancak Eşref Han'ın planlarını öğrenen II. Tahmasb, Mazenderan'a kaçmıştır. Eşref Han'ın hükümdarlığının başında İran'da karışıklıklar artmıştı. Afganlılar, İran'da daha fazla toprak aldıkça bölgeyi idare

²⁶¹ Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, s.108-109.

etmekte zorlanmaya başlamışlardır. Afgan ordu merkezinin Kandehar'da olmasından dolayı İran ve Kandehar arasında gidip gelmek durumunda kalması ordunun gücünü zayıflatmaktaydı.²⁶²

Bu arada Eşref Han, Ekim 1725'te Hamedan Seraskeri Ahmed Paşa vasıtasıyla İstanbul'a iki elçi göndermiştir. Elçiler Eşref Han'ın, İran tahtına geçtiğini bu sebepten dolayı Hamedan, Kirmanşah, Erdelan, Tebriz, Gence, Revan ve Tiflis'in kendilerine geri verilmesi gerektiğini mektupla Osmanlı Sultanı III. Ahmed'e ulaştırdılar. III. Ahmed mektuba karşılık olarak Bağdat Valisi Ahmed Paşa'yı İsfahan seraskeri olarak göndererek Eşref Han'a savaş ilan etmiştir. Savaşta Osmanlı ordusu galip gelerek Eşref Han bozguna uğratılmıştır. Bozgun neticesinde Eşref Han Osmanlı Devleti'nden barış istemiş, bunun üzerine 3 Ekim 1727'de Hamedan Muahedenamesi imzalanmıştır. Muahede şartlarına göre Osmanlı Devleti'nin İran'dan aldığı yerler tamamen Osmanlılara bırakılacaktır. Ayrıca savaş esnasında Osmanlı kuvvetlerinin terk etmiş olduğu topraklar geri verilecek ve Afganlıların işgal etmiş olduğu Sultaniye, Zencan, Tarım ve Ehber Osmanlı Devleti'ne verilecekti. Netice itibarıyla Afgan istilaları sonucunda başlayan Osmanlı-İran mücadelesi 1727'de Hamedan Barışı'nın imzalanmasıyla sona ermiştir.²⁶³

Böylelikle Afgan idaresi altındaki İran, Tiflis'le birlikte Osmanlıların ele geçirdiği diğer yerlerin Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu kabul etmiştir. Bu durum İran yönetimine giren yeni bir aktörle değişecektir. 1725'te Eşref Han tahta geçtiği sırada Şah II. Tahmasb, Türkmen Afşar (Avşar) reisi Nadir Kulu Han'dan yardım istemiştir. Nadir, yardım talebini kabul ederek Tahmasb Kulu unvanını almış ve Şah II. Tahmasb'ın yanında mücadeleye girişmiştir. Nadir Kulu Han, Afşarların (Avşarların) Kızılbaş Kırklı oynağına mensuptu. 1720'lerin başında Horasan'daki Ebiverd hâkimi Baba Ali Bey'in hizmetine girerek kısa sürede askeri birliklere kumandan olarak atanmıştı. Bu sürede Kelat, Destcird ve Ebiverd'i ele geçirmiştir. Nadir, Baba Ali Bey'in iki kızıyla evlenmiş ve ölümünden sonra onun yerine geçmiştir. Horasan'da hâkimiyet kurmaya başlayan Nadir, karşısındaki en güçlü direnişi Horasan ve Sistan'da hüküm süren Melik Mahmud Kiyani (Sistani) gerçekleştirmişti. Horasan'daki bu iki güçlü hükümdar bölgedeki kabileleri birleştirerek hâkimiyetleri altına almaya başlamışlardı. İki hükümdarda güçlenirken Nadir Kulu Han, Melik Mahmud'la birçok kez mücadeleye girişmiş ancak başarılı olamamıştır. Şah II. Tahmasb'ın yardım istemesi üzerine Melik Mahmud'a karşı daha sonra yardım

²⁶² Karadeniz, *İran Tarihi 1700-1925*, s.110-120.

²⁶³ Yıldırım, *Siyasi ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.58-64.

edebileceğini düşünerek talebi kabul etmiş ve Şah'ın emri altına girmiştir²⁶⁴.

Meşhed'in alınmasında önemli bir yere sahip olan Nadir Kulu Han, 1729 yılında Afgan lideri Eşref Han'ı art arda yenilgiye uğratarak İsfahan'ı geri almayı başarmıştır. Eşref Han götürebileceği hafif altın, gümüş, inci ve diğer cevherleri yanına alıp İsfahan'dan Horasan'a gitmiştir. Afgan askerleri de kaçmıştır. Böylece yedi yıllık Afgan hâkimiyeti son bulmuş ve Şah II. Tahmasb, İran'daki tahtına oturmuştur²⁶⁵. Sonrasında Şah, Osmanlı Devleti'nde yaşanan Patrona Halil İsyanı'nı fırsat bilip saldırılara başlamışlardı. İlk olarak Osmanlıların elinde bulunan ve Tahmasb'ın şahlığını kabul edip bizden size fayda yoktur diyerek Osmanlı Devleti'ne yüz çeviren Hemedan'ı 1730'da ele geçirmiştir. Ardından Sine ve Tebriz'de ele geçirilmiştir. Böylece Irak-ı Acem ve Azerbaycan bölgeleri Safevilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Nadir, Osmanlı'ya karşı yapılan seferlerde başarılı olsa da Horasan'da bazı sorunların çıkması üzerine geri döndü. Buradaki sorunu çözdükten sonra Herat'ı da ele geçirmiştir²⁶⁶.

Şah II. Tahmasb, başkomutanı olan Nadir'in ülkenin sahibiymiş gibi davranmasından hoşlanmıyordu. Sultan I. Mahmud Hemedan ve Kirmanşahan'ı geri almak için Bağdad Valisi Ahmed Paşa'yı serasker olarak görevlendirmiş ve Osmanlı ordusu savaş için harekâta geçmişti. Osmanlı ordularının İran'a karşı harekâtı Şah II. Tahmasb kendi başına hareket etmesi için bir fırsat olmuştu. II. Tahmasb, eğer bu seferde başarılı olursa kendi hâkimiyetini güçlendireceğini ve başkomutanı Nadir'in de emirlerine itaat etmek zorunda kalacağını düşünmüştür. 1731'de Hemedan yakınlarında bulunan Kurican'da Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleriyle giriştiği savaşta başarılı olamamıştır. Bunun üzerine başkomutanı Nadir Kulu Han'la görüşmeden Osmanlı Devleti'yle 1732'de barış anlaşması yapmıştır²⁶⁷. Antlaşmaya göre Gence, Tiflis, Revan ve Şirvan Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kalırken Tebriz, Hemedan ve Kirmanşahan Safevilerin hâkimiyetinde kalacaktı. Nadir, II. Tahmasb'ın bu hareketi üzerine istediği fırsatı yakalamış ve yapılan anlaşmada en önemli konulardan biri olan harp esirlerinin iade

²⁶⁴ M. R. Arunova-K. Z. Eşrefyan, *Nadir Şah-ı Avşar*, Çev. Nergize Turaeva, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s.50.

²⁶⁵ Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.63-65; Abdi, *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, Haz. Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.13.

²⁶⁶ Azmi Özcan, "Nâdir Şah", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.32, İstanbul, 2006, s.276; Abdi, *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, s.13-34; Faruk Sümer, "Afşarlar İran'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedanı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.41, İstanbul, 1986, s.126.

²⁶⁷ Sümer, "Afşarlar İran'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedanı", s.126; Özcan, "Nâdir Şah", s.276; M. Münir Aktepe, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'it- Tevârih*, İstanbul Edebiyet Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, s.25.

işlemiyle ilgili bir madde olmadığından dolayı anlaşmayı tanımayarak, baharda harekete geçeceğini söyleyen bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannameyle Nadir, II. Tahmasb'ın halkın gözünden iyice düşmesine neden olmuştur. Baharda ordusuyla harekete geçen Nadir, İsfahan'a varmış ve II. Tahmasb'ı tahttan indirmiştir. II. Tahmasb'ın yerine onun daha sekiz aylık olan oğlu Abbas'ı geçirerek kendisini saltanat naibi olarak ilan etmiştir²⁶⁸.

Saltanat naibi olarak Safevi Devleti'ni yöneten Nadir, fetih hareketlerine başlamış ve orduyu üçe bölerek sefere göndermiştir. Nadir, başında bulunduğu orduyla önce Erbil'i almış, sonrasında ise Bağdat'ı kuşatmıştır. Bağdat'taki kuşatmayı haber alan Osmanlı Devleti yardım için Erzurum Valisi Topal Osman Paşa kumandasındaki seksen bin neferden oluşan bir orduyu bölgeye gönderdi. Bölgede gerçekleşen mücadele sonrasında Osmanlı ordusu karşısında başarılı olamayan ve ağır kayıplar veren Nadir, Hemedan'a dönmüştür. Aralık 1733'te Irak üzerine tekrar sefere çıkmıştır. Osmanlı ordusunu yendikten sonra Bağdat'ı tekrar kuşatmış ve Osmanlı ordularının komutanı Ahmed Paşa'ya elçi göndererek Revan, Gence, Şirvan, Tiflis ve Kahet eyaletlerinin geri verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Ahmed Paşa durumu İstanbul'a bildirmek için süre istemiştir. Nadir ise bu süreçte İran'ın güneydoğusunda Mahmud Han'ın kendisine karşı bir isyan başlattığını öğrenmiş ve kuşatmayı kaldırarak geri dönmek zorunda kalmıştı. 1734'te isyanı bastırarak Şiraz'ı ele geçirdikten sonra İsfahan'a dönmüştür²⁶⁹.

Nadir'in Osmanlı Devleti'ne yaptığı barış teklifine karşılık mektup yazan Sadrazam barış görüşmeleri için Diyarbakır Valisi Köprülüzade Abdullah Paşa'nın görevlendirildiğini, bundan dolayı kendi temsilcilerini Diyarbakır'a göndererek barış görüşmelerinin en kısa sürede başlatılması gerektiğini iletmiştir. Nadir, bu mektupla Osmanlıların Güney Kafkasya'yı elinde tutmayı amaçladıklarını bu yüzden zaman kazanmak istediklerini anlamıştı. Osmanlıların barış yapılmasına ret karşılığını vermesi, durumun Nadir'in düşündüğü gibi olduğunu göstermiştir. Nadir hemen saldırıya geçmeyerek Osmanlı Sultanı I. Mahmud'a, kendisinin de Türk olduğunu ve aralarında bir akrabalık olduğunu bu yüzden barış yapmak istediğini yazan mektuplar göndermiştir. Sadece sultana değil Veziriazam Hekimoğlu Ali Paşa'ya ve Şeyhülislam'a barış için mektuplar göndermiştir. Mektuplar işe yaramış, Sultan I. Mahmud barış yapılmasını uygun

²⁶⁸ Sümer, "Aşarlar İran'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedanı", s.127; Özcan, "Nâdir Şah", s.276; Aktepe, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't- Tevârih*, s.60.

²⁶⁹ Özcan, "Nâdir Şah", s.276; Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.93; Aktepe, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't- Tevârih*, s.33-34.

bulmuş ancak Köprülüzade Abdullah Paşa İran'da bulunan Aras nehrinin sağ kıyısında bulunan şehirleri ele geçirmek istediği için barış yapılamamıştır. Bunun üzerine Nadir, Ağustos 1734'te harekete ederek Şirvan, Şamahı ve Dağıstan'ı ele geçirmiştir. Bu yerleri ele geçirmesinden sonra Nadir, Ekim 1734'te Gence üzerine harekete geçmiştir. Ancak Osmanlılar ne olursa olsun Gence kalesini terk etmeyerek mücadeleye devam etmişlerdi. Gence kuşatması devam ederken Nadir, emri altında bulunan Safi Han Bagayeri komutasındaki bir orduyu Tiflis'i ele geçirmesi için göndermiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti de Tiflis'te asker ihtiyacını karşılamak üzere Kars Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı ve askerlerini Tiflis muhafazasına göndermiştir. Kuşatmalar devam ederken Mart 1735'te Ruslarla bir anlaşma yapılarak Bakü ve Derbend geri alınmıştır. Gence kuşatmasından bir netice alamayan Nadir, 6 Mayıs 1735'te Gence kuşatmasını bırakarak Alaköy'e kadar ilerlemiştir. Nadir'e karşı Van Valisi Timurtaş Paşa bölgeye gönderilmiştir. Paşa, Nadir'in saldırıları devam ederken 6.000 kişilik bir kuvvetle kuşatma altındaki Tiflis'te mahsur kalanlara yardımcı olmak amacıyla asker ve zahire getirdikten sonra geri dönmüştür. Tiflis'e yardım edildiğini duyan Nadir, Kars yakınlarında Van Valisi Timurtaş Paşa komutasındaki ordu ile karşılaştıktan sonra Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratarak Erzurum'a kadar çekilmelerini sağlamıştır. Nadir aldığı zaferle Kars kalesini kuşatsa da ele geçirememiştir. Nadir, Revan kuşatması için hazırlık yaparken 18 Haziran 1735'te Abdullah Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu pusuya düşürerek yenmiştir. Arpaçay Muharebesi olarak tarihe geçen savaşta Nadir, Osmanlı kuvvetlerinin ellerinde bulunan bütün top ve mühimmatlarını da almıştır. Bu başarıdan güç alan Nadir durmayarak daha önce kuşattığı ancak alamadığı Gence, Tiflis ve Revan'ı ele geçirmek için yeniden harekete geçmiştir²⁷⁰.

Osmanlıların yenilgiye uğradığının haberini alan Gence Beylerbeyi Genç Ali Paşa 9 Temmuz 1735'te Gence Kalesini teslim ederek Kars'a gitmiştir. Ağustos 1735'te ise Tiflis eyaletine bağlı olan Gori Kalesi ele geçirilmiş ve Osmanlı askerleri gönderilmiştir. Tiflis Beylerbeyi İshak Paşa da ordunun yenilgisini öğrenince 12 Ağustos 1735'te Tiflis Kalesini boşaltarak geri çekilmek durumunda kalmıştır. Nadir'in ordusu 17 Eylül 1735'te Tiflis'i ele geçirmiştir. Revan Beylerbeyi Ali Paşa, Revan Kalesini savunmaya devam etmişti. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve Ali Paşa, 3 Ekim 1735'te Luristan Valisi Baba Han

²⁷⁰ Abdurrahman Ateş, *Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2001, s.100-104; Özcan, "Nâdir Şah", s.276; Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri*, s.94-95; *1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, Haz. Kemal Erkan, Çamlıca Basım yayını, İstanbul, 2011, s.144-145.

komutasındaki İran ordusuna Revan Kalesini teslim etmek zorunda kalmıştır²⁷¹.

Nadir, 28 Eylül'de Tiflis'e vardığında Kahet Kralı olan II Tahmuras ve yeğeni Aleksandr itaatlerini bildirmişlerdir. Böylece Gürcistan'daki Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir. Diğer Gürcü prens ve asilzadeleri de Nadir Han'ı hediyelerle karşılamışlar ve bağlılıklarını bildirmişlerdir. Tiflis valiliğine ise Prens Aleksandr/Ali Mirza Han, Gürcistan valiliğine ise II. Tahmuras tayin edilmişti. Ele geçirilmesinden sonra Tiflis'teki idari sistemde de değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı hukuk ve vergi sistemini kaldırarak yerine Safevi hukuk ve vergi sistemi uygulanmıştır. Böylece "Osmanloba" olarak adlandırılan dönem sona ermiş ve yerine "Kızılbaşoba" denilen dönem başlamıştır²⁷².

Nadir, seferlerini tamamladıktan sonra 1736 yılının başında Mugan ovasına varmış ve İran'ın bütün ileri gelenleriyle orada bir kurultay yapmıştır. Kurultay'da konuşmasında yorulduğunu ve Horasan'a gitme isteği içerisinde bulunduğundan bahsederek II. Tahmasb veya III. Abbas veya herhangi birinin şah olarak seçilmesini istemiştir. Kurultayda bulunan kişiler ise oy birliğiyle Nadir'in şah olması konusunda ısrar etmişlerdir. Nadir bu konuyu düşündükten sonra Şii mezhebi yerine Caferiliğin kabul edilmesini şart koşmuştur. Kurultaydakiler Nadir'in bu şartını kabul ederek Şubat 1736'da kendisini şah ilan etmişlerdir. Tiflis şehri de Safevilerin ardından Nadir Şah'ın kurmuş olduğu Afşarlar (Avşarlar)'ın hâkimiyetine girmişti²⁷³.

II. Tahmuras, Nadir Şah'ın 1747'deki ölümünden sonra ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak kendini Kartli kralı ilan etmiştir. Bu olaydan sonra Tiflis, Hıristiyan Gürcülerin yönetimine geçmiştir²⁷⁴. Osmanlı Devleti olayları yakından takip etmiştir. 1743'te Çıldır Valisi Yusuf Paşa komutasındaki ordu Gürcistan'a tekrar saldırarak bazı başarılar kazansa da fazla ilerleyemeyerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlılar, 1763'te Gürcistan'a bir sefer daha düzenlemişler, ancak yine başarısız olmuşlardı. Tiflis, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. 1795 yılında İran Şahı Muhammed Han, Gürcistan seferine çıkmış ve Tiflis'i ele geçirmişti. Bu durumdan hoşnut olmayan Rusya ise 1800 yılında Gürcistan'ı ilhak

²⁷¹ Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829...*, s.212-213.

²⁷² Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829...*, s.213, 557; Aydın, Tiflis, s.151.

²⁷³ Ateş, *Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*, s.110-112; Sümer, "Afşarlar İran'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedanı", s.127.

²⁷⁴ Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", s.33.

etmişti²⁷⁵.

²⁷⁵ Gümüş, “Tiflis’te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri”, s.927-928; Aydın, “Tiflis”, s.151-152.

SONUÇ

1723'te Osmanlılar tarafından fethedilip 1735 yılında elden çıkan Tiflis eyaleti, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. 18. yüzyılın başında Tiflis'in ele geçirilmesini, betimsel bir bakış açısı ile ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma arşiv belgeleri ve kaynak eserler ışığında yapılmıştır.

18. yüzyılın başlarında Safevilerin içerisinde yaşanan karışıklar ve İran'ın Afgan hâkimiyetine girmesi İran ve Kafkasya coğrafyasında ciddi bir otorite boşluğu yaratmıştır. Durumdan faydalanan Osmanlı Devleti bölgenin bir kısmını ele geçirmiştir. Ele geçirilen ilk yer ise sınırdaki bir tehdit konumuna gelen ve ileride Kafkasya'ya yapılabilecek seferlerde önemli bir üs olabilecek Tiflis olmuştur. Tiflis 1723'te ele geçirilmesinin ardından bölgenin hâkimiyeti ve Osmanlı'ya entegrasyonu için çalışmalara girişilmiştir. İlk olarak idari-askeri yöneticiler ile askerler kale muhafazası ve düzeni sağlamaları üzere gönderilmiştir. Bölgede fetih hareketleri bir süre daha devam ettiği için kalenin savunmasız kalmaması adına sürekli asker tayini yapılarak belli bir düzen ve güçlü bir savunma oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca kalede gerekli tamir ve onarım işlemleri yapılarak gelebilecek tehlikelere karşı önlemler alınmıştır.

Tiflis'in büyük çoğunluğu Gürcü kökenli gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bu halkın Osmanlı yönetimine alışması adına III. Ahmed tarafından bazı hak ve imtiyazlar verilerek olumlu bir etki yaratmak amaçlanmıştır. 1728'de yapılan tahrir işlemiyle Tiflis'in Osmanlı Devleti'ne entegrasyonu için çok önemli bir adım daha atılmıştır. Yapılan tahrir işlemiyle bölgenin sosyo-ekonomik, nüfus ve idari yapısı hakkında önemli bilgiler edinilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda idari ve askeri tayinlerle entegrasyon süreci yönetilmiştir. Ayrıca bölgede yapılan vakıflar da Tiflis'i kendisine entegre çalışmalarından biri olarak öne çıkmıştır.

Bu ve bunlara benzer entegrasyon çalışmaları, metinde işaret edildiği üzere Osmanlıların erken dönem ya da klasik dönem fetih yöntemlerinde uyguladığı çalışmalarla neredeyse birebir uyum içerisindeydi. Osmanlı klasik fetih yöntemlerinde; tedrici fetih, istimalet, iskan ve vakıf faaliyetleri başlıca rolü almaktadır. Bu dört başlık altında toplanacak temel uygulamalar ve daha başkaları Tiflis örneğinde çalışma boyunca görülmüştür. Sonuç olarak fetih sürecindeki faaliyetler, (mesela feodallerin ve din adamlarının Osmanlı hâkimiyetini benimsemesi adına belirli hak ve imtiyazlar verilerek olumlu etkiler yaratma çabası) güvenlik gücünü tahkim, ahalinin eşkıyaya karşı

korunmasına yönelik faaliyetler, dini ve sosyal imtiyazlar, tahrir yapılması, vakıflar kurulması gibi çalışmalar, Osmanlıların Tiflis'i 1735'te Safevilerin hâkimiyetine girene kadarki süreçte bir düzen kurmak ve korumak için klasik dönemlerde uyguladığı türden çalışmalara benzetilebilir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1734-1735 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri. (Haz.) Kemal Erkan. (2011). İstanbul: Çamlıca Basım yayın.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

AE. SAMD. III. (Ahmed III): 183/17743; 141/13647; 91/9039; 188/18196

C. AS. (Askeriye): 630/26608; 495/20677; 784/33194; 541/22645; 124/5555; 399/16489; 583/24550; 1204/53949

C.DRB. (Darphane) : 45/2203.

C.EV. (Evkaf) : 513/25933; 513/25934.

C..HR.. (Hariciye): 31/1523

C. ML. (Maliye) : 465/18936

İE. DH. (Dâhiliye) : 23/2128; 25/2281.

İE. HLT. (Hil'at) : 5/507, 508, 514, 517.

MD. (Mühimme Defteri) 130: 458/1325; 461/1341; 461/1342; 461/1343; 466/1358; 477/1396.

MD. (Mühimme Defteri) 131: 57/123; 63/143; 77/195; 109/277; 110/278; 188/499; 188/500; 189/503; 196/514; 197/515; 204/546; 205/549; 209/560; 210/563; 210/564; 211/565; 216/578; 217/579; 278/582; 219/587; 220/597; 229/614; 234/624; 234/625; 234/626; 234/627; 236/632; 259/688; 261/690; 262/693; 262/695; 263/698; 263/699; 263/700; 263/702; 266/712; 266/713; 266/714; 266/715; 281/762; 281/763; 294/794; 295/799; 301/816; 302/817; 302/818; 308/848; 316/864; 347/997; 352/1028; 352/1029; 352/1030; 352/1031; 352/1032; 357/1058; 359/1070; 371/1117; 372/1120; 372/1121; 372/1122; 372/1123; 373/1127; 383/1162; 402/1223; 440/1348; 462/1426; 478/1470

MD. (Mühimme Defteri) 132: 10/46; 10/48; 11/49; 11/50; 13/55; 18/71; 31/113; 101/356; 114/397; 115/399; 115/400; 115/401; 115/403, 116/404; 118/414; 175/641; 175/642; 354/1309; 354/1311; 370/1370.

MD. (Mühimme Defteri) 133: 15/59; 16/62; 16/63; 22/79; 22/80; 22/81; 31/121; 55/205; 55/206; 55/207; 76/276; 184/652; 195/686; 216/737; 229/782; 305/1023; 305/1024; 307/1027; 372/1228.

MD. (Mühimme Defteri) 134: 31/93; 144/500; 244/834; 245/836; 245/837; 245/838; 269/947; 303/1073; 304/1083; 304/1085; 305/1087; 311/1103; 380/1301.

MD. (Mühimme Defteri) 135: 140/530; 158/585; 163/600; 287/1010; 380/1320; 447/1613; 447/1614; 447/1615; 447/1616; 447/1617; 447/1618; 447/1619.

MD. (Mühimme Defteri) 136: 65/205; 169/703; 170/706; 170/708; 170/709; 178/735; 239/1041.

MD. (Mühimme Defteri) 137: 19/38.

MD. (Mühimme Defteri) 139: 210/839.

TT.d. (Tapu Tahrir Defteri) : 900.

B. Kaynak Eserler

- Abdi. (2014). *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, (Haz.) Faik Reşit Unat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Raşid Mehmed Efendi, Çelebizade İsmail Asım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli, 1115-1134/1703-1722: Cilt 2.* (Haz.) Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Raşid Mehmed Efendi, Çelebizade İsmail Asım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli, 1134-1141/1722-1729: Cilt 3.* (Haz.) Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: Klasik Yayınları.

C. Telif ve Tetkik Eserler

- Afyoncu, E. (2004). Mevâcib. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 418-419.
- Aktepe, M. M. (1976). *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür'î't- Tevârih*, İstanbul: İstanbul Edebiyet Fakültesi Matbaası.
- Arunova, M. R., Eşrefyan, K. Z. (2015). *Nadir Şah-ı Avşar*. Nergize Turaeva (Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ateş, A. (2001). *Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*. (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aydın, M. (2012). Tiflis. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 150-153.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2011). Şah Abbas (1587-1629) Dönemi Safevi-Gürcü Münasebetleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (193), 231-240.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. 10. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. 160-170.
- Bayrak, S. (2020). 13 Numaralı Mühimme Zeyline Göre Gence, Revan, İsfahan, Erdebil ve Tiflis'e Eşkîyalık Faaliyetleri (1727-1730). *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (25), 201-208.
- Bilge, S. M. (2005). *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bilge, S. M. (2015). *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*. İstanbul: Kitabevi.
- Bilgili, A. S. (2009). Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (21), İstanbul: 37-40.
- Bilgili, A. S. (2011). Tebriz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 220.
- Bilgili, A. S. (2011). *İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI. – XVIII. Yüzyıllar)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Bölükbaşı, Ö. F. (2013). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çaycıoğlu, S. O. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle İlişkileri (1700-1732)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası, (1), *Divan*. 70-76.
- Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4. İstanbul: Doğu Kütüphanesi yayınevi.
- Dursun, D. (2003). Lezgiler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 169-170.
- Efendizade, O. (1996). Gence. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 19.
- Forsyth, J. (2019). *Kafkasya Bir Tarih*. Timuçin Binder (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Garthwaite, Gene R. (2019). *İran Tarihi Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze....* İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Genç, S. (2012). *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, S. (2013). *Lale Devrinde Savaş*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gümüş, N. (2015). Tiflis'te İkinci Osmanlı Hâkimiyeti ve 18. Yüzyıl Osmanlı-Gürcü İlişkileri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları*, (13), Ankara: 915-919.
- Gündüz, T. (2008). Safeviler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 455.
- Güneş Yağcı, Z. (2004). Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki Askerî Yaptırımları. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (3), 15-27.
- İlgürel, M. (2001). İstimâlet, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 362.
- İnalcık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I 1300-1600*. Halil Berkay (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2019). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - III*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2015). *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kalaycı İ., Kızılkaya O. (2012). Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 364.
- Karadeniz, Y. (2020). *İran Tarihi 1700-1925*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Karamanlı, H. M. (1996). Gürcistan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 315.

- Kırzioğlu, M. F. (1976). *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Koç, Y. (2020). İskan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 649.
- Köse, E. (2017). *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi-1724 İstanbul Antlaşması*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Külbilge, İ. (2010). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Mehmedov, H. (1994). /1727 yıl tarihli Gence ve Tiflis eyaletleri "mufassal defter"lerine göre Osmanlı yönetiminde konar-göçerler. *Aspects Of Ottoman History*, 35. Jerusalem: Publications Of The Hebrew University. 313-317.
- Öz, M. (2010). Tahrir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.425-429.
- Özcan, A. (2006). Nâdir Şah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 276-277.
- Saray, M. (1999). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Soofizadeh, A. (2018). Güney Kafkasya'da Osmanlı-Safevi Rekabeti (1555-1618). *OTAM*, (43), Ankara: 169.
- Süleymanoğlu, F. (2017). Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Tiflis Eyaleti'nin Demircihasanlı Nahiyesine Dair (1723-1728). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4. 203-205.
- Sümer, F. (1986). Afşarlar İran'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedanı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (41), İstanbul: 126-127.
- Şengelia, N. (2009). 1728 tarihli Tiflis vikiyetinin mufassal defteri. *6. Uluslar arası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 917-924.
- Tabakoğlu, A. (2007). Resim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 583.
- Uray, M. H. (2004). *Borçalı ve Kazak'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1728 Tarihli Tiflis Mufassal Defterine Göre)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2019). *Osmanlı Tarihi*. 2. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. 4/1. Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi*. 4/2. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2002). XVIII. Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri. *Türkler Ansiklopedisi*, 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 822-846.
- Üstünyer, İ. (2010). *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Gürcistan*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Valiyev, E., Yörük, D. (2013). Güney Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyeti (1723-1735). *SUTAD*, (40), Konya: 15-24.

Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 479-486.

Yıldırım, A. (2019). *Siyasî ve Mezhebî Açından Osmanlı-İran İlişkileri*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Kübra Nur ÇELİK

Eğitim Durumu

Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı